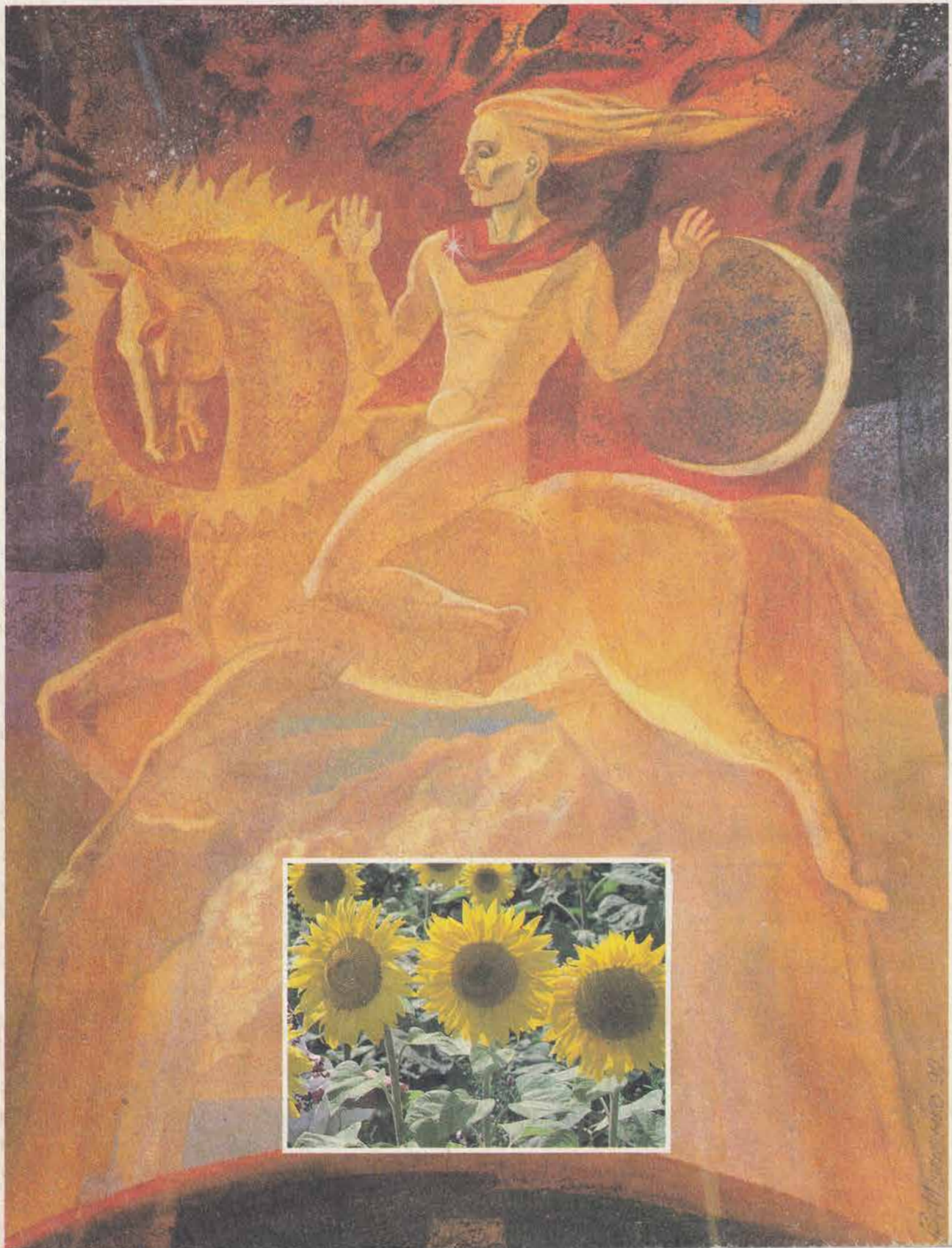
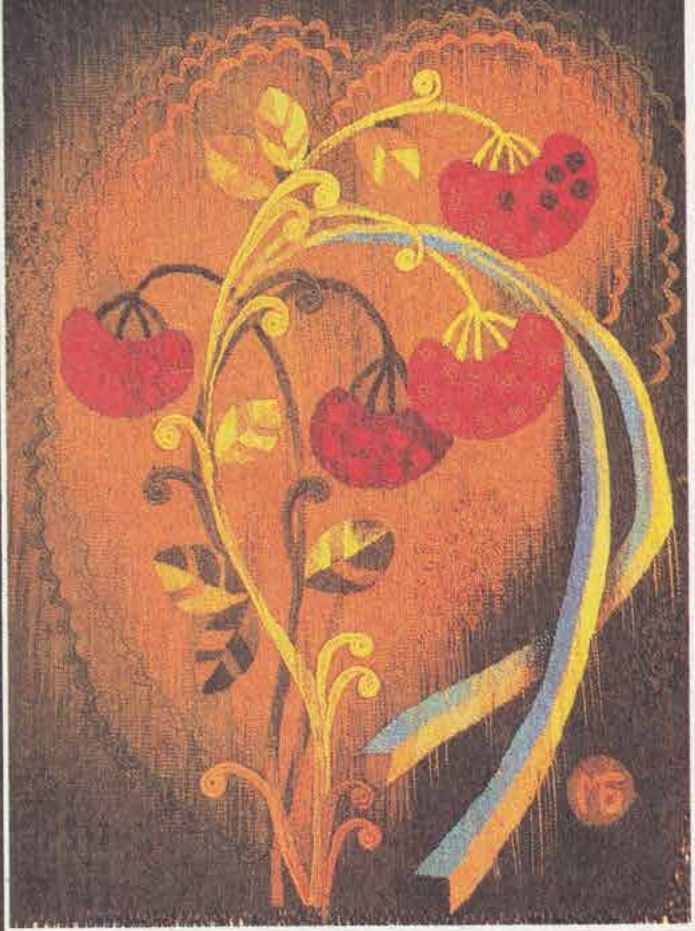

Український Світ

Ukrainian World · Ukrainische Welt

Достойний читачу!

Раді зустрітися з Вами на сторінках нашого журналу. З цього року "Український Світ" публікуємо крім рідної мови ще німецькою і англійською.

Ми й надалі дотримуємося своєї первинної концепції цілості індивідуального й етнічного Світу українців, єдності українства в просторі й часі, у взаємності з іншими народами. Ми прагнемо досягнути й донести до Вас одвічне дієве знання, набуте багатьма поколіннями українців у процесі духовно-господарської практики. Моральна сила цього істинного віро-знання тисячоліттями допомагала нашим людям ладувати своє буття, долати труднощі соціуму. На цьому реальному знанні тримається наша життєва воля — консолідує осердя народу; вона живить його самосвідомість, формує етнічну державу як самоорганізовану суспільну структуру.

Нині Україна живе в напрузі оздоровлення свого духовно-природного ества, відтворення питомого політичного ладу, відновлення гідного місця Українського Світу серед інших етнічних Світів. Отож, мета нашого часопису — виявляти й популяризувати дієвий досвід предків і нинішніх українців з матірної землі й діаспори, які своїми духовно-інтелектуальними зусиллями підтримують цілісність питомого Світу.

Одноименний часопис різнобічно висвітлює всі сфери буття Українського Світу як етно-культурної, духовно-господарської, гео-політичної реальності. Цілісна інформація про наш етнічний Світ міститься в структурі рубрик: Природа, Люди, Господарство, Державний устрій, Наука, Освіта, Історія, Світогляд, Духовна практика, Філософія, Слово, Мелос, Мальва, Родина, Світочок (для дітей), Спадщина (видатні постаті, пам'ятні дати), Огляд. У їх сукупності виявляється наша культура як повна самореалізація індивіда й етносу у Всеєдиному Світі.

Тож прилучайтеся до процесу пізнання й творення української культурності.

Сподіваємося, Вам зрозумілі причини несвоєчасного виходу журналу та його подорожчання. Цього року випускаємо 6 спарених чисел "Українського Світу".

Передплатний індекс — 74511.

Дякуємо за підтримку.

Редакція

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ
UKRAINISCHE WELT
UKRAINIAN WORLD

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ

*Публікується українською,
німецькою, англійською мовами*

січень — липень 1993 р. ч. 1-2. Рік 2

Головний редактор
об'єднаної редакції
Олександр Шокало
Заступник головного редактора
Петро Варениця
Відповідальний секретар
Ольга Бенч
Літературний редактор
Світлана Короненко
Коректори:
Валентина Божок,
Оксана Крєкота
Художник
Людмила Мітченко
Художній редактор
Яків Яковенко

Комп'ютерне складання
Євгенія Волянської,
Олександра Ткаченка
Комп'ютерна верстка
Світлани Ткаченко

Мистецьке оформлення
виконала Майстерня графічного
дизайну редакції журналу

Автори фотолістрацій:
Михайло Голяк,
Віктор Грищенко,
Анатолій Омельченко

*Висловлюємо подяку редакції
квартильного
"Українське відродження"
з Канади за надання
комп'ютерно-редакційного
комплексу*

З питань розміщення реклами
в нашому журналі звертайтеся
по тел.: (044) 277-23-28
(044) 413-18-30

Поштова адреса редакції:
252023 Київ — 23 а/с 364

Підписано до друку 20. 07. 93.
Формат 60 × 84 / 8. Папір
офсетний №1. Офсетний друк.
Умови друк. арк. 5,58. Умови
фарб. відб. 17,67. Обл.-вид.
арк. 7,38. Зам. 0153302
Ціна договірна

Комбінат друку
видавництва "Преса України"
252047 Київ — 47
просп. Перемоги, 50

На обкладинці:
Віталій Мітченко. Праукраїнський
Спаситель. (Текст на с. 35)
Михайло Білас. "Ой у лузі червона
калина...". Гобелен
Оранта. Мозаїка Софійського
собору в Києві

Засновник:
Товариство зв'язків з українцями за межами України
/Товариство "Україна"/

ТОВАРИСТВО "УКРАЇНА" — ЖУРНАЛ "УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ": концепція нашої
співпраці — дотримання принципу цілісності Українського Світу

ПРИРОДА. ЛЮДИ

ВАЛЕНТИН КРИСАЧЕНКО. Україна: людина в дзеркалі природи
ЮРІЙ КОРОВІН. Чудодійна кісточка. Універсальний медичний препарат
РЕКЛАМА: "Непрргі" — багаторічний досвід у галузі виробництва
вуглецевих сорбентів

ГОСПОДАРСТВО

ГЕННАДІЙ ДМИТРЕНКО. Недуга нашої економіки: як лікувати?

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ

АСКОЛЬД ЛОЗИНСЬКИЙ: "... Україна дасть собі раду..."

НАУКА. ОСВІТА

БОГДАН ГАВРИЛИШИН: "Українська еліта: шляхи відродження"

МАЛЬВА

ВІРА ЯНЧЕНКО. Образ національного в барвах Михайла Біласа
ОЛЬГА ТАРАСЕНКО. Васнецов у Києві. Дух язичництва в "Богоматері" та
"Богатирях"

ІСТОРІЯ. ЛЮДИ

ВОЛОДИМИР СЕРГІЙЧУК. Німці в Україні

СВПОГЛЯД

ЮРІЙ ШИЛОВ. Шляхами Дива, Аполлона, Одина...

ДУХОВНА ПРАКТИКА

ОЛЕКСАНДР ШОКАЛО. Традиційні обряди українців. Річне обрядове коло

МЕЛОС

ОЛЬГА БЕНЧ. Хорова школа Павла Муравського
ПАВЛО МУРАВСЬКИЙ. Моє життя — моє мистецтво. Спогади

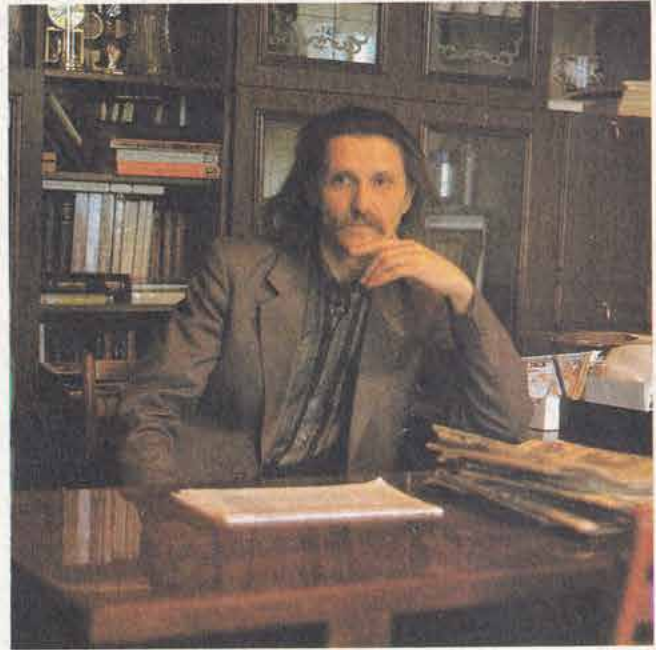
РОДИНА

ТАМАРА КОСМИНА. Коріння роду — коріння народу

ОГЛЯД

МИКОЛА МУШИНКА. Перша монографія про українське народне лікування
ВІКТОР ГРИЩЕНКО. Верховини українського альпінізму

РЕКЛАМА: "Київський комерційний кінологічний клуб "Гривна".
"Майстерня графічного дизайну редакції журналу
"Український Світ"

Своїми роздумами діляться голова ради Товариства зв'язків з українцями за межами України Іван Драч та головний редактор журналу "Український Світ" Олександр Шокало.

Олександр Шокало: Іване Федоровичу, на початку нинішнього року (23-24 січня) в Києві відбулися установчі збори Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР). Почнімо з інформації про це новоутворення, про його перспективність у житті українців з матірньої землі й діаспори і важливість у становленні державності України.

Іван Драч: Українська Всесвітня Координаційна Рада — результат роботи Всесвітнього форуму українців. Утворювалася ця структура непросто. Бо далеко не всі були готові до цього з різних причин. Чимало людей думали, що утвориться єдиний центр, який керуватиме всім українством. Але в самій назві утворення закладено його функцію: Координаційна Рада — для координації. Треба знати: що координувати, навіщо і в який спосіб координувати? Поняття — світове українство — народилося і набирає розмаху разом з існуванням Української держави. Для мене ці два поняття — Українська держава і світове українство — тотожні, вони мають підтримувати одне одного. Світове українство має допомагати Українській державі, а Українська держава має допомагати світовому українству. Коли ми це все зрозуміємо і впливатимемо взаємно одне на одного, тоді ми матимемо можливість вижити й бути. Бо у випадку занехання одного чи іншого буде взаємне зникнення. Я так собі уявляю. А для нас це важливо так само, як і для світового єврейства, світового вірменства чи світового російського конгломерату. Ми знаємо, що десь кожен третій з українців живе поза Україною, а може, й більше того українства. Принаймні десятки мільйонів українців живуть поза Україною. Тому дуже важливе представництво в УВКР по чотирнадцять осіб від України, від Східної й від Західної діаспор. І перше засідання Координаційної Ради виявило, що ми в основному говорили про проблеми Східної діаспори і проблеми України. Останнім часом українців чисто фізично винищували і в Придністров'ї, і в Югославії, і в Таджикистані. Тому коли постає питання про наше виживання, то всі інші проблеми мусять відступати на задній план... Важливо те, що

Досі подібна структура була у варіанті Світового Конгресу Вільних Українців. І ми всі віддаємо належне всьому тому, що зробив СКВУ для утвердження незалежності України, і в багатьох моментах він був речником усього українства і тієї неіснуючої раніше Української держави.

Але нині ситуація великою мірою має мінятися, і центр усіх тих проблем, усіх болячок мимоволі мусить переходити до Києва. Бо центр світового українства не може бути в Торонті, чи у Вашингтоні, чи у Москві. Він має бути у Києві. З часом розуміння цього всього прийде до всіх.

О. Ш.: Коли раніше кожна діаспора виживала сама по собі, то нині буття українців у всьому світі стає невід'ємним від долі України. Як Українська держава матиме силу, то легше стане всім українцям.

І. Д.: Зрозуміло було й раніше, та надзвичайно відчутно тепер, що всі сили українські мають працювати на утвердження Української державності.

О. Ш.: До того ж нашим людям ще належить усвідомити: потреба в державі виникає тоді, коли слабне етнічний організм, коли порушується його духовно-природна цілісність. Будь-яка форма держави як зверхнього порядкування в суспільстві викликана певними недугами етнічного ества. Нині корінне українське суспільство переживає кризу багатовікової етнічної недуги, що позначається й на всій українській діаспорі. Внутрішні й зовнішні чинники нашого нинішнього нездоров'я можна виявити за тими різними, аж до супротивності, державницькими тенденціями й політичними ілюзіями, що їх дотримуються різні частини українства. А в здорового людського ества, як індивідуального, так і етнічного, своя внутрішня держава — свідомо воля жити власним неповторним життям за світовим моральним законом. Дієвість цього всеєдиного закону — у взаєморозумінні, взаємодовірі, взаємодопомозі. За цим одвічним принципом наші предки тисячоліттями ладували своє буття, досягнувши понад 7 тисяч років тому під провідництвом духовної верстви досконалого, внутрішньо-зорованого, державного устрою — священної демократії.

ТОВАРИСТВО "УКРАЇНА" — ЖУРНАЛ "УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ":

КОНЦЕПЦІЯ НАШОЇ СПІВПРАЦІ — ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ

Дотримуючись цього одвічного принципу, ми уникнемо руйнівного безладу й збудемося як народ у природній і духовній сферах цілісного Українського Світу. Необхідно лише здолати егоїстичні пристрасті, міжконфесійні непорозуміння, ідеологічні заблуди, що їх великий Гоголь визначив ще півтори сотні років тому як "лиживые призмы всяких партий". Щодо подолання цих проблем у житті українців та координації зусиль для досягнення суспільного ладу в Україні й відтак громадського ладу в діаспорі, які конструктивні ініціативи передбачає УВКР та оновлене Товариство "Україна"? Адаже в лютому цього року пленум Товариства прийняв Вашу концепцію ідейно-науккових та структурних змін як дієву засаду в своїй роботі.

І. Д.: Певні принципові зміни, що сталися останнім часом, Товариство намагалося робити і до мого приходу. Але значні зрушення почалися, мабуть, після конференції, яка відбулася в грудні 1991 року, що збіглося з референдумом і утвердженням державності. Нині робота Товариства великою мірою спрямована "вікнами на Схід", як казали колись галичани. Це тому, що у Східній діаспорі — за 10 мільйонів українства. Робота ця дуже складна й різна, що залежить від особливостей регіонів, надто там, де наші земляки перебувають у моторошних, трагічних ситуаціях. Ми намагаємося допомагати їм і через дипломатичні канали, і через поїздки туди делегацій, зокрема в різні регіони колишньої Югославії.

А коли казати про загальну концепцію, то це самоствердження українців, утвердження їх у житті тих країн, де вони живуть. Звичайно, передовсім вони мають бути патріотами тих країн — патріотами Росії, Білорусії чи Молдови, як канадські українці є патріотами Канади чи американські українці є патріотами США. Але вони також мають зберігати вірність першооснові свого буття, першовітизни своїй — Україні і якимось дбати про неї, і самоусвідомлюватись, приходючи до того розуміння, що тільки в такий спосіб вони визначатимуть і своє українське призначення, і призначення людини. У такий спосіб вони виконували б у Світі своє призначення і національне, і загальнолюдське. Це для нас дуже важливо, і ми розуміємо, як то складно. Є українці, які знають, що вони українського роду й племені, але не хочуть бути українцями. Саме вони дуже ревниво ставляться до самоусвідомлення тих українців, які приходять до тям і намагаються самоствердитися. Ми часто

їх обзиваємо, але давайте будемо ставитися до них терпиміше, толерантніше, з більш людським розумінням. Хай той українець хоч раз у житті згадає, хто він є насправді й зробить добро для України чи для своїх земляків, і то вже він обізветься до голосу України, і у глибині його душі забринить болюча українська нота.

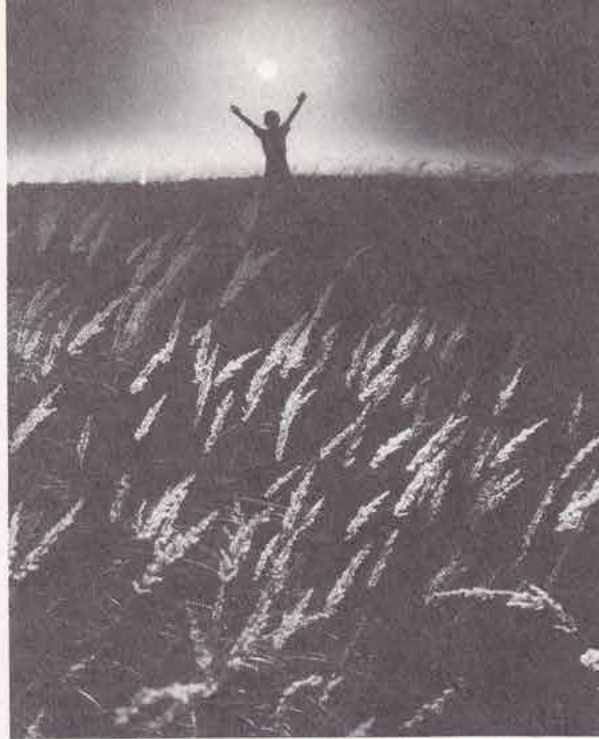
О. Ш.: Ідеться якраз про збереження духовного типу українця, передусім звичаю нашого, морального закону, за яким живуть українці як люди і в Україні, і в цілому Світі. Саме на осягнення, висвітлення цих основоположних первин Українського Світу як етно-культурної, духовно-господарської, гео-політичної реальності спрямований наш однойменний журнал. Ми у своїй редакційній практиці сповідуємо концепцію духовно-природної цілісності людини як індивіда, народу як етно-культурної неповторності на своїй питомій землі, держави як самоорганізованої суспільної структури. Оце різносферне охоплення нашого етнічного Світу забезпечує часописові універсальну модульну інформаційність, що спрямована на підтримання в людях самоладованої цілісності. Адаже людина як духовно-біологічна істота потребує для свого нормального життя не тільки якісної біологічної поживи, а й достовірного інформаційного живлення. Мета нашого видання — виявляти й популяризувати дієвий досвід попередніх поколінь українців та нинішні творчі сили з України й діаспори, які сприяють цілісній самореалізації Українського Світу й своїми спільними духовно-інтелектуальними зусиллями підтримують його буття в конструктивній взаємодії з іншими етнічними Світами.

Саме на цих моральних засадах національної єдності українства заґрунтовано нашу питому ідею державного устрою й відповідні їй здорові політичні принципи. Процеси політично-господарського розпаду радянської імперії зачепили всі сфери життя українців в Україні і в новоутворених національних державах. Гадаю, тільки на засадах культури як повної самореалізації етнічного ества Україна здолає довоколишній та внутрішній політичний безлад і досягне стабільності, ладу в усіх сферах свого життя.

І. Д.: Прикро усвідомлювати, але досі нас у світі знають через наші біди, наші трагедії. Звичайно, дуже нам важливо підняти всі надбання нашої української культури. І я тут бачу великі можливості нашого журналу "Український Світ". Бачу, що є спосіб знаходити все те важливе, шукати тих українців скрізь. Думаю, що до журналу треба залучати не тільки українців, а й тих же німців, поляків, французів, росіян та інших людей, які могли б з великою користю для нас висвітлювати українські проблеми.

О. Ш.: Це дуже важливий момент. Нині виникає довокола України завеса дезінформації та політико-ідеологічних спекуляцій. З цього приводу скажіть, будь ласка, про перспективи інформаційного забезпечення життя українства й донесення достовірної інформації про Україну до цілого Світу.

І. Д.: Наша держава і багато наших громадянських чинників недооцінюють значення інформаційної політики. Інформаційна політика так само важлива, як і економічна чи військова політика та ідеологія. У нас інформаційна політика не забезпечена. Цим практично займаються всі й ніхто конкретно. У нас немає інформаційних центрів по світових столицях. Та й тут, у Києві, не знайти необхідних інформаційних видань про Україну хоч би основними світовими мовами. Через те в нас так багато прорахунків, інформаційних поразок. І тут, звичайно, світове українство покликане прилучитися до того, щоб бути в найкращому розумінні слова добрими, чесними інформаторами про Україну, про її прорахунки й біди, про її досягнення — про реальне становище України у Світі.

Валентин КРИСАЧЕНКО

УКРАЇНА: ЛЮДИНА В ДЗЕРКАЛІ ПРИРОДИ

Валентин Семенович Крисаченко народився на Побужжі (с. Тополи Гайворонського району Кіровоградщини). 1976 року закінчив біологічний факультет Чернівецького університету.

Доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту філософії АН України, автор понад 100 наукових праць, зокрема книг — "Філософський аналіз еволюціонізму", "Природні катастрофи: легенди, гіпотези, факти", "Обрії ноосфери" тощо. Основні напрями наукових інтересів: філософія науки, екологія людини, українознавство. Нині працює над укладанням антології української екологічної думки.

Антей, сам бог і син богів Посейдона і Геї, тримав на своїх плечах небесне склепіння і був непереможним. Та здолав його підступний Геракл, піднявши в повітря і відірвавши від живильної сили Землі. Український народ, мов Антей, мірадами ниток сполучений зі своїм Краєм: у ньому постав, тут набув небаченого злету, разом з ним зазнавши чимало страждань і кривд. Та попри всі біди та злигодні, які випали на його долю, землі своєї не кинув, хоча й всіяв своїми дітьми чимало інших теренів — близьких і далеких. І чи не в цьому таїна безсмертя народу, його незнищенности у часі й просторі...

Великий Гоголь, який пильно вдивлявся в історію власного народу (відомі, зокрема, його підготовчі матеріали до багатотомної історії запорозьких козаків), так писав про українську землю: "Ця земля, що потім дістала назву Україна, розкидається на північ не далі 50° широти, більш рівнинна, аніж горбиста... Чи на північ з Росією, чи на схід з кипчацькими татарами, чи на південь з кримськими, чи на захід з Польщею, скрізь вона межувала полем, скрізь рівнини, з усіх боків відкрите місце... Ця відкрита, беззахисна земля була землею спустошень та наскоків. Це була земля страху, і тому в ній міг витворитися лише нарід войовничий, сильний своїм єднанням, — нарід відчайдушний, усе життя якого було повите й викохане війною..." І ці слова — не лише прекрасний поетичний образ, адже сучасна наука переконливими узагальненнями доводить цілісність, нерозривність природи і народу України.

Варто зазначити, що проблема взаємин людини з довкіллям взагалі постає не лише в центрі наукового пізнання, але й світоглядного і практичного освоєння світу. Нагальною стає потреба всебічного вивчення й урахування закономірностей породження світом людини, а також — світу людиною, з тим, щоб усунути неузгодженість і дисгармонію між ними. Причому відчувається необхідність не обмежуватися лише загальними (нерідко спекулятивними) чи суто емоційними поглядами на суть системи "людина — природа", а й перейти до аналізу конкретних механізмів взаємодії людини (особи, спільности, популяції, етносу, раси тощо) з тим чи іншим довкіллям.

Не зупиняючись докладно на існуючих досягненнях у цьому напрямку, зауважимо, що на сьогодні накопичено чимало достатньо обґрунтованих концепцій довкіллязнавчого гатунку.

Наприклад, коли говорити про особливості коєволюційних взаємин людини з природою, то слід згадати передовсім такі феномени, як адаптивні типи, антропогеоценози, господарсько-культурні утвори, агроценози, урбаністичні системи тощо. Кожен із них по-своєму підкреслює та виокремлює саме людський тип стосунків з довкіллям, саме людські уявлення про влаштування світу. Евристичний потенціал подібних узагальнень значною мірою робить народо- і природознавство змістовними і точними науками, дозволяє їм позбутися вад заідеологізованості та дилетантства.

Як відомо, тривалий час так зване радянське народознавство спиралося у своїх "пошуках" на сталінську версію всевітньо-історичного процесу з її формалістичним підходом та послідовністю "рід — плем'я — народність — буржуазна нація — соціалістична нація — комуністичний народ". Потрактований таким чином етногенез виглядав як неминучий розвій народів до стадії "совєтського" як найвищої форми буття етносів. І такий погляд завдав чималого шкоди об'єктивному вивченню історії людства та окремих його складників, оскільки позбавляло народи їх власної історії. Стосовно України це виглядало приблизно так: з величезної аморфної маси людей, яка існувала десь у далекому минулому (скажімо, в Київській Русі — давньоруська народність) в міру наближення до комунізму виокремлювалися /слідом за чільною російською/ ті чи інші нації та народності.

Зате науковий етнологічний підхід до проблеми дозволяє зазирнути далеко в глибину історії народу, простежити колізії його історичної долі, виявити різноманітні впливи та нашарування в конкретній культурі і встановити орієнтовні просторово-часові виміри існування певного етносу. В такому разі питання про давність етносу набуває принципового значення. Якщо етнос молодий, то ознаки його пристосування до певного довкілля проявляються не завжди виразно — адже вони повинні закріпитися не лише в культурі, але й в генетичній пам'яті народу. І навпаки, якщо етнос поважного віку, то такі специфічні риси вимальовуються досить чітко. Так само важливим є і питання про міграційний потенціал цілого етносу. У випадку, коли він мігрує — а це також відбувається в культурі, традиціях і звичаях — значно важче прослідкувати глибинні підстави взаємин конкретного етносу саме з цим довкіллям, виокремити риси народу, сформовані у якихось конкретних природних умовах. А без цього всього природа і душа народу сама собою залишиться "річчю в собі".

Для українського народу зазначені проблеми мають особливу вагу. Усталені стереотипи всіляко применшували вік українського етносу; чимало зашорених істориків навіть говорили про те, що українці прийшли звідкись на терени України. Досить популярним був також погляд на український народ з точки зору мови як на зіпсовану росіянами частину поляків. У зв'язку з цим псевдонауковість наскрізь пронизувала як свідомість людей на побутовому рівні, так і літературу — художню, популярну, навчальну...

Ці вступні зауваження дозволяють зрозуміти, чому проблемі взаємин певного етносу з довкіллям слід аналізувати, починаючи з найдавніших часів. І тут, передовсім, слід мати на увазі два аспекти: які еколого-ландшафтні умови були притаманні території України за часів формування людщини розумної, з одного боку, і які людські спільності обживали ці землі, з другого. Динаміка цих аспектів і є тією онтологічною передумовою, на підставі якої можна з певністю говорити про існування (чи відсутність) істотного зв'язку між етносом і природним довкіллям.

Не заглиблюючись у безмежжя геологічних часів, розгляд такої взаємодії взаємопов'язаності почнемо з кінця міоцену (меотичного ярусу), тобто часу, коли почали формуватися предкові форми гомінід. Як зазначав академік Л. Берг, у цей час майже весь обшир українських степів становив собою сушу, де панували своєрідні савани, а клімат був дещо теплішим теперішнього. У пліоцені, продовжує вчений, клімат став більш помірним, ріки заникли стали вкриватися кригою, а море доходило до сучасного

Кривого Рогу; на кінець поитійського часу (а це ранній пліоцен — десь 5 млн. років) води знову відступили, чорноморський басейн відділився від каспійського, і відтоді аж до нашого часу на місці українських степів простилається суша. З ландшафтного погляду, в останні декілька мільйонів років для України були властиві степові та лісостепові екосистеми, переважно рівнинно-пересічений рельєф.

В четвертинний період коливання кліматичних умов відзначалися тут головно двома чинниками: опусканням та підніманням берегів та ложа Чорного моря, з одного боку, і зледеніннями та потепліннями — з другого. Ці чинники мали вагомий вплив, однак кардинальних змін природа України не зазнала. Так, останнє зледеніння відбувалося десь 25 — 10 тис. років тому (максимум 20 тис. років тому), але і в цей час район середньої Наддніпрянищини належав до лісостепової зони, рослинність якої включала соснові переліски, березові гайки, подекуди — вкраплення тайгової флори, а на півдні були так звані перигляціальні степи; показовий тому висновок, що українські степи у пізньовалдайську добу мали помірний клімат. В часи потепління в лісостепу формувалися справжні широколистяні ліси.

Кліматичні аберації та коливання рівня Чорного моря в історичні часи істотно не змінили екологічні умови в Україні, хоча й впливали на етнокультурні процеси. Так, у П'ятичолітті до нашої ери встановлення більш вологого клімату супроводжувалося формуванням стабільної обводненості невеликих степових рік, а подальше наростання похолодання призводило до "усихання" степу; на час початку колонізації греками Північного Причорномор'я рівень Чорного моря був нижчим сучасного десь на 13 — 15 метрів¹. Але в цілому Україна так само характеризувалася переважаннями степових, лісостепових та лісових ценозів.

Тут варто нагадати головні риси рослинності таких систем. Лісостеп включає формації деревних рослин, які (на відміну від лісу) не становлять суцільних масивів, а розріджені іншими формаціями, передовсім трав'янистих рослин. Степи — це більш-менш рівні простори, безлісні та незаболочені, відкриті протягом усього вегетаційного періоду досить густою трав'янистою рослинністю на чорноземному ґрунті. На чорноземі формуються власне наші степи; подібні угруповання на ґрунтах іншого типу визначаються переважанням есерофітів з домінуванням злаків та вкрапленнями інших однорічних та багаторічних, здебільшого трав'янистих рослин.

Тому-то український степ є Степом з великої літери з погляду неповторності його витворення. А тому, наприклад, для запорожців певні екосистеми, абстрактні для інших народів, персоніфікувалися і сакрально-побожно іменувалися: Великий Луг, Степ, Дике Поле, Ріка тощо. Неперевершений опис цих природних феноменів дав академік Д. Яворницький.

Запорозький степ, на думку вченого, був відкритим простором, вspanним природними пагорбами, перетягненими ярами та долинами, з балками і байраками. Останні структури, власне кажучи, репрезентують інші ландшафти — тому їхня присутність надавала (й надає) українським степам неповторного еколого-географічного, а раніше — й військово-стратегічного та господарсько-колонізаційного значення. Згадаймо тут, з яким захватом описував Степ у повісті "Тарас Бульба" Микола Гоголь. Нічого в природі не могло бути кращого, зауважує письменник, уся поверхня цієї неторканої тоді ще плугом землі поставала зелено-золотим океаном, по якому бризками розсипалися мільйони різних квітів; лише дикі коні могли трохи витоптувати це багатство. "Дідько Вас забори, — вигукне Гоголь, — степи, які ви гарні!"

За Д. Яворницьким, непересічне значення для запорожців мали Дніпрові плавні, що давали їм і ліс, і сіно, й безліч дичини та звіра: "Ці плавні були низовинами, відкритими трав'янистою й деревною рослинністю, перетягненими в різних напрямках річками, відгалуженнями, ериками, затоками, лиманами, протоками, всіяними величезною кількістю великих і малих озер і порослими густим, високим і непрохідним очеретом"². Зна-

ментий, оспіваний в думах Великий Луг — це також плавні, найбільші і найвідоміші, які починалися біля острова Хортиці з лівого боку Дніпра і тяглися зо 100 верст вниз, аж до Микитинового Рогу... Інакше кажучи, на території Великого Лугу могла розміститися середня (за європейськими мірками) держава. І так воно й було.

Дике Поле (Чисто Поле, Пусто Поле) — це переважно південна окраїна запорозьких степів, яка зазнавала страшної спеки і безводдя, де вигорала трава, а в землі утворювалися великі тріщини. "На цьому Дикому Полі рятівними оазами були лише нечисленні ріки та декотрі балки, на берегах і схилах яких утримувалася, часом і в печує, сухе й безводне літо, лісова і трав'яниста рослинність"³. Тому-то Дике Поле для козака — символ чужості, навіть ворожості, бо, як співається у думі про втечу трьох братів з Азова з турецького полону:

Ей, побило мене в полі

Три недолі:

Перва доля — безхлібна,

Друга — безрідна,

Третя доля — буєн вітер повіває,

Мене, нещасного козака, із ніг' валієє.

Власне кажучи, лише Дике Поле становить ландшафт, не дуже типовий для України; саме ці степи й асоціюються з тими уявленнями про них, які виникають при згадці про безмежні простори кочових євразійських народів (Великий Степ), зокрема половців, хозар чи монголо-татар. А щодо Степу та Великого Лугу, то з такими утворами — в тій чи іншій давності — ми зустрічаємося на території всієї великої України, причому протягом останніх тисячоліть її культурної історії. З погляду на це слід констатувати, що еколого-ландшафтними умовами, в яких формувалася, розвивалася і живе український народ, були умови лісостепу в поєднанні з умовами зон, які з ним межують: з одного боку — лісових, з другого — степових.

В справедливості подібного висновку переконуємося, коли звертаємося до свідчень, полишених нам давніми авторами. Геродот, перу якого належить перший детальний опис України, писав, що вся країна скіфів становить рівнину з товстим шаром ґрунту, а Борисфен є найприбутковішою рікою: "По берегах його простіляються чудові багаті пасовища для худоби; в ньому водиться у великих кількостях найкраща риба; вода приємна на смак для пиття і прозора... Посіви вздовж берегів Борисфену дуже гарні, а там, де земля не засіяна, стелиться висока трава". Подібними ж епітетами описав природу України та звичай її народу Прокопій Кесарійський у VI ст. н. е.; Псевдо-Маврикій у ті ж часи зауважував, що анти селяться біля рік, озер і боліт, і що "в них велика кількість різної худоби і плодів земних, що лежать купами, а особливо проса та пшениці". І через тисячоліття, в середині XVIII ст. французький військовий інженер П'єр Леваассер де Боппан у своєму "Описі України" застає ту ж саму країну, з тією самою багатющою природою, тим самим мужнім і добрим народом.

Тепер — про людину давніх українських земель. Палеоантропология, археология, палеопсихология та інші науки заперечно свідчать: тут справданна постійно проживали люди, починаючи від витоків антропогенезу.

Зокрема, археология виявила величезну кількість пам'яток різноманітних культур, починаючи від ашельських (тобто найдавніших) і закінчуючи неолітичними. Так, широко відомі ранньоашельські знахідки з Луки-Врублевської на Дністрі, шельські знахідки з району Кам'яця-Подільського та середньої Наддніпрянщини, муст'єрські пам'ятки на Дніпрі (Кодак) та в Криму (Киїк-Коба), а пізньопалеолітичні — практично на терені усієї України тощо⁴. Загалом, з археологічного погляду, Україна є одним з найбагатших у світі регіонів.

Аналогічна картина спостерігається і з точки зору палеоантропологии. Всесвітньовідомими є знахідки палеоантропа в Криму (Киїк-Коба), неоантропа — теж у Криму (Старосілля), Східному Донбасі (Костенки), у районі Дніпропетровська та Дніпродзержинська. А щодо останніх 10 — 20 тисяч років, то практично вся територія України репрезентована викопним

антропологічним матеріалом, нерідко — серійним. Особливо це стосується середньої Наддніпрянщини, Надбужжя, долини Дністра, Наддесення тощо. Отже, маємо незаперечні дані, що жива нитка людського буття на нашій землі тягнеться з найдавніших часів.

Більше того, коли наука оперує даними щодо населення України останніх десяти тисячоліть, то дедалі більше переконує в його антропологічній безперервності. Зокрема, на думку відомих російських антропологів Т. і В. Алексєєвих, існує певна антропологічна спадкоємність між дніпровськими племенами бронзової доби, скіфами, населенням черняхівської культури і племенною групою полян; через останніх, зауважує Т. Алексєєва, сучасні українці успадкували багато рис давнього населення півдня європейської частини колишнього СРСР; натомість у сучасному російському населенні виразно проступають численні риси фінно-угорського субстрату⁵. Інакше кажучи, в Україні завжди існувало стабільне ядро населення, яке передавало у спадок наступним поколінням свої генетико-біологічні ознаки. А це дуже надійна атрибуція сталості мешкання певного народу на певній території, навіть якщо має місце динаміка культурних, мовних, виробничих чи інших процесів. А отже, український народ, за даними антропологии, формувалася, розвивалася та змінювалася саме на цій землі, саме в Україні.

Зовсім не випадковими у зв'язку з цим є і висновки суміжних наук про безперервність процесів, які вони вивчають.

Передусім — це етногенетичні процеси. Як твердить відомий історик М. Брайчевський, у східнослов'янській етногонії виразно виокремлюються чотири епохи соціальної статистики, з одного боку, і чотири періоди соціальної динаміки — з другого⁶. Епохи соціальної статистики — це часи стабілізуючі, які утверджують певні етнічні риси: "племена" трипільської культури — осілі хліборобські племена Скіфії — племена черняхівської культури — літописні племена Київської Русі. Періоди соціальної динаміки примітні збуреннями, етнічними та мовними "впливаннями"; це — неолітична революція (завершилася виникненням трипільського ареалу) — доба бронзи (спричинилася до виникнення Скіфії) — доба латену (виникнення внаслідок неї черняхівського ареалу) — доба великого переселення народів (увінчалася остаточним оформленням Русі). З міркувань М. Брайчевського випливає, очевидно, твердження, що й із етнічного погляду можна вести мову про певну безперервність етнічного процесу та успадкування культурно-мовних цінностей на терені України. Антропологічна безперервність населення України та спадкоємність археологічних культур, що побутували на її терені, можуть — і повинні — слугувати тією фундаментальною підставою, довкола якої слід інтегрувати інші численні факти щодо давньої історії України, її природи та процесів етно- і соціогенезу на її землях, що засвідчують видатне цивілізаційне місце в Ойкумені цього краю. До таких фактів належать, наприклад, зразки культурно-сформованих ландшафтів — Змієві вали та могили-кургани, початки яких губляться в дохристиянських тисячоліттях. Або, скажімо, висновки щодо віднесення середнього Подніпров'я до країв найдавнішого металургійного виробництва, з одного боку, і місця, де одомашнили вола, коня і почали використовувати плуга, з другого. Чи сенсаційні знахідки зразків писемності доби трипільської культури і виразні лексико-семантичні паралелі української мови з санскритом. Сюди ж, мабуть, слід віднести і обґрунтування феномену низки міграційних хвиль з теренів України у добу неоліту, бронзи та залізного віку...

Та все ж, імовірно, найвеличнішим пам'ятником високої культури та процвітання праукраїнських племен, їхньої непересічної ролі у тодішній Ойкумені, є заснування численних "Києвів" у різних обшпах світу. Як вважає, зокрема, д-р Святополк Шумський⁷, назва Києва сягає ще мадленської доби (25 — 8 тис. років до н. е.) і дістала назву від "владичного Кня" (тобто жезла-скіпетра вождя — символу верховної влади). А тому, коли частина наддніпрянського племені переселилася деінде й заснувала поселення, то центральне з них — стольне — дістало назву "Київ". Тому надбуємо на західних

і східних просторах численні топоніми: Кпгов, Кпгіова, Кійов, Куява, Кіенуборг, Киямакі, Кпйюкава, десятки і десятки їм подібних. В цьому неважко перекоонатися, ледве глянувши на мапу, укладену російським славістом О. М. Трубочовим⁵.

Отже, маємо вагомні аргументи на користь того, що ще принаймні 7 — 8 тисяч років тому почали виразно проступати антропологічні, етнічні, духовні, культурні та інші риси українського народу, причому сам процес етногенезу відбувався на предковічній землі нашого народу. Тут він ріс, тут утверджувався, звідси щедро ділився зі світом своїми здобутками. І попри історичні катаклізми та стихійні катастрофи, що щедро випадали на його долю, український народ вистояв, зберігся як велика нація, тим часом як десятки і сотні інших народів разом з багатьма народами колишньої імперії зникли з терену історії. І так само, як своїми визначальними рисами він завдячує тій землі, яка його породила, так і протистояння незгодам долі також формувало характер народу. Не випадково, коли природне довкілля в Україні почало ставати об'єктом безжалісної експлуатації та нищення, то якраз на ці часи припадають чи не найтрагічніші сторінки буття українського народу.

Реєстр наруги над природою України величезний⁹. З нього ми "випишемо" бодай два приклади, які наочно засвідчують реальність сказаного. Мова йде про методичне знищення Степу, Великого Лугу, Дикого Поля і Ріки (Дніпра), а також про "сталінський план перетворення природи". Власне кажучи, хоча мова йде про події, розтягнуті в часі десь на два століття, в обох випадках маємо справу з одним і тим же імперським ставленням до завойованого краю чи то царизму, чи то більшовизму...

У ХУІІІ ст., як відомо, Російська імперія підступом зруйнувала Запорозьку Січ. Стертим з лица землі виявилось її осереддя, паланкові міста, хутори та бурдюги. Самі запорожці частково пішли за Дунай, частково розсіялися по Україні чи пішли в регулярне царське військо. Щедрою рукою роздавала імператриця Катерина ІІ степові землі: сотні тисяч десятин своєю фавориту Потьомкіну, генералові Ланову — 12251 десятину, полковнику Наконьніну — 9122, полковнику Караватці — 5277... Хижо вгризлися в колись вільні степи фортеці та редути так званої "української лінії" для "охорони" краю від його господарів. Проте це не означало, що українців тут не стало — навіть у так званій "Новоросії" вони склали понад 4/5 усіх мешканців¹⁰ — просто устрій життя та природокористування визначалися вже цінностями іншого, прийшлого химерного (за Гумільовим) етносу. А сам запорозький загаль — цей своєрідний козацький нарід — виявився приреченим на повільну втрату власної ідентичності. І так сталося: лише подекуди, і то переважно на Кубані, ще тліє отой дух Дніпрового лицарства...

Вже на кінець ХІХ ст. було практично знищено Степ — його зораність перевищила 90%; знищено основні лісові масиви півдня та сходу України. Це руйнування довкілля практично завершила тоталітарна система. Згадаймо лишень у зв'язку з цим жовтень 1948 року, коли було прийнято постанову Раднаркому і ЦК ВКП(б) про план перетворення природи, який одразу ж здобув назву "сталінський". Згідно цього плану в СРСР передбачалося спорудити низку водосховищ, прокопати численні канали, осушити болота, зростити пустелі тощо. І хоча спочатку цей план було розраховано на 15 років, сталося так, що закладена в нього методологія (правильніше сказати б — ідеологія) продовжувала працювати й надалі, аж до сьогодні. Тому з'явилися на Дніпрі п'ять гігантських водосховищ, практично зникли болота Полісся й перетворилися на солончаки ґрунти Причорномор'я, вгніздилися на терені України численні хімічні, металургійні та їм подібні монстри, виростили численні атомні станції... І там, де нині ми маємо ознаки екологічного лиха чи навіть катастрофи (як, наприклад, у Чорнобилі), спочатку були начерки "сталінського плану". Пригаманна йому гігантоманія, яка зайвий раз підкреслювала мізерність людини та її інтересів, щільовито позбавляла тради-

ційного устрою життя та культури цілі етноси чи субетноси. І коли під воду йшли придністровські чи придніпровські простори, то зникало щось більше, ніж тисячі гектарів земель — зникала історія, мова, культура, дух народу. І коли в Поліссі чи на Волніні зводилися нові АЕС чи хімічні заводи, а поряд з ними міста "радянських" людей, то не лише руйнувалися правічні ландшафти, а в тиглі такої будови нівелювалися особистості й витворювалися уніфіковані представники нової "історичної спільності". І не вина Системи, що не все до кінця вдалося поруйнувати.

Кожна людина несе в собі пам'ять двох гатунків: генетичну, яка реалізується в певних екологічних умовах, і соціальну, яка утверджує індивіда в соціокультурних обставинах. І лише за єдності, з одного боку, обох видів пам'яті, а з другого — умов її прояву і можлива гармонія людського буття. І так само, як тоталітарне суспільство, поруйноване природне довкілля також деформує і травмує людську душу, робить з народу каліку. Можливо, ці обставини колись стануть імперативами наших дій, нормою життя всепланетної спільності? Безперечно, адже іншого шляху не існує.

¹ Бруйко І. В., Карпов В. А. Древняя география и колебания уровня моря (на примере северо-западной части Черноморского бассейна в античную эпоху). Вестник древней истории, 1992. № 2. с.87 — 97.

² Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. У 3-х т., т. І. Львів. Світ, 1990, с.27.

³ Там же, с. 30.

⁴ Бибииков С. Н. Поселение Лука-Врублевская (Материалы и исследования по археологии СССР). 1953, № 38. с.5 — 408; Ефименко П. П. Первобытное общество. Очерки по истории палеолитического времени. К., Изд-во АН УССР, 1953, 663 с. та ін.

⁵ Алексеева Т. А. Этногенез восточных славян по данным антропологии. М., Изд-во Московского ун-та, 1973, 330 с.

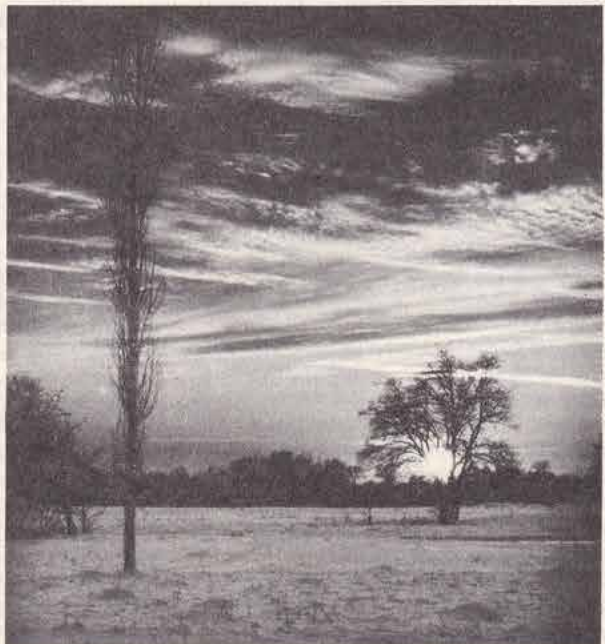
⁶ Брайчевський М. Вічна проблема. //Весвіт, 1989, № 5, с.173 — 179.

⁷ Шумський С. Україна символ. Про походження назви "Київ". //За вільну Україну, 1991, № 206, с.2.

⁸ Трубочев О. Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М., Наука, 1991, с.135.

⁹ Крисаченко В. С. Антропогенный пресинг на природу України та її охорона. //Укр. бот. журнал, 1991, № 2, с.5 — 14.

¹⁰ Кабузан В. М. Чисельність та національний склад населення Новоросії в 60 — 80 роках ХУІІІ ст. //Укр. істор.-геогр. збірн., 1971, вип.І, с.135 — 150.

ЮРІЙ КОРОВІН ЧУДОДІЙНА КІСТОЧКА

УНІВЕРСАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ ПРЕПАРАТ

*Юрій Федорович КОРОВІН,
доктор технічних наук,
академік Академії
інженерних наук України,
генеральний директор
виробничого об'єднання
"Придніпровський Хімічний Завод"*

У щоденній пошті нашого підприємства завжди зустрічаю листи, які совість не дозволяє відкласти в довгий ящик. Вони стікаються до нас, у Дніпродзержинськ, з Москви і Казані, Талліна і Донецька, Владивостока і Ленінграда, Риги і Петрозаводська, Харкова і Уфи. Звідусюди. І всі дуже схожі, тому що в кожному — людське горе і прохання надіслати медичний препарат, народжений думкою і невтомною працею нашого колективу. Мова йде про сорбенти. А точніше — про ентеро- і гемосорбенти — крихітні чорні гранули-зернятка, які людський поголос наділяє просто-таки чудодійними властивостями, що, звичайно, дає велику надію на найнеймовірніші випадки зцілення. От і пишуть нам.

Коли понад тридцять років тому я, молодий інженер-металург, випускник Уральського політехнічного інституту, приїхав за розподілом в Україну, то вперше побачив у Дніпродзержинську, як квітує абрикосове дерево, — неповторне, ніжно-рожеве як хмаринка. Вперше тут покуштував його запашні, соковиті плоди. А от на кісточку абрикосову особливої уваги не звернув. Кісточка як кісточка — полаковане ядереце з ледь гірким присмаком мигдалю. І ніколи б не спало на думку, що колись саме вона певною мірою вплине на мою долю, на долю і здоров'я багатьох людей.

Напевне, нічого дивного немає в тому, що сорбентами зайнялися саме ми, дніпродзержинці, — жителі великого індустріального центру, де дуже гостро стоїть необхідність боротьби зі шкідливими для людського здоров'я факторами і виникає проблема охорони внутрішнього середовища організму. Пов'язано це з прогресуючою урбанізацією, з хімізацією не лише народного господарства, але й нашого побуту, а

також з надмірним вживанням медичних препаратів.

Навряд чи багато хто з читачів знає, що сьогодні на людину пішли в атаку так звані ксенобіотики, тобто сторонні з'єднання, які потрапляють в наш організм з їжею та водою. І таких речовин за підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я — близько чотирьох мільйонів. Цілком достатньо, щоб отримати не одну, а кілька хвороб. Медики стверджують, що серед них — алергія, рак, атеросклероз. І в цьому нічого дивного нема, адже людський організм постійно отримує 60 тисяч ксенобіотиків зі згаданих чотирьох мільйонів. Медицина пропонує сотні лікувальних препаратів та величезну кількість їх комбінацій, і ми сподіваємося, що в цьому безкрайньому морі ми знайдемо свій рятівний острів і віримо: лікарі допоможуть компенсувати нестачу необхідних речовин в організмі, стимулювати його функції і реакції, тобто перемогти хвороби. Але ви, напевне, по собі знаєте, як важко буває підібрати саме ті ліки, які й допоможуть, і не викличуть, як ми кажемо, "побічних явищ". Ось чому в наш час екологічних катастроф гинуть не лише ліси, поля, ріки й озера... Все частіше жертвою екологічного терору стаємо ми з вами. Помітним результатом забруднення внутрішнього середовища людини є те, що все частіше ми зустрічаємося з фактами отруєння. Така реакція організму на хімічне забруднення. Вдумайтеся в цифру: наш Дніпродзержинськ щодоби викидає в Дніпро близько 800 тисяч кубічних метрів вод, які отруюють все на своєму шляху. Це "заслуга" перш за все таких великих підприємств, як об'єднання "Азот" і Дніпровський металургійний комбінат імені Дзержинського. Ну а якщо говорити про атмосферу, то, наприклад, об'єднання "Азот" для своїх тех-

нологічних цілей бере повітря за 7 кілометрів від Дніпродзержинська. Просто факт для роману Беляєва "Продавець повітря". А зміст його страшний: міське повітря для виробництва аміаку не придатне. Під загрозою життя багатьох людей, моїх земляків.

Але давайте повернемося до абрикосової кісточки, до ідеї зробити її сорбційним матеріалом, який слугуватиме людському здоров'ю. Напевне, тут слід зауважити, що латинське слово "сорбер" означає "поглинати", "всмоктувати". Отже "сорбція" — це поглинання твердими тілами і рідинами речовин з докільнішого середовища.

Всім відома теза: "Нове — це добре забуте старе". В давні часи люди навчилися застосовувати для лікування активоване вугілля. Античні лікарі школи Гіпократа /а це п'яте сторіччя до нашої ери/ радили хворим присипати рани і виразки подрібненим деревним вугіллям. Деревним вугіллям лікував своїх пацієнтів і великий Авіценна. Близько двохсот років тому наш співвітчизник, фармацевт Т. Ловіц у конференц-залі одного з російських університетів сповістив про цікаве відкриття: він виявив властивості активованого вугілля очищувати і знебарвлювати розчини камфори, ацетату натрію, винного спирту. Академік Ловіц довів, що активоване вугілля — чудовий засіб при гострих отруєннях, оскільки має здатність швидко всмоктувати отруйні речовини, що потрапили до шлунково-кишкового тракту людини.

І, нарешті, до нашого часу в медицині застосовується карболен-вугілля з пресованого порошку, яке допомагає нашим внутрішнім органам розвантажитися після переробки шкідливих речовин і вивести токсини.

Але, як відомо, у карболена є два недоліки. Потрапляючи в шлунок, він

розсипається на порошок. Збільшені дози його не рекомендовані, оскільки порушується перистальтика кишечника. Це — по-перше. І по-друге, а можливо це і є найголовніший недолік, карболен вже на вході в кишечник швидко насичується й рухається далі з зайнятими активними центрами, тоді як звільнити від токсинів необхідно саме кишковий тракт. Який же сорбент може прислужитися людині краще, ніж карболен?

Колектив, який працював над цією проблемою, йшов від добре відомих нам, інженерним працівникам, технологічних ситуацій хімічного виробництва до народження нового медичного препарату, адже ще наприкінці п'ятдесятих років ми почали розробляти варіант застосування целюлозних матеріалів, в тому числі й абрикосової кісточкі для того, щоб селективно, вибірково вилучити певні елементи з розчинів і очищати стічні води. А пізніше ця ідея трансформувалася в можливість створення вуглецевого сорбенту медичного призначення.

Якщо пригадати історію виникнення питання про застосування абрикосової кісточкі, то слід сказати, що все почалося з замітки в "Экономической газете": "Армавірський масложиркомбінат продає технічне борошно /з абрикосової кісточкі/". А нам якраз не вистачало саме такого матеріалу для створення нових природних гранульних сорбційних матеріалів. Ми й зараз не багаті на хімічні продукти, а тоді й погортів. Тому був інтерес максимально використати те, що створює й відтворює щороку сама природа. Перелік таких матеріалів досить широкий, та ми часто не помічаємо доволі себе того, що можна використати на користь людині. Армавірський комбінат, який вмістив свою скромну об'яву в газеті, був підприємством, де якраз і переробляють абрикосові кісточкі. З ядра роблять олію для парфюмерної промисловости. А сама кісточка /її тверда оболонка розміром 2—3 міліметри/ — і є так зване технічне борошно. Цікаве його призначення як м'якого абразивного матеріалу: його додають в авіаційне пальне і, запускаючи двигун, очищають лопатки турбін. Ця сировина доступна. В Україні, в Молдавії, на Кубані, в Середній Азії консервні заводи мають цю кісточку, ще більше її просто пропадає. Ціна цілком прийнятна /в той час від 1 карбованця до 40 карбованців за тону/.

Справа була взимку. Відклав я газетну об'яву, кинувся в погріб до банок з абрикосовим компотом. Все, що намітили, з'їли, а досить міцні кісточкі з зусиллям подрібно щипцями для розколювання цукру.

Вранці гранули потрапили до лабораторії цеху. Роздивилися ми їх структуру під мікроскопом, провели дуже нескладну хімічну обробку, помістили в розчин і перевірили сорбційну місткість, яка виявилася зовсім недостатньою. В чому річ? Ясно — дуже щільна структу-

ра, обсяг не працює, треба надати пористості. Досягли цього простою обробкою луго. Кісточка набула сорбційних властивостей. Таким чином, був створений фосфоровмісний катіоніт КС-1, технологія якого, вивчення властивостей і визначення галузей застосування стали темою кандидатської дисертації.

Після цього ми створили інші сорбційні матеріали. Зацікавленість абрикосовою кісточкою поступово згасала, та знову спалахнула вона кілька років тому вже в новій якості — було створено технології отримання з неї спеціального вугілля, яке може очищати не лише воду й вилучати ті чи інші елементи з розчинів, наприклад, золото, срібло, але й очищати людську кров. Цей сорбент ми назвали "КАВ" — кісточкове активоване вугілля. Зараз у зв'язку з Чорнобилем до нас направляють шкаралупу кокосового горіха, з якого теж можна виготовити активоване вугілля.

На початку 70-х років на одному міжнародному симпозиумі в Угорщині відбулася наша перша зустріч з відомим київським вченим Д. М. Стражеско, де я розповів йому про роботу по створенню сорбційних матеріалів, в тому числі про абрикосову /й персикову/ кісточку, яку ми обробляли особливим способом, після чого вона стала речовиною, здатною поглинати молекули з'єднань, що є в розчинах і газах. Дмитро Миколайович уважно вислухав і запропонував подальше співробітництво, а пізніше я вже зустрічав у Дніпродзержинську його гінця, співробітника Інституту фізичної хімії АН УРСР Володимира Васильовича Стрілка, який, так вже співпало, потрапив відразу до мене додому в мій день народження 19 березня.

Разом з ним і Володимиром Григоровичем Ніколаєвим, доктором медичних наук Інституту проблем онкології АН УРСР, людиною і спеціалістом неймовірної енергії й ентузіазму, ми створювали вуглецеві сорбенти медичного призначення.

На жаль, в останні роки В. В. Стрілко відійшов від спільних робіт з нашим підприємством, хоча іншої промислової бази в Україні по випуску надміцного медичного вугілля поки що нема.

Кілька слів про Дмитра Миколайовича Стражеско.

Його вже немає, але я бережу ті нечисленні листи, якими ми обмінювалися. Він залишився в моїй пам'яті як людина високої культури й інтелігентности, чого сьогодні так не вистачає нашому суспільству.

Однією з причин для подальшої копійної роботи над створенням вуглецевих сорбентів для потреб практичної медицини була стаття "Фільтри здоров'я" Б. М. Лопухіна /"Труд", 1978/, де академік розповідав про метод гемосорбції /що таке "сорбент", ви знаєте, а "гемо" — по-грецьки "кров"/, як про єдиний спосіб врятування людини, і звертався до спеціалістів по допомогу в створенні спеціальних сорбційних мате-

ріалів. Як спеціалісти в цій галузі, ми не могли не відгукнутися на його заклик і вперше в колишньому Союзі не лише створили ці матеріали, але й швидко /від ідеї до втілення — два роки/ організували їх промислове виробництво, що дозволило провести широкі клінічні досліді і вже 1980 року отримати дзвіл Міністерства здоров'я на їх застосування.

Треба сказати, що первісною метою й призначенням створених нами надміцних сорбентів /зараз уже не на природній, а на синтетичній основі/ було використання їх для вилучення золота й срібла методом гідрометалургії з дуже бідних золотомісних руд. Читачам напевне цікаво буде знати, що з застосуванням створених нашим колективом разом з відомими московськими вченими Б. М. Ласкориним та його учнем М. Г. Жуковим так званих іонообмінних смол — сорбентів /пористих кульок розміром 0,6—1,6 мм/ були створені великі промислові технології по вилученню золота й срібла в м. Навої, вольфраму й молібдену в м. Чирчик та м. Скопіно, очищення стічних вод від ртуті на підприємствах хімічної промисловости. Тепер і у нас, і за кордоном в основі технології вилучення урану з руд також лежать сорбційні процеси.

Якщо можна провести паралель між технікою і людиною, то уявімо собі дуже спрощено кровотворні судини трубопроводами, а кров — технологічним розчином, з якого треба сорбувати, вилучити, наскільки це можливо селективно, вибірково шкідливі речовини і мінімально захопити корисні, тобто розв'язати ті ж такі технологічні завдання, про які ми говорили раніше.

Все в природі й цілому світі взаємопов'язане, багато чому можна знайти аналогії і прикладів, треба лише зуміти відшукати той зв'язок і використати його в новій якості.

Тут дуже важливо мати одностудій, людей, окрилені ідеєю. В цеху, лабораторії і навіть вдома працює їхня думка. Таких людей у нас, на підприємстві, достатньо, вони доклали багато зусиль для створення унікальних виробництв.

Але повернемося до гемосорбції. Її принцип і агадує принцип дії звичайного протигазу з тією лише різницею, що роль проїзної сумки з фільтрами виконує колонка з гемосорбентом. Кров проходить через шар сорбенту, який вбирає в себе шкідливі речовини, накопичені в ній. До вуглецевих сорбентів — жорсткі вимоги: гранули їх повинні мати високорозвинену поверхню обсягу шпарин $1/2$ вугілля СКН поверхня досягає 2000 м² на один грам/, вони повинні бути механічно міцними, не "пилити" в судинному руслі пацієнта, інакше закупорять кровоносні судини; препарат повинен бути сумісним з кров'ю, бо будуть тромбози та інші неприємні ускладнення.

Всім цим вимогам відповідають створені нами гемосорбенти типу СКН та КАУ.

"CHEMPPRI" —**багаторічний досвід у галузі виробництва вуглецевих сорбентів**

Виробниче об'єднання "Придніпровський Хімічний Завод", торгова марка "CHEMPPRI", було створено в 1947 році. Своє теперішнє становище загальноновизнаного лідера підприємство завоювало завдяки широкій програмі випуску різної продукції, що відповідає світовому рівню, а за рядом ознак — випереджає кращі світові аналоги.

Успіх підприємства ґрунтується на його різносторонності, могутньому науково-технічному потенціалові, сучасній технології, високому рівні якості продукції.

У результаті безперервних наукових пошуків з метою отримати універсальний медичний препарат з унікальними лікувальними властивостями на підприємстві було освоєно виробництво вуглецевих сорбентів.

Вугілля активоване синтетичне сферичної грануляції /СКН/ — це гранули чорного кольору без запаху і смаку. Препарат не розчиняється у воді, спирті та інших розчинниках. Випускається дві марки СКН-1П та СКН-2П.

**У медичній практиці використовується
як ефективний лікувальний препарат при :**

- захворюваннях печінки та жовчовивідних шляхів;
- ендогенній інтоксикації в хірургічній клініці;
- гострій кишковій інтоксикації;
- захворюваннях нирок;
- гепато-ренальному синдромі;
- мультиорганній недостатності;
- імунозалежних і шкірних захворюваннях;
- психо-неврологічних захворюваннях;
- порушенні обміну речовин;
- онкологічних захворюваннях;
- токсикозі вагітних;
- тепловому ударі;
- профілактиці екстремальних станів під час операцій великого обсягу;
- важкому шоці хвороби оживленого організму;
- ятрогенній інтоксикації та ураженні печінки.

Препарат належить до групи полівалентних фізико-хімічних антидотів, має велику поверхню і здатний адсорбувати отрути до їх всмоктування в кров'яне русло. Добре адсорбує алкалоїди, глікозиди, барбітурати та інші снодійні та наркологічні засоби, солі важких металів, токсини бактеріального, рослинного, тваринного походження, а також похідні фенолу, саліцилової кислоти, сульфоніламідів.

СКН-1П, СКН-2П відрізняються від адсорбуючих засобів для внутрішнього вживання чистотою, практично повною відсутністю агрегаційної здатності частинок і пролонгованою сорбційною дією.

Шановні панове!

*Якщо Вас зацікавили наші вуглецеві сорбенти, по додаткову інформацію
звертайтеся за адресою:*

322630, Україна, м. Дніпродзержинськ, вул. Ленінградська, 179.

Виробниче об'єднання "Придніпровський Хімічний Завод".

Тел.: /05692/ 3-00-43, факс: /05692/ 3-32-82. Телекс: 143421 "ALMAZ".

НЕДУГА НАШОЇ ЕКОНОМІКИ: ЯК ЛІКУВАТИ?

Критична ситуація в економіці України, що стала заложницею недостатньо зважених політичних рішень, та відсутність наукової концепції переходу до ринку змушує раз-по-раз переглядати основні підходи й шляхи перетворення колишньої централізовано-планової економіки в ринкову.

Стає дедалі очевиднішим, що заходи, які нині застосовуються, не понизили дефіцитності економіки, проте круто погіршили добробут сили-силенної людей, оскільки не забезпечили піднесення виробничої сфери, в першу чергу, за рахунок цілеспрямованої активізації рушійних сил виробництва. Висловлюючись медичною термінологією, наша економіка не просто хвора — вона агонізує від недуги. Але прикметно інше: саме вогнище хвороби, звідки поширюються метастази, здається, досі не виявлене. Ось вам факт — не знаємо, не вміємо, не можемо активізувати виробництво, діючи на нього лише зовні, не розсекретивши "чорної скриньки" самих підприємств. Цебто, намагаючись змінити "вхід" до підприємства, не змінюючи кардинально внутрішній механізм взаємодії їх елементів і ланок, ми сподіваємося отримати істотно кращі результати на виході. Однак підприємства поведуть себе не так, як очікувалось.

Що зроблено для лікування хвороби? З певною спрощеністю все зроблене в економіці на етапі перетворень можна трактувати таким чином.

1. З'ясований діагноз: а/ рушійні сили не активні, оскільки немає плюралізму форм власності, в першу чергу, приватної власності на засоби виробництва; б/ товарів мало головним чином не тому, що маємо низькоєфективне виробництво, а з тої причини, що надто великий платоспроможний попит; в/ розвитку виробництва заважають виключно зовнішні чинники /відсутність економічної самостійності, труднощі з придбанням сировини, запчастин і комплектів, відсутність так званої ринкової інфраструктури та ін./.

2. Вибрано лібералізацію цін із шоківим варіантом як головним інструментом насичення ринку товарами та однією з умов виникнення конкуренції між виробниками.

Геннадій Анатолійович Дмитренко працює в галузі соціальної технології управління виробництвом. Доктор економічних наук. Має понад 70 опублікованих праць. Член головної ради Української асоціації соціально-економічних досліджень.

3. Почато бурхливий процес активного формування нових ринкових структур через організацію різного роду концернів, фірм, комерційних банків, бірж і т. п.

4. Оголошено й частково реалізується програма приватизації власності як генерального напрямку активізації трудового потенціалу працівників /за допомогою виникнення почуття "господаря"/, економічного вивільнення підприємств і формування чисельних власників, спроможних конкурувати між собою.

Як наслідок такого лікування — загальне пограбування держави новоствореними структурами, зниження обсягів і якості продукції на підприємствах, посилення зубожіння великої частини населення, для якого "застійні" часи вже здаються великим добром, а з'ява нового вождя за бідних супроти багатих на зразок Леніна — тільки справа часу.

Що не було враховано від самого початку¹? По-перше, те, що активна монетарна політика з шоківим варіантом в умовах надмонополізму виробництва та відсутності внутрішнього механізму активізації останнього не може привести до збалансованого попиту і пропозиції. Правильніше, така збалансованість може бути досягнута тільки на нульовому варіанті, який призведе до зупинки всіх підприємств, у тому числі абсолютних монополістів — ніхто не зможе придбати продукцію останніх за надвисокими цінами.

По-друге, залишилась непоміченою тенденція поступового послаблення у світовому співтоваристві мотиваційної сили відносин власності на засоби виробництва і посилення відносин власності на результати праці. Доказом цього є витіснення приватної власності в розвинених країнах різного роду колективними видами власності у великому й середньому виробництві, а також ефективна робота "синіх і білих комірів", що не є власниками засобів виробництва.

У зв'язку з цим не було взято до уваги ту обставину, що приватизація власності не спроможна активізувати основну масу працівників на великих і середніх підприємствах, які

складають Великий сектор економіки, а вона спроможна дати віддачу тільки в Малому секторі економіки.

З приводу вищевисловленого вибрані методи лікування хворої економіки виявилися недостатньо глибокими, вони не зачіпають саму ракову пухлину централізовано-планової економіки. Ця пухлина знищила не тільки псевдосоціалістичний спосіб виробництва, але й прирікає вже сьогодні на крах всю систему заходів перехідної економіки, роз'їдаючи їх зсередини.

Щоб наблизитися до розуміння цієї проблеми, варто нагадати, що праця населення плюс природні ресурси складають суть національного багатства країни будь-де, а Японія стала надзвичайно багатою країною світу, маючи величезний дефіцит останніх.

Особливість недуги нашої економіки. Мова йде про незнання та невміння організувати діяльність працівників усіх категорій на всіх рівнях управління економікою на основі економічної відповідальності за результати трудової діяльності.

За глибшого вивчення цього питання в ринковій економіці розвинених країн з'ясується, що механізм економічної відповідальності пов'язаний із зацікавленістю всіх категорій працівників берети власний і чужий робочий час. Цебо вони зуміли владнати закон економії робочого часу в механізм управління економікою, в першу чергу, на підприємствах, забезпечивши цим перевиробництво продукції.

На жаль, ще не всім зрозуміло, що істинний шлях до створення справжнього ринкового середовища лежить через перевиробництво продукції /а зовсім не через першочергове формування інфраструктури ринку/, через удосконалення виробництва, збільшення обсягу, якості та здешевлення продукції. Тоді з цих позицій ясно проглядається необхідність першочергового знання методу лікування недуги спочатку якраз на підприємствах, що є базовими /первинними/ клітинами економіки. Їх базовість якраз підтвердиться й тим, що знання методу лікування на рівні підприємств дасть змогу опанувати важелі зміни зовнішніх умов їх функціонування, а також можливість правильного вибору макроекономічних регуляторів виробництва. Останні сьогодні застосовуються, як відомо, практично наосліп.

Який же рецепт лікування економічної недуги? Нам потрібна сучасна соціальна технологія управління виробництвом за допомогою людей і для людей, ядро якої повинен скласти потужний механізм зацікавленості працівників корисно тратити свою працю, оберігаючи свій і чужий робочий час. Враховуючи, що цей механізм покликаний забезпечити пробудження творчої активності трудящих, поряд з використанням досягнень НТП, і спільне виховання цивілізованої етики праці в межах синхронної взаємодії всіх ланок. Цебо мова йтиме тільки про систематичну оцінку індивідуальної й сукупної праці. Остання стає головною пружиною мотиваційного механізму, що визначає розмір заробітної плати кожного працівника, включаючи першого керівника. В українській науковій літературі вже зафіксована поява такого механізму².

Основною особливістю подібної тотальної оцінки праці є два моменти. По-перше, облік у параметрах оцінки не тільки складності та інтенсивності затрат живої й минулої праці, але й корисності затрат робочого часу. Остання визначається затратами часу в споживачів кожної виконаної невчасно й неякісно роботи, що є продуктом праці одних ланок і одночасно предметом праці інших усередині підприємства. По-друге, це розвинуте самоуправління в розподільчій зоні, починаючи із самообліку праці, участі працівників у формуванні параметрів і розрахунку оцінки праці, спільного розподілу в підрозділах колективно зароблених засобів на оплату праці згідно отриманої оцінки.

Характерно, що головним інструментом, який забезпечує об'єктивність усієї системи оцінки праці та визначення розміру заробітної плати, є пайовий метод розподілу. Він включає сам по собі контроль колег над кожним індивідом. Цей метод нікого не залишає байдужим, оскільки "помилка" одного тут же відбивається на розмірі заробітної плати інших. Більше того,

починають працювати такі додаткові психологічні мотиватори праці, як вплив на почуття соціальної справедливості, змагання й колективізм, що їх ми в цілому безуспішно намагалися запровадити в практику господарювання протягом 70 років.

Прикметною особливістю нового мотиваційного механізму як іструментарію для лікування недуги на підприємствах є використання отриманих кількісних оцінок сукупної праці в одиницях робочого часу — критерію діяльності управлінських ланок, включаючи органи управління в державному секторі. Це дозволяє нарешті реалізувати зворотній зв'язок в управлінні виробництвом як систему економічної відповідальності за результати діяльності всіх без винятку управлінських ланок.

То що ж нам усе-таки необхідно робити вже сьогодні? В межах концепції переходу до ринку знизу, яка нині розробляється, від виробництва можна виокремити такі моменти:

1. Визначити виробничу сферу Великого сектора економіки як першочергового полігону переходу до ринку за допомогою формування могутнього механізму мотивації високоефективної праці на підприємствах і створення ринкового середовища через надлишок виробництва товарів.

2. Усвідомити, що основні макроекономічні регулятори типу цінового чинника, оподаткування, кредитної політики та ін. повинні виконувати сьогодні головну функцію — змушувати підприємства, особливо монополістів, шукати внутрішні резерви високоефективного господарювання, замінюючи цим конкуренцію.

3. Послідовно заморожувати ціни й одночасно надавати підприємствам можливість оволодівати новим мотиваційним механізмом через масове цільове навчання кадрів.

4. Прийняти закон про економічну відповідальність органів управління в державному секторі та доповнити закон про підприємства статтями про використання пайового методу розподілу заробітної плати згідно з оцінкою праці на основі закону економії часу.

5. Розвиток Малого сектору економіки за допомогою приватизації власності пов'язати з переорієнтацією його із власної наживи за рахунок споживачів на виробничу діяльність через проведення відповідної податкової та законодавчої політики, яка ще не копіює зраків західної демократії.

Загалом, підбиваючи підсумки вищевисловленого, можна зробити висновок, що для перетворення всього нашого суспільного ладу нам сьогодні потрібен скоріше не новий Ленін, а сучасний Тейлор, добре обізнаний як з економічними теоріями К. Маркса і Дж. Кейнса, так і з нашою вітчизняною практикою псевдосоціалістичного господарювання, а ще збагачений сучасними теоріями західних економістів, знаннями менеджменту. Проте усвідомлення такого висновку може прийти тільки тоді, коли ми по-справжньому оцінимо дійсну небезпеку хвороби нашої економіки, що не піддається оздоровленню загальновідомими методами, в першу чергу через відсутність механізму економічної відповідальності за результати діяльності практично всіх категорій працівників на всіх ієрархічних рівнях управління виробництвом.

¹Мовиться не про ті сили, які були зацікавлені в такому діагнозі з відповідними засобами лікування хвороби, і не про надмірну тягу наших людей до соціальної справедливості, нехай децю деформовану псевдосоціалізмом. — Авт.

²Дмитренко Г. А. Механізм високопродуктивного труда в рамках системного управління трудовим колективом. К., 1991.

"...УКРАЇНА

Аскольд
ЛОЗИНСЬКИЙ:

ДАСТЬ СОБІ РАДУ..."

Гість нашої редакції — Аскольд Лозинський, Президент Українського Конгресового Комітету Америки. Народився в Нью-Йорку. Закінчив юридичний факультет Фардгашського університету. Працює в Нью-Йорку юристом-адвокатом.

РЕДАКТОР: Пане Аскольде, будь ласка, розкажіть для початку про діяльність очолюваного Вами Українського Конгресового Комітету Америки.

АСКОЛЬД ЛОЗИНСЬКИЙ: УККА — центральна репрезентація українців у Сполучених Штатах. Ця організація діє понад п'ятдесят літ і була єдиною такою репрезентацією до 1980 року, коли створено другу подібну організацію — Українську Американо-Українську Координаційну Раду. Отже, тепер є дві центральні репрезентації українців Америки. Але УККА лишається головною, бо вона значно більша — має 73 відділи.

Що робить УККА? Ми — американська організація, яка об'єднує українські організації й провадить культурно-освітню діяльність. Через те ми звільнені від податків і користуємося іншими пільгами. Під нашим крилом діють різні ради й комітети. Зокрема, наприклад, Шкільна рада УККА минулого року видала для України чотири буквари для перших — третіх класів. Шкільна рада має тепер нові проекти допомоги шкільництву України. Серед тих проектів видання посібника з новітньої української історії для середніх шкіл. В Україні ця історія за більшовиків почалася з встановленням столиці в Харкові. А в нашому розумінні вона починається від 22 січня 1918 року.

Ми прагнемо написати правдиву історію, а не таку, яку писав окупант упродовж останнього сімдесятиліття. Ця книжка має вийти півмільйонним тиражем. Ми говоритимемо в цій

справі з Міністерством освіти, аби розповсюдити книгу у старших класах середньої школи.

Ми маємо також Раду оборони й допомоги Україні, вона передусім друкує книжки й висилає їх в Україну.

Крім того, ми репрезентуємо українську громаду перед американським урядом, проводимо зустрічі з його речниками, відповідаємо на наклепницькі статті, що з'являються в американській пресі. Наприклад, хоч Україну скоро після референдуму й визнало майже сто п'ятдесят країн світу, та все ж таки в західній пресі Україна не могла зробити собі добру славу. І то тільки через одну причину — через русофільство, яке існує серед західної преси. А також важить той факт, що слабкого ніхто серйозно не трактує. Тому американська преса постійно була по Україні стосовно ядерної зброї, стосовно того, що Україна не хотіла входити, та й не ввійшла політично і статутно до СНД. Власне такі різні статті з'являються, і ми на них відповідаємо.

Тепер щодо американського уряду. Недавно ми підготували меморандум позиції української діаспори відносно України. Передали його під час нашої особистої зустрічі з радниками нового президента Біла Клінтона. Серед інших вимог до американського уряду ми ставимо вимогу в справі ядерної зброї: щоб Україні надати не тільки фінансову допомогу чи плату за ядерне роззброєння, а й гарантувати безпеку, недоторканість кордонів та включити Україну в натівські процеси,

аби Україна як частина НАТО могла мати безпеку, гарантовану членством у НАТО. Ставимо вимогу допомоги економіці України. Цю проблему американський уряд не розуміє дуже добре. Наприклад, минулого року американський уряд виділив на сто мільйонів доларів кредитів для закупу кукурудзи. А Україні потрібна техніка, а не кукурудза. Діється також про кредити. Україні не треба брати кредитів, бо вона сьогодні не в змозі виплатити нові борги. Україні потрібно техніки, досвіду, а сама Україна зі своїм майном, природними багатствами дасть собі раду, тільки треба в перших стадіях їй допомогти. Наприклад, міжнародний валютний фонд виділив, і то через Америку, двадцять чотири мільярди доларів для Росії. З приводу тих грошей ані слова не згадано окремо про Україну. З них шість мільярдів призначено на стабілізацію рубля. Стабілізація рубля підважає купон чи гривню, яка має прийти. Ані один цент спеціально не призначений для стабілізації гривні. Ми мали зустрічі ще за президента Буша з його дорадником Брентом Сквифтом. Зробили принаймні те, що вони пообіцяли півтора мільярда доларів на стабілізацію української гривні. Ось ще приклад нашої діяльності. Минулого року напередодні приїзду президента України Леоніда Кравчука до США ми мали зустріч у Білому Домі. І між тими справами, які ми порушували, була й справа, де Америка невідповідно трактує Україну. Скажімо, вона на кожну кроці фаворизує Росію. І явним доказом цього було те, що зустріч президента Буша з президентом Кравчуком підготовлялась як робоча візита. Тоді коли зустріч з президентом Єльциним мала відбутися як повна державна візита. Різниця полягає в тому, що приїждить президент Кравчук, з ним зустрічається президент Буш, вони підписують різні договори, роблять різні заяви для преси, але не відбувається офіційна державна імпреза, тобто обід, вечір і немає тої парадної атмосфери, коли зустрічаються два лідери держав світу. Внаслідок наших вимог дещо змінилось, і рівень візити президента Кравчука з робочою було піднесено на рівень офіційну державну візиту з тим, що його зустрічали на летовищі збройні сили Америки, а вздовж Пенсільванія авеню у Вашингтоні, де міститься Білий Дім, маяли синьо-жовті українські та зірчасті американські прапори.

Отака, власне, наша діяльність...

РЕД.: Ви стільки виявили проблем... От, скажімо, чим пояснити таке ставлення Америки до України й Росії?

А. Л.: А то давня політика. Зрештою, є навіть видання, де оприлюднено багато таємних документів державного департаменту американської політики. Сьогодні все те декласифіковано, вийшло назовні, і ми маємо явний доказ історичної фаворизації урядом США Росії. І нова політика — то політика стара. Ще коли Україна проголосила незалежність 22 січня 1918 року, Америка не визнала незалежності. Мало того, тодішній американський державний секретар Роберт Ленсінг висував план відбудови великої Росії. Міжнародний Червоний Хрест, гуманітарна організація, не допомагали війську Української Народної Республіки Симона Петлюри, серед якого тоді поширився страшний тиф. Не допомагали, бо американці не хотіли того. Америка тоді не допомагала більшовикам, але допомагала російським білогвардійцям, які боролися проти України. Натомість по відношенню до Галичини було зроблено таке твердження, що Галичина — це неосвічені люди, які не можуть собою рядити. І альянти вирішили передати цілу Галичину Польщі. Польща мала тоді великі впливи серед Франції, і попросту силою західного світу вона повстала сильна не як держава, а як імперія, і перебрала Західну Україну. І ця політика Америки щодо "великого російського народу", тобто де паном є москаль, велася і в Другій світовій війні. Ми маємо розсекречені документи, де написано про українців як про сепаратистів, що вони є частина російського народу, й Україна мусить бути частиною Росії. І для США, як свідчить документ

американського державного департаменту, є доконечним, щоб була одна Велика Росія, тобто те, що донедавна звалось СРСР. А причина того зовсім нелогічна, але вона аргументована тим, що Америці набагато вигідніше, в її уяві принаймні, аби були два полкеси впливу у світі — американський і російський. Вони тоді мають справу тільки з Росією, а не з іншими країнами, не розуміючи, що ті другі країни, такі як Україна, можна використати як силу проти Росії, силу, яка здержуватиме імперіалізм і російський месіанізм. І воно не змінилось. Читачі, напевне, знайомі з промовою президента Буша, яку він вголосив у Києві 1 серпня 1991 року перед Верховною Радою України, де закликав до підписання союзного договору Горбачова за всяку ціну. Він виступив не як президент США, а як поплентач Горбачова. Українці це тут дуже зле сприйняли, а в діаспорі ще гірше. Великою мірою президент Буш програв вибори через свою угодовецьку політику, зовсім безпринципну, без засад демократичних. Він зав'язав близькі контакти з Горбачовим, вони навіть стали приятелями, і тоді він коштом усіх інших народів, коштом демократичних принципів і гуманістичних засад потурав Горбачову. А щойно, коли Україна проголосила свою незалежність і він зорієнтувався, що близько 90 відсотків українського населення голосувало за незалежність і що це не Люксембург чи Найробі, що це держава з населенням 52 мільйони, з територією більшою за Францію, що це на додаток третя найбільша ядерна потуга у світі, тоді й наш американський уряд зорієнтувався, що, можливо, треба починати числитися з Україною.

Є ще інший аргумент. Я не хочу перехвалювати українську діаспору, але нам було сказано кілька разів у Білому Домі нашими добрими приятелями, що якби українська громада в Америці не була так добре зорганізована і не була така голосна (це найточніший переклад того слова, яке вони вживали), то, напевно, не числилися б ніколи з українцями. Та я уявляю собі, що головна причина зміни американської політики стосовно України — наскільки Україна показує свою силу. Відтак і з нами більше починають числитися. Колись нас інше називали росіянами, знаючи дуже добре, що ніякі ми не росіяни.

Ми мусіли їх поправляти на кожну кроці. Але сьогодні вони розуміють це однозначно. І то, певно, через український ядерний статус не плутають більше Україну з Росією, розуміють, що то зовсім окрема країна. І вже починають, я не хочу казати — боятися, але зостановлятися принаймні. Тому я великий прихильник того, щоб Україна скоро не позбувалася своєї ядерної зброї. Україна може проголосити, що вона має намір стати без'ядерною, так як вона проголосила у Декларації про державний суверенітет у липні 1990 року. Але це мусить робитися відповідними темпами. Україна може ратифікувати "Старт-1" і Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Але у зв'язку з цим, знову фантастичні уявлення: Америка думає, що коли Україна ратифікує "Старт-1", то мусить знищити всю свою ядерну зброю — 176 ракет, 30 бомбовозів і майже 1700 босголовок. То не відповідає правді, бо згідно із "Стартом-1" Україна має знищити близько 33 відсотків того. Хоч Росія вважає, що ці відсотки відносяться до неї, тобто Україна повинна знищити все, а Росія коштом України знизить свою квоту.

Тому Україна має чітко триматися кожного пункту Договору. А для знищення зброї Америка, очевидно, мусить допомогти фінансово. Якщо Америка хоче купувати (вона, до речі, купує уран у Росії), то вона повинна платити Україні за це ядерне роззброєння.

РЕД.: Гадаю, Ваша достовірна інформація дає читачеві рідкісну можливість з'ясувати суть політичних проблем у стосунках України, Росії й Америки, а також усвідомити в цьому контексті світову важливість конструктивної діяльності очолюваного Вами УККА й цілої української громади в Сполучених Штатах. Результативність цієї діяльності вражає. Це

завдяки її зорганізованості американських українців, і демократичним принципам американського суспільства. А що ж відбувається в Україні? Світ, певно, вже так звик до брехні, яку десятиліттями одержував через засоби масової інформації про життя "соцлагеря", що нині шокований, навіть наляканий правдою про наше внутрішнє становище. Велику дозу цієї відвертої об'єктивної поінформованості світ отримав завдяки виступові прем'єра Леоніда Кучми, який заявив про корупцію, про всі ті потужні сили, що гальмують процес оздоровлення українського суспільства. Пане Аскольде, хотілося б почути Ваші міркування про ті конструктивні сили, що, зрештою, визначають перспективу державного устрою України. Це допоможе нашим зарубіжним читачам розв'язати застережливо упереджене ставлення до України, а українських читачів спонукає повніше осмислити причини суспільної незгоди.

А. Л.: Почну з нашої оцінки нинішнього українського уряду. Я не можу сказати, що це загальна оцінка, висловлюю передусім думку нашої організації. Також хотів би звернути увагу на ваш основний документ, у якому йдеться, власне, про державний устрій; маю на увазі проект Конституції, яка ще не прийнята.

Ви знаєте, у США Президента Кравчука трактують позитивно настільки, що вважають його на часі для України сьогодні. Це з огляду нинішньої політичної гри стосовно СНД й Заходу. Однак ми вважаємо, що політики, які були довгий час довкола Президента, не служили користі Україні. Тому ми були приємно заскочені діяльністю Прем'єра Леоніда Кучми. Зокрема його безпосередній ясний погляд на економічні проблеми виявив, що заплановану економічну реформу стримує й торпедує інституціоналізована корупція, яка існує в Україні.

Українцям необхідно виховувати в собі нових людей замість сформованих на більшовицькій психіці, коли люди нічого не мали або мали, коли крали. Тепер провідними повинні стати принципи сумлінної праці. Є таке правило: серед чесних людей на Заході вартість людини обчислюється не її успіхами, а її стараннями. Тобто в концепції ринкової економіки та людина доробляється достатку, яка заслужила це своєю працею. Щоправда є люди, які стають мільонерами, бо мають більше щастя, як розуму. Але то рідкісні випадки. Переважна більшість людей на Заході доробилася своїх великих статків не крадіжкою, а працею.

Коли Президент Кравчук був у Штатах, ми мали зустрічі з його економічними радниками, говорили на економічні теми, то враження було, наче ми говоримо зі сталіністами чи брежнєвцями (за винятком Віктора Пензеника, який має зовсім західний спосіб думання й толерантність). Вони на економіці нічого не розуміли, а лише знали казати — "Треба нам збільшити продукцію". Так колись Ленін говорив, Сталін говорив... Що з тієї продукції, коли вся вона гние в купах, бо ви не можете її ані довести, ані продати...

Україні треба запровадити закони, не тільки закони біржі, закони приватизації, підприємництва, але й закони, які гарантуватимуть комерційну торгівлю, обмежуватимуть корупцію. Для цього є різні закони етики, загальноприйняті на Заході. Я сьогодні співпрацюю з однією адвокатською фірмою в Америці, аби виробити для України моделі різних законів комерційного права, страхування, банкрутства, а також законів етики, згідно з якими член уряду не може провадити свій власний бізнес чи допомагати в бізнесі іншим, бо він має великі права. А коли купуються впливи урядовців, то називається корупція, і жодна економіка, жодна держава не може рости.

Хотів би коротко сказати щодо Конституції. Я розумію, чому в Україні є зацікавлення президентським устроєм, тобто коли є Президент і є парламент. Чого я не можу зрозуміти у вашій Конституції — це концепцію намісників Президента, бо ви зовсім нейтралізуєте цим концепцію радних, яких обрав

народ на місцях. Коли місцевість володіє намісник Президента, то це суперечить демократичним засадам. Такими намісниками ви ліквідуєте демократичність у цілій країні, бо тоді Президент панує як диктатор. У штатах ми обираємо і мерів, і губернаторів, тобто всіх обираємо, за винятком кабінету Президента. Нам важко зрозуміти й деякі інші параграфи Конституції. Але ви тяжко напрацювалися над своєю Конституцією, і вона має позитивні аспекти. В ній першорядно загарантовано права людини. Кожне право, яке можна собі уявити у світі, записано у вашій Конституції. Єдине, що не загарантовано, — це право українського народу. В Україні забезпечено право кожній національній меншині з її мовою й культурною автономією. Не забезпечено право лише української мови й української культури. Загальною ваша Конституція є дуже людська, а в окремих випадках навіть криштальна під тим оглядом. Ніхто не має такої демократичної Конституції, яку пропонує Україна. Але також жоден народ не має такої Конституції, де зовсім не забезпечені його права. Коли Україна проголошувала незалежність, ми собі уявляли, що Україна буде державою всього свого населення, а також і українського народу. Тому має бути забезпечення прав українців, бо Україна — держава українського народу. А інакше де український народ повинен шукати свою державу? Це є історично віковична територія українців, і всі права українського народу мають бути забезпечені, й передусім гарантовано право української мови як державної мови України. Ми розуміємо, що тут є труднощі з різноетнічним населенням, мають бути забезпечені права меншостей, але не можуть етнічні меншості диктувати етнічній більшості.

РЕД.: Пане Аскольде, Ви член Української Всесвітньої Координаційної Ради. Якою Ви бачите конструктивну діяльність цієї організації у творенні української державности.

А. Л.: Я дуже високо ціную цю організацію й думаю, що концепція її чудова. Досі не було змоги об'єднати українців цілого світу, і ось нарешті це сталося. Діяльність нашу бачу в основному в трьох площинах. Перша: координація дій українців в усіх сферах життя, особливо з метою покращення освітніх і наукових зв'язків. Друга: допомога Україні з боку Західної діаспори, не так фінансово-економічно, як інтелектуально, професійно — своїм знанням, своїм досвідом у розвитку економіки, громадського життя й освіти, аби виховати в новому поколінні українців ментальність вільної людини. Третя: допомога Східній діаспорі з боку України, що повинно вирішуватися передусім на урядовому рівні, це стосується зокрема прав української меншості в тій же Росії, де живе 10 мільйонів українців і немає жодної української школи.

РЕД.: Ви цілком слушно виокремили проблему Східної діаспори. Саме на Україну, на наш уряд лягає турбота про українців, розсіяних у просторі колишнього Союзу. Це і допомога з переселенням тим, хто хоче повернутися в Україну, і підтримка тамтешніх українських осередків.

А. Л.: Український уряд повинен домагатися, щоб у Росії трактували українців так, як в Україні трактують росіян. Це передусім, і цього поки що буде достатньо, аби проімперські сили в російських урядових колах припинили політику перетворення української меншості на стопроцентових росіян. А Українська Всесвітня Координаційна Рада як суспільна організація має впливати на урядові чинники, аби українці Східної діаспори, як і Західної, почували себе дітьми однієї матері — України.

РЕД.: Дякую, пане Лозинський, за відверту бесіду. Сподіваємося, Ваші слушні думки посприяють процесові оздоровлення українського суспільного життя. Справді, ніхто не подолає за нас наших проблем. І головне тут — наші внутрішні зусилля, свідомо воля вільних людей.

УКРАЇНЬСЬКА ЕЛІТА: ШЛЯХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Проф. Богдан Гаврилишин:

"Нова українська еліта — це компетентність, почуття відповідальності, відданість справі державотворення".

до формування нової української еліти в різних сферах діяльності — в освіті, науці, економіці, торгівлі, дипломатії тощо? Ці та інші питання нині так чи інакше хвилюють українську громадськість. Вони в центрі уваги багатьох останніх політичних форумів, наукових конференцій і симпозіумів, де висловлюються різні підходи, різні точки зору на цю складну проблему.

Наш постійний автор — старший науковий співробітник Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН України, кандидат філологічних наук **Олександр Коновець** нещодавно мав на цю тему розмову із всесвітньовідомим вченим і громадським діячем — канадським громадянином, українцем за походженням, Головою Консультативної Дорадчої Ради Президії ВР України, Надзірної Ради Міжнародного інституту менеджменту (MIM-Київ), членом Римського клубу, Всесвітньої Академії наук **Богданом Гаврилишином**. Пропонуємо вам деякі, як нам здалося, найцікавіші фрагменти цього діалогу.

О. К.: Ще коли ми тільки починали ходу до нашої незалежності, Ви, пане Богдане, як представник української діаспори, не лише одним з перших зрозуміли всю важливість створення в Україні умов для відродження національної еліти, здатної до активного державотворення, а й зробили практичні кроки в цьому напрямку — заснували перший в Україні Інститут менеджменту, який нині готує для нашої держави управлінців справді європейського рівня. Але ж не можна сказати, що Україна до цього часу не мала своїх інтелектуалів у різних сферах життя. Навіть за тоталітарного режиму, перебуваючи у напівколоніальному становищі, наша нація генерувала своїх академіків, державних діячів, політиків, вчених-економістів тощо. Щоправда, то була в основному заідеологізована, надто зрусифікована і недостатньо компетентна еліта, але більшою чи меншою мірою вона впливала на розвиток суспільства. Що ви взагалі вкладаєте в поняття інтелектуальної еліти нації?

Б. Г.: Є традиційне розуміння "пануючої еліти" в значенні "політичної еліти", яка утримує лідерство в суспільстві, управляє ним. Відсутність такої міцної інте-

лектуальної еліти — це біда усіх неде- жавних націй. Але я розумію цей термін у його широкому значенні, маючи на увазі насамперед високий фаховий рівень, притаманний кожній професійній групі суспільства. Для розвинутої демократичної країни властиві урівноваже- ність, збалансованість інтелектуальних потенціалів усіх елітних груп. В Україні ж нині досить помітні розриви в "елітному колі". Якщо, скажімо, у сфері науки і культури можна бачити чимало фахівців, здатних репрезентувати Україну, як ка- жуть, на найвищому рівні, то в промис- ловості й торгівлі помітний дефіцит справжніх освічених професіоналів. От- же, треба прагнути до того, щоб ми мали достатню інтелектуальну еліту в усіх прошарках українського суспільства.

О. К.: Але, як відомо з історії, еліта будь-якої нації не створюється водночас за чимось бажанням. Це справа ба- гатьох поколінь, які впродовж століть уста- люють певні традиції, сприяють генеруванню в соціумі нових елітних груп. І по суті, в останні триста років українці не мали такої тривалої традиції. Ще в ХVІІ столітті у нас була своя національна шляхта, корені якої сягали часів Київ- ської Русі. Кращі представники україн- ського дворянства і старшини — Байда Вишневецький, Петро Могила, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Кирило Розумовський та інші — несли в собі генетичний код національ- ної еліти. Це були високоосвічені укра- їнські діячі, які знали кілька іноземних мов, добре розумілися на торгівлі, вій- ськовій справі, опікувалися піднесенням національної освіти та культури. Після зруйнування російським царатом авто- номії України поступово знищувалося і наша національна еліта. Звичайно, і в пізніші часи — ХІХ — поч. ХХ ст. — продов- жували існувати українські дворянські роди, нащадки козацької старшини, та вони дедалі більше зрусифіковувалися або ж спольщувалися, хоча деякі з них активно працювали на відродження ку- льтури українського народу, збагачуючи всі її галузі. Досить згадати імена пись- менників Михайла Старицького, Михай- ла Коцюбинського, Лесі Українки, композитора Миколи Лисенка, майстрів сцени Марії Заньковецької та Миколи

Як свідчить історія, першою і необ- хідною умовою розвитку і самовизна- чення кожної нації, зокрема на шляху реалізації ідеї державного будівництва, є наявність у соціальному організмі ет- носу достатньо впливового прошарку інтелектуальної еліти, яка, зосереджую- чи у собі усі історичні, духовні надбання народу, зберігаючи і розвиваючи "код нації", бере на себе відповідальність не лише осмислювати і передбачати долю етносу, а головне, реально впливати на хід цих історичних процесів. Чи є сьогодні в Україні достатній прошарок націо- нальної еліти, здатної піднести духовний і матеріальний потенціал українського народу? Що треба зробити, щоб про- фесійно компетентні, національно свідо- мі українські інтелектуали змогли зайняти належне місце на всіх щаблях державотворення? Які перспективи що-

Садовського, математика Миколи Остроградського, астронома Олексія Савича, фольклориста і природознавця Михайла Максимовича, вченого-геолога Петра Армашевського та ін. Але то була малочисельна еліта, яка не могла суттєво вплинути на загальний рівень освіченості та культури українського народу. До того ж вона здебільшого обслуговувала імперські інтереси Австро-Угорщини і Росії, особливо в економічній та військовій сферах Здавалося б, у період творення української державності 1917 — 1919 років і пізніше, в 20-ті роки, почала закладатися певна основа для формування еліти — створювалася система національної фахової освіти, чимало талановитих українців висувалися на керівні посади в партійній, державній та промисловій ієрархії. Але в 30-ті роки більшовицька тоталітарна система за допомогою терору, репресій і голодомору знову перериває народжувану в надрах нації "елітну традицію". У повоєнні роки ситуація змінилася на краще не набагато. І тепер, коли Україна прийшла до своєї незалежності, виявилось, що нам дуже бракує своєї, насамперед управлінської еліти, зокрема дуже складно підібрати на керівні державні посади фахівців з різних галузей економіки, торгівлі, дипломатії тощо.

Б. Г.: Що маємо, то маємо. Особливо дається взнаки відсутність такої традиції в економіці, політиці, діяльності партій і рухів. Нині треба активно відроджувати певну систему традицій, на якій виховуватиметься нова українська еліта. А ці традиції зможуть якнайшвидше відродитися на засадах ринкової економіки і плюралізму в політиці. Хоча історичний досвід теж треба враховувати.

О. К.: Поняття "еліта" вже передбачає деяку обраність, "вищість". Навіть за часів тоталітаризму в нашій країні створювалися спеціалізовані середні школи (англійські, математичні, фізичні тощо), елітні вузи і факультети, зокрема міжнародних відносин, куди потрапити дітям звичайних громадян було майже неможливо. З позицій здорового глузду є нерéalьним виховання еліти поставити, так би мовити, на масовий потік. Це все-таки — тонкий, добірний прошарок суспільства. Як стверджують соціологи, лише п'ять відсотків випускників вузів можуть займатися науковою діяльністю.

Б. Г.: Пане Олександр, Ви слушно відмітили, що до початку ХХ століття в Україні існував тонкий шар національної еліти. Такий же дворянський або аристократичний характер на той час мала еліта багатьох європейських країн. Але то вже, як кажуть, історія. В останні десятиліття більшість розвинених країн світу вступила в так званий постіндустріальний період, для якого характерний швидкий процес інтелектуалізації суспільства. І поняття еліти набуває сьогодні набагато ширшого значення, аніж сторіччя тому. Культурне і технологічне лідерство нації на сучасному етапі забезпечується елітністю усіх її соціаль-

них та фахових структур. Отже, еліта — це, образно кажучи, не "тонкий", а "товстий" інтелектуальний прошарок суспільства. Але в такому суспільстві повинен існувати й демократичний механізм постійного відбору й заохочення усього найталановитішого та найосвіченішого. І одним з найважливіших чинників формування національної еліти є добре поставлена система освіти, підготовка і перепідготовка фахівців.

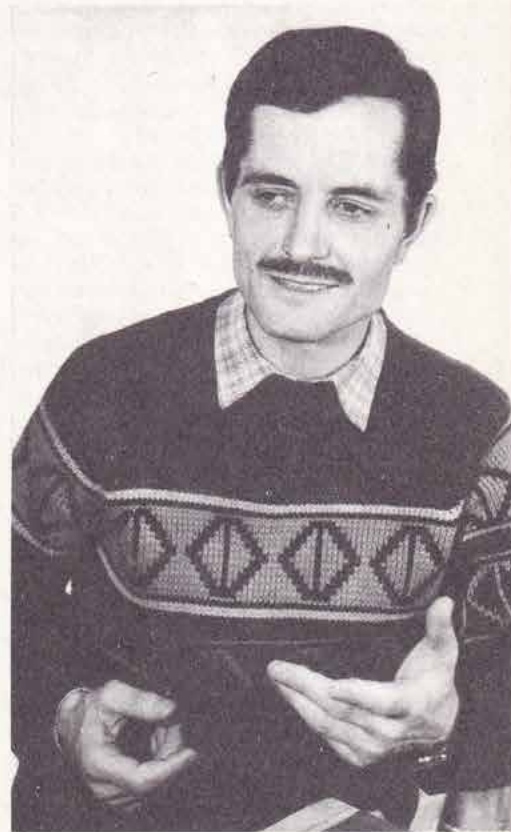
О. К.: Чи не здається Вам, що саме в цьому аспекті ми дуже відстаємо від розвинених країн Заходу. Освіта, зокрема вища, у нас поки що не позбавлена рис тоталітаризму, вона надто регламентована й уніфікована. В ній залишається мало місця для творчості, фахового й духовного вдосконалення особистості. Та й держава нині не найкращим чином опікується тим, аби у цей скрутний час матеріально підтримати освітян. З обіцяних Законом про Освіту десяти відсотків валового національного доходу фактично на освіту держава витрачає 8,1. Дві третини коштів з них іде на заробітну плату. Ці цифри нещодавно наводив міністр освіти П. Таланчук у своїй доповіді на І з'їзді педагогічних працівників України, де була проголошена державна національна програма "Освіта" з гучною назвою "Україна ХХІ століття". Але від проголошення до реалізації цієї програми відстань чимала. Чи можливо за такого ставлення до освіти забезпечити інтелектуальний фундамент для відродження нашої національної еліти?

Б. Г.: Безперечно, освіта в Україні потребує змін, перебудови навчального процесу. І на це необхідні значніші субсидії з боку держави. Та я б не сказав, що все так погано виглядає у цій ділянці. Вважаю, у нас добре поставлена середня освіта. В той же час у США третина випускників середніх шкіл залишається майже неграмотною, не знає елементарних речей з історії, географії тощо. В Україні, на думку багатьох зарубіжних експертів, досить пристойна політехнічна освіта, яка дає спеціалістам ґрунтовні теоретичні знання і можливість широкого спектру їх застосування.

Але справа не лише в освітній підготовці фахівця, який претендує на елітність в суспільстві. У моєму розумінні, представник української еліти — це компетентна у своїй справі людина, яка бере на себе певну громадську і моральну відповідальність за її вирішення. Їй повинні бути притаманні такі риси, як акуратність, обов'язковість у ділових стосунках, уміння обирати найраціональніші шляхи реалізації проблеми. Велику роль тут відіграють культурна традиція, ментальність нації. Скажімо, в США — близько 800 шкіл менеджменту, а в Японії лише дві, однак технологічний потенціал останньої вищий. У Німеччині взагалі немає шкіл менеджменту. Сам стиль життя, технологічне середовище суспільства сприяє природньому формуванню у молоді навиків до бізнесової справи, навчає її добре орієнтуватися у ринкових відносинах. Або взяти хоча б

швейцарське військо, в якому призовники свій термін служби проходять всього за чотири місяці, проте їхня фахова підготовка, особливо менеджурська, поставлена на дуже високому рівні.

О. К.: Неосвіченість Україні не загрожує, кожен третій у нас або навчається, або сам навчає. Я маю на увазі насамперед ту освіту і той рівень підготовки фахівців, які б цілеспрямовано сприяли формуванню еліти майбутніх керівників нашої держави, представників так званої бюрократичної верхівки — міністерських чиновників, керівників підприємств і фірм, "високооплачувану" науково-технічну інтелігенцію тощо. Відомо, що такі університети, як Кембріджський,

Оксфордський, Ітонський, Гарвардський, є традиційними центрами підготовки еліти англословних країн. Їх випускники здебільшого стають президентами, прем'єр-міністрами, очолюють впливові міжнародні організації. Йдеться не про масовість освіти, а про її якість. Як відомо, дипломи випускників наших вузів мало цінуються за рубежом.

Б. Г.: Так, для українських дипломованих спеціалістів — це поки що гірка реальність. Елітні учбові заклади в доброму розумінні цього слова потрібні й Україні. І цей процес уже розпочався. Поступово створюється мережа гімназій, коледжів, вищих елітних закладів — університет "Кієво-Могилянська Академія", інститути українознавства, менеджменту, Міжнародна школа україністики тощо. Тут важливе значення має по-

долання майбутніми українськими фахівцями так званого інформаційного бар'єру. Маю на увазі знання західноєвропейських мов, уміння користуватися сучасними інформаційними технологіями. Особливу надію покладаю на нещодавно створений Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, де незабаром відбудеться перший випуск. Крім того, тут вже пройшли короткочасну інтенсивну перепідготовку близько півтори тисячі спеціалістів-управлінців. Усі ці ініціативи у створенні й діяльності елітних вузів в Україні активно підтримує Міжнародний фонд "Відродження".

О. К.: Пане Богдане, Ви є Головою Наглядової Ради цього фонду. Відомо, що фонд "Відродження" чимало робить для того, щоб українські вчені та спеціалісти змогли навчатися і стажуватися у кращих наукових і навчальних центрах Західної Європи та Америки. Як Ви оцінюєте його внесок у формування еліти для нашої молоді держави?

Б. Г.: Це один з пріоритетних напрямів діяльності фонду. Так, на реалізацію різних проектів, пов'язаних з підтримкою освіти в Україні, фонд "Відродження" виділив у 1990 — 1992 роках понад чотириста тисяч американських доларів. За цей же період за допомогою фонду змогли поїхати за кордон на стажування, навчання і міжнародні конференції, а також для участі в спільних програмах і дослідженнях понад тисячу українців. На це витрачено близько півмільйона доларів. І внесок фонду на фахову підготовку буде зростати.

О. К.: А Вас не тривожить те, що, отримавши елітну освіту чи фахову підготовку, перспективні українські вчені та спеціалісти можуть емігрувати за кордон, де, як відомо, і зарплата, і умови праці кращі. Вже сьогодні проблема "відпливу умів" дає про себе знати в Україні. Лише минулого року з Академії наук виїхало за кордон понад 350 вчених, з них близько половини — на постійне проживання. Особливо інтенсивний "відплив інтелекту" — в галузях фізики, хімії, біології.

Б. Г.: Чесно кажучи, мене не лякає те, що якась частина нашої талановитої молоді буде студіювати в кращих світових наукових центрах і лабораторіях, набираючись досвіду, піднімаючи своє реноме вченого і спеціаліста. Зрештою, ця українська еміграційна еліта зможе в майбутньому стати своєрідним інтелектуальним мостом, який сприятиме входженню нашої молоді держави до сім'ї розвинених демократичних країн. Мене більше хвилює так звана "внутрішня еміграція", коли талановиті вчені, перебуваючи в матеріальній скруті, пов'язані з нинішніми кризовими явищами в економіці, змушені взагалі залишити наукову кар'єру і переходити в іншу сферу діяльності. Нещодавно фонд Сороса виділив для підтримки науковців у країнах СНД 100 мільйонів доларів. Покладаю надії, що значна частина цих коштів буде

спрямована на допомогу українським вченим.

О. К.: Пане Богдане, хочу повернути розмову до Вашої слушної думки про те, що на формування еліти значною мірою впливає культурне середовище. Справді, там, де висока загальна культура суспільства, в тому числі й технологічна, зрештою, поцінуються національні традиції, моральність і релігійні почуття, добір інтелектуальної еліти відбувається, так би мовити, природнім шляхом, без соціальних викривлень і несправедливостей. На превеликий жаль, наше суспільство, збудоване на ідеології насильства, де довгі роки панували партійно-бюрократичні та адміністративно-командні засоби управління, ще далеко не позбулося рис тоталітаризму. А почасти ситуація погіршується. Це добре простежується на прикладі стану справ у сфері наукової діяльності. Слабкість демократичних традицій, відсутність системи чітких критеріїв оцінки праці науковців, корумпованість елітної верхівки, а також відсутність належного громадського контролю почасти призводять до монополізму, номенклатурного принципу добору кадрів, а в підсумку — до гальмування росту національної наукової еліти.

Б. Г.: Подібна ситуація меншою чи більшою мірою властива й іншим соціальним структурам українського суспільства. І це не додає оптимізму. Ми повинні виходити з реальної ситуації. Щоб цілеспрямовано формувати нову еліту — національно свідомих, відданих справі державотворення фахівців усіх рівнів — вкрай необхідна доброчинна державна і законотворча підтримка. Маю на увазі запровадження законів механізму громадського контролю, які б максимально забезпечували демократичні засади функціонування самоврядних установ на зразок Академії наук України.

О. К.: Як на мою думку, у даному випадку варто було б створити Наглядову громадську раду з числа незалежних, авторитетних вчених і діячів на кшталт тієї, яка опікує фонд "Відродження". Вона б і служила своєрідним консультативно-контрольним і моральним мостом між наукою і суспільством. Адже кошти на академічну науку надходять із державного бюджету, тобто беруться, образно кажучи, з кишені українського платника податків, і він має право знати, в які руки потрапляють ці кошти, на що і як вони витрачаються. Тут як ніде потрібна гласність, громадський контроль на всіх рівнях наукової політики. Вже давно назріла необхідність створення Всеукраїнської газети науковців, де б відкрито й компетентно обговорювалися ці актуальні проблеми.

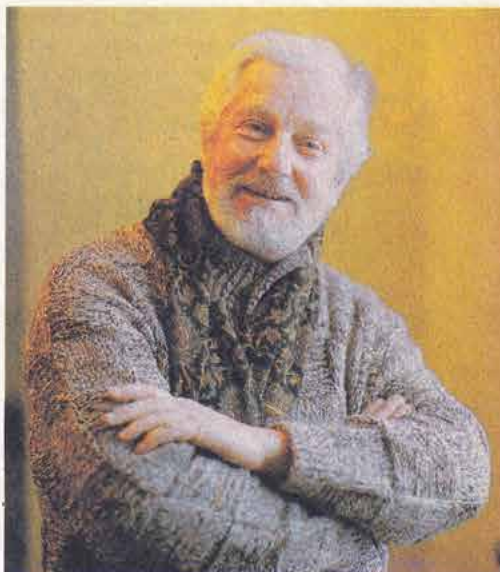
Б. Г.: Можливо, пане Олександрє, що тут дійсно потрібне певне законодавче регулювання. І, безперечно, суспільство повинно знати, наскільки ефективно використовуються загальнонародні кошти на науку, зокрема на відтворення її фахового потенціалу. Однак гадаю, що формування національної еліти — це

насамперед проблема виховання особистості. А особистість виростає у певному духовному середовищі, коли існує особливе естетичне і морально-психологічне поле. Адже представник інтелектуальної еліти є, як правило, ідеалістом у високому значенні цього слова, для якого багато важать такі поняття, як сенс життя, особиста місія, доброчинність. У прикладанні до нашої національної еліти воно окреслюється ще одним поняттям — свідомий українець. А його треба плекати з дитинства, виховуючи на історії народу, на прикладі своїх батьків, відданих ідеї соборної України, які шанують її культуру, традиції, рідну мову. Я пригадую свої юнацькі роки, наш пластівський осередок, незабутні походи, вогнища, де ми вивчали українські традиції і пісні, знайомилися з релігійними обрядами. Скільки чудових мрій і прекрасних поривань відклалося тоді на все життя у мене і в душах моїх друзів! Нині вони — шановані у світі фахівці, громадські і політичні діячі, плідно працюють на розбудову України... Виховання еліти на такій національній традиції закладає основу морального імперативу особистості: не зловживати службовим становищем, не брати хабарів, не зраджувати інтереси української держави, дбати про її добробут і розквіт. Слава Богу, і тепер в Україні є інтелектуали, які можуть репрезентувати націю на будь-якому рівні. Серед них — міністр культури Іван Дзюба, міністр екології Юрій Костенко, доктор філософії Мирослав Попович, провідний еколог академік Дмитро Гродзинський та інші.

О. К.: В умовах нашої складної, суперечливої дійсності прогнози, як кажуть, річ невдячна. Але все-таки, пане Богдане, як Ви гадаєте, коли можна очікувати повноцінного відтворення української еліти?

Б. Г.: Певна річ, нинішнє життя сповнене неочікуваних подій і сюрпризів, які часто вносять суттєві корективи у те, що ми плануємо і намагаємося реалізувати. Але я вірю, при сприятливих умовах ми швидко відродимо свою національну еліту, хоча процес цей буде нерівномірний. Гадаю, що вже через десять років ми будемо мати оновлену еліту на державницькій службі. У ділянках економіки і торгівлі для цього знадобиться не менше як два десятиліття. Швидше відновиться інтелектуальна еліта у сфері фундаментальних, зокрема природничих наук. І, звичайно, впровадження ринкової економіки сприятиме дуже швидкому зростанню фахового потенціалу спеціалістів, які створюють нові технології.

О. К.: Дай Боже, щоб Ваші передбачення здійснилися. А я хочу, пане Богдане, щиро подякувати за вельми цікаву розмову і побажати Вам щастя, здоров'я та великих успіхів у Вашій звичайній праці на ниві економічного й духовного відродження України.

ВІРА ЯНЧЕНКО

ОБРАЗ НАЦІОНАЛЬНОГО В БАРВАХ МИХАЙЛА БІЛАСА

Віра Арсенівна Янченко

народилася в Києві.
Закінчила факультет української філології
Житомирського педагогічного
інституту ім. І. Франка (1970).
Працює в галузі музейної справи. Нині
вчений секретар Державного музею
Т. Г. Шевченка в Києві.

Михайло Білас... У душі кожного,
хто знайомиться з творами цього
визначного українського художника,
надовго залишається образ
одухотвореного, витонченого світу,
наскрізь пронизаного сонячним сяйвом
і зовсім не схожого на той, що його
бачимо щодня.

Одним із свідчень такого
сприйняття доробку митця є численні
відгуки відвідувачів, які ознайомилися
з творами М. Біласа на виставках
останніх років. А це громадяни
Канади, Сполучених Штатів Америки,
Польщі, Молдови, Росії і, звичайно ж,
України.

"Батьку Михайле, — пише
Ярослава Музиченко у книзі відгуків
про виставку в Державному музеї
Т. Г. Шевченка, — я була у Ваших
роботах, як у своєму далекому

дитячому світі. Це Україна, яку я
знаю лише з мрій. Ви — чарівник, що
змушує повертатися до витоків свого
народу і розуміти його світ. Будьте
безсмертні у віках!" /вересень, 1992 р./

То хто ж він — Михайло Білас?
Передусім — наш сучасник. Він
народився 1 серпня 1924 року у
родині лісничого в селі Креховичі на
Дрогобищині (Західна Україна), де й
минули дитячі роки майбутнього
художника. Як зауважує сам Михайло
Білас, саме цей факт став для нього
визначальним. Усе, що оточувало його
в дитинстві, він сприймав як належне —
і величну, строгую красу гір, і
вишуканий народний одяг, і
своєрідний спосіб життя, і традиційні
свята, і обряди, і мораль, і
різноманітні народні ремесла, якими
досконало володіли в рідній оселі.
Хлопчику здавалося, що так живуть
усі і скрізь, і так буде завжди. Коли ж
доля повернула Михайлову дорогу до
міста, до здобутків міської культури,
то художник зрозумів: рідне село, все
побачене, почуте, пережите там,
пізнане в ньому дитиною, є
найсокровеннішою правдою і красою

життя. "Я нічого не вигадую, коли
працюю над ескізами, — говорить він, —
я просто згадую своє дитинство. І все".

Ще в дитинстві Михайло Білас
виявив свою шедру і різнобічну
обдарованість, тому після школи він
тривалий час вагався, якому з видів
мистецтва надати перевагу: стати
танцюристом /закінчив хореографічну
студію при Дрогобицькому
музично-драматичному театрі/,
співачом /позаду навчання у
Львівській музичній школі/, актором
/працював декілька років у театрі/?

Однак переміг потяг до
образотворчого мистецтва. 1959 року
Михайло Білас одержує диплом
Львівського інституту прикладного та
декоративного мистецтва.

З того часу він без внутрішніх
вагань та сум'яття віддає себе
творчості: займається вишиванням,
різьбленням, витинанням,
виготовленням ляльок та декоративних
квітів тощо.

Усі, хто знайомий з творчістю
художника, вражені і сонячною,
ясною палітрою його робіт, і
невимовно рідними українськими

Хліб наш насущний. Гобелен

Князі. Мінігобелен

Обливальний понеділок. Аплікація

*Центральна частина панно "Косівський базар".
Аплікація*

Вертеп. Аплікація

образами, а ще — його працюючістю. Неможливо повірити, що численні роботи на виставках, у майстерні художника, у музейних колекціях — це праця лише двох людських рук. Ось вони — гобелени, килими, ліжники, верети, доріжки, сервети, вишивані подушки, декоративні квіти...

Коли все те можна створити? "Я маю в добі не 24, а 48 годин", — жартує художник, але за його словами — наполеглива, натхненна, вагома праця душі митця.

... Наступного ж року після закінчення інституту /1960/ роботи Михайла Біласа побачили любителі живопису в Індії. З того часу він брав участь у понад тридцяти виставках як на Україні, так і за її межами /Франція, Німеччина, Канада, Болгарія, Росія, Бельгія, Естонія/. Щодо цього 1992 рік склався для художника вдало. Дві об'ємні виставки його творів послідовно були розгорнуті в залах Національного музею у Львові, а потім у Державному музеї Т. Г. Шевченка. І обидві мали широкій розголос та великий успіх. 19 грудня у Трускавці /а саме тут знаходиться постійне помешкання художника/ відкрилася постійно діюча виставка його робіт, обладнана Національним музеєм. Вона займає триповерхову дерев'яну віллу в центрі міста і є найповнішою з усіх виставок, присвячених творчості Михайла Біласа.

Проте, на жаль, не можна сказати, що його ім'я до недавнього часу було добре відоме навіть в Україні. У вересні 1992 року на урочистій презентації виставки у Державному музеї Т. Г. Шевченка Михайло Білас із гіркотою відзначив це, сказавши, що причина крилася в ньому самому, адже він був національно свідомим українцем і віруючою людиною, а Радянська влада завжди з підозрою ставилася до таких людей. Після закінчення інституту М. Білас працював головним художником у будинках моделей Львова, Харкова та Києва. Але чому він був звільнений 1973 року з останнього місця роботи, не знає й тепер. На цьому й закінчилася службова кар'єра митця. Він цілком віддався творчості. І одвічна проблема — митець і гроші — для нього є несуттєвою, оскільки в житті Михайло Білас обходиться малим, сам веде домашнє господарство, займається городом і квітами, які обожнює. І хоч як не буває йому суцужно, не перетворює свій талант на заробітчянське ремесло. "Хочу відтворювати величну гармонію світу, щоб повернути її людям, які є невід'ємною часткою довершеної світобудови", — так пояснює художник духовні мотиви своєї діяльності. Проте йому роблять тепер закиди, що в його творчості немає сучасності з усіма її ознаками апокаліптичності. "Мистецтво не повинне марнувати себе на відтворення перехідного, тимчасового, тлінного. Воно має відображати і зберігати живе, прекрасне, вічне", — таким є творче кредо Михайла Біласа.

Теоретичні роздуми художника повністю реалізуються в його творчості. Естетичний світ Михайла Біласа — то довершений храм краси, де люди заспокоюються, проймаються злагодою, згармонізуються з вічним буттям і собою. І ця гармонія приходить до людей у викінчених образах духовності рідного народу. А це найпереконливіший шлях до усвідомлення вселенської єдності.

Таке відчуття від робіт художника зумовлене кількома особливостями. Передусім /і про це вже згадувалося раніше/ його творчість природньо присвячена Україні. Коли ви оглядаєте гобелени, килими, верети, аплікативні твори Михайла Біласа, перед вами постає рідний край, його ніжна й розкішна природа, люди, їх узвігасне традиційне життя, побут...

Переважно виконані в теплих кольорах /це друга особливість творчості митця/, його твори випромінюють таку радість, оптимізм, любов до всього сущого, що ви мимоволі випростовуєте плечі, піднімаєте голову і забуваєте про буденні негаразди. Ось вона — невловима таїна буття! Вона — тут, у цьому сяйні, щасті відчувати себе

невіддільною частинкою природи: трав, квітів, лісів, гір, Сонця, Всесвіту!

Михайло Білас високохудожньо естетизує та опоестизує буття українців /ще одна характерна ознака його творів/. Наприклад, базар у роботах майстра зображується наче свято /на аплікації "Косівський базар"/ або величне урочисте дійство /на гобелені з трьох частин "Гуцульський базар"/... А що вже говорити про весілля — священний обряд для українців! Митець кілька разів і в різні роки повертався до цієї тематики у міні-гобеленах "Князі" та "Молоді", у двох диптихах-аплікаціях "Бойківське весілля" та "Гуцульське весілля", у гобелені з трьох частин "Весільна брама". Змалювано фарбами і основу людського життя — сім'ю — у ніжних і дітливих гобеленах "Лебеді материнства", "Пісня Синьогір'я" та "Куми".

Трепетно, але без остраху в серці, звертається Михайло Білас до образу нашого Спасителя — Ісуса Христа. Він не мучить себе питаннями: "Чи є Бог на світі, чи людина — вершина світобудови? Чи має кінець життя, чи належимо вічності?.." Природньо й вільно прилучений з дитинства до Христового вчення, Михайло Білас був і є глибоко віруючою людиною, тож і його звертання до образу Спасителя таке ж для нього органічне, як і присвячення свого таланту Україні — землі, яку нам подарував Господь.

На гобелені "Панахида" ми бачимо Христа. Його образ дещо відрізняється від усталеного зображення на традиційних іконах, де Ісус врівноважений, спокійний, просвітлений. З гобелена Михайла Біласа Ісус Христос дивиться на людей з глибоким співчуттям, зажурило і навіть збентеженням. "Люди, як же це ви живете? Що ви робите? Опам'ятайтесь! Прошу вас!" — ніби промовляють його великі, розширені очі...

Спасителю присвячені й кілька чудових аплікацій, де зображено великодні та різдвяні урочистості на Україні. Та це лише початок творчого осмислення художником священнісі теми. "Це найзаповітніша тема всього мого життя", — говорить М. Білас.

... Про аплікативні роботи художника хочеться розповісти трохи ширше. Саме в них найбільше відчувається хореографічна освіта художника. Аплікації М. Біласа, як правило, велелюдні, але жоден із персонажів не почувається на них зайвим чи самотнім. Вони об'єднані в самодостатні групки, а всі разом за допомогою плавності й пливучості ліній становлять одне довершене ціле, як у народних танцях.

На закінчення нашої розмови про Михайла Біласа хочу вирізнити два гобелени, створені художником останнім часом. Це "Хліб наш насущний" та "Сонячна повинь". Я уже зауважувала раніше, що художник надає перевагу теплим кольорам. І тут нічого дивного немає. Його, народженого в розповні літа, можна з повним правом назвати сином Сонця. Справді, коричневі, червоні, жовті, золотаві барви панують у переважній більшості творів митця. Навіть килим "Меланхолія", один з небагатьох, виконаних у холодних тонах, дивовижно пронизаний жовтавим світінням і ніякого смутку у вас не викликає.

Гобелени ж "Хліб наш насущний" та "Сонячна повинь" — це непереможне торжество золотого сонячного сйва, яке сприймається нами як символ невичерпного джерела життя на Землі.

Коли подивитися на величезний творчий доробок Михайла Біласа з точки зору витоків народного мистецтва — то це прекрасні зразки традиційних народних ремесел, що мають чітко виражений ужитковий напрям, але геній художника підняв їх на високий професійний мистецький рівень, аби показати нам, українцям, і всьому світові високу духовність України, якою вона була, є і буде завжди поза простором і часом.

"Лісова пісня". Гобелен

Вечорниці. Гобелен

Пісня Синьогір'я. Гобелен

Сонячний плай. Гобелен

"Лебеді материнства". Гобелен

Чорні коні. Гобелен

Весільна брама. Гобелен

В. Васнецов. Богоматір. Олія. Володимирський Собор у Києві

ОЛЬГА
ТАРАСЕНКО

ВАСНЕЦОВ У КИЄВІ

ДУХ ЯЗИЧНИЦТВА
В "БОГОМАТЕРІ" ТА "БОГАТИРЯХ"

Ольга Андріївна Тарасенко народилася в Сімферополі. Закінчила художньо-графічний факультет Одеського педінституту, аспірантуру при МДУ ім. М. В. Ломоносова. Кандидат мистецтвознавства. Автор численних статей з українського та російського образотворчого мистецтва XIX—XX ст.

Віктор Михайлович Васнецов народився 1848 року в сім'ї сільського священника побіля В'ятки. Тут він закінчив духовне училище і вступив до семінарії. Навчаючись у семінарії, брав участь у розпису міського собору, виконав кілька десятків малюнків до збірника російських прислів'їв та приказок, а також дві свої перші роботи олією, на яких зобразив селян. Це захоплення визначило долю: полишивши останній клас семінарії, молодий Васнецов 1867 р. поїхав вступати до Петербурзької Академії мистецтв.

Навчаючись в Академії мистецтв, Васнецов зблизився з передвижниками. Однак первинний інтерес до старовини вже тоді породив у нього великі задуми, які втілилися пізніше в "Трьох богатирях" та інших полотнах.

Символічно, що першою з цієї серії була картина "Витязь на розпутьті", яка стала межевою в житті й творчості художника. Навесні 1878 року, після показу картини на VI виставці ТПХВ, Васнецов переїхав до Москви, звідки написав І. М. Крамському: "З кожним днем переконуєшся у своїй непотрібності в наявному вигляді. Що вимагається, я не можу робити, а що роблю — те не вимагається. Як я тепер вивернуся — не знаю. Роботи немає і не передбачається". Намагаючись подолати кризу, художник поїхав на батьківщину і тут — у В'ятці — в серпні того ж року приступив до здійснення давнього задуму, навіяного "Словом про полк Ігорів".

Цей великий твір давньоруської літератури XII ст. було створено через два століття після хрещення Русі. Однак він наскрізь проїнятий духом язичництва*, і саме йому, а не християнству, віддає художник пріоритет у становленні нації. Це зовсім не випадково. Як зауважив академік Б. О. Рибakov, "прийняття християнства в дуже малій мірі змінило релігійний побут руського села X—XII ст.", а в містах і князівсько-боярських колах "у другій половині XII ст. спостерігається відродження язичництва", внаслідок чого напередодні татаро-монгольського нашестя XIII ст. руські люди "не лише не забували свого

язичництва з його багатоміфологією, укоріненими обрядами й життєрадісними карнавалами-ігрищами з танцями, музикою гуслярів та співами, але й піднімали свою старовину, гнану церквою релігію на більш високий рівень, який відповідав розквіту руських земель". В часи Васнецова історична наука не дійшла ще до тих висновків, які художник вже передбачив у своїх творах.

Але уявімо собі становище Васнецова — людини свого часу, вихованого в душі пошани до православ'я та церковних канонів, який прийшов до язичницьких витоків національного духу, став першовідкривачем його в живопису /і не тільки в ньому/. Отож митець мав — на протязі всього свого життя! — розриватися між розумінням язичницьких витоків нації і привнесеними потребами державного будівництва християнством.

У своєму прагненні до живописного відтворення витоків нації художник повинен був розв'язати ряд титанічних завдань: реконструювати психологічне і речовинно-побутове середовище принаймні Київської Русі, де були створені биліни і "Слово про полк Ігорів", де ще збереглися основи язичництва.

Задумавши в 1871—1874 роках картину на тему "Слова", Васнецов йшов спочатку по шляху, спокусливому для кожного живописця: створив багато ескізів батальних сцен, але намітилася й корінна відміна: пейзажні етюди взяли верх. Кінцеву реалізацію задуму можна вважати синтезом цих двох протилежних начал — зображення крайніх проявів людської активності й умиротвореності природи. Як наслідок у 1880 р. з'явилася картина "Після побоїща Ігоря Святославовича з половцями", на якій був зображений степ, всяканий тілами загиблих...

Більшість сучасників була розчарована тим, що на картині нічого не відбувається. А між іншим там відбувається найголовніше — єднання народу з рідною землею. Загиблі ніби врастають у неї — й недаремно древко стріли в грудях юного русича виписане поряд з подібними по колориту польовими квітами. Другі стріли віткнуті в

землю й асоціюються зі стеблами трав. Але не лише загиблих зобразив Васнецов. Могутній воїн поряд з юнаком ніби не вмирає, а воскресає. Ця обставина підкреслена триадою орлів — один з яких сидить біля ніг пораненого, готуючись розправити крила, а два інших, що злетіли в смертельному двобої, кружляють над степом у променях сонця, яке, сходячи, освітлює загиблого юнака.

Отже, В. Васнецов знайшов ключ до художнього відображення національних витоків: він — в єднанні з Батьківщиною, в прилученні народу до круговерті буття-ї-небуття, вічного оновлення природи. Неважко прослідкувати, як цей же ключ використовувався в ідейно-композиційних побудовах "Оленки" і "Богатирів", які склали разом з "Після побойща..." вершину творчого подвигу В. Васнецова, створеного ним фундаментом російського національного живопису.

З 1881 року Васнецов часто бував у Абрамцеві — в маєтку відомого мецената Мамонтова, там же він приступив до втілення свого другого давнього задуму: "Богатирів". Це полотно, завершене лише 1898 року, стало головним твором усього його життя.

В грудні 1884 р. Абрамцево відвідав історик і мистецтвознавець О. В. Прахов з тим, щоб запропонувати Васнецову взяти на себе основні роботи по розпису Володимирського собору в Києві. За спогадами Н. О. Прахова, сина розпорядника робіт, художник спочатку відповів рішучою відмовою: "Мене, — казав він, — зовсім інші теми зараз цікавлять: руські биліни і казки. А цієї галузі, самі знаєте, "конкуренція" вже дуже велика. Важко сказати що-небудь своє, що не буде схоже ні на Рафаеля, ні на Мурильо — зараз тобі критики на цю схожість вкажуть". Але за кілька днів він приїхав слідом за О. Праховим у Київ і погодився з його пропозицією: "Думаю — чи добре зробив, що відмовився? Конкуренції старих майстрів злякався. І думаю, як би можна так створити "Богоматір з немовлям", щоб ні на кого не було схоже?" Рішення позмагатися з художниками епохи Відродження посприяти чистого побутовий спогад про те, як його дружина "вперше, навесні, винесла на повітря Мішу, і як, побачивши хмарки, що пливли по небу, і пташок, що пролітали, від радості він сплеснув відразу обома рученятами... Ось тут і уявилося ясно, що так просто треба й зробити. Адже так просто ще ніхто не писав". Відмітимо, що цей імпульс споріднений не з релігійно-церковним натхненням, а з язичницьким екстазом, — так що Васнецов, по суті, не відступився від тем, що цікавили його.

Своє рішення вступити в змагання з великими майстрами минулого Васнецов підкріпив ознайомленням з мозаїками й фресками Софійського собору і Кирилівської церкви в Києві, а потім поїздкою в Італію, де познайомився з церковними пам'ятниками...

Для розуміння творчого кредо Васнецова, що склалося на початок робіт у Володимирському соборі, надзвичайно важливі спогади його внука — художника Андрія Володимирівича Васнецова. За його словами, Васнецов вважав, що звертання саме до національних витоків здатне визначити місце російського /як і будь-якого іншого/ мистецтва в світовій культурі. Звідси його відданість темі "биліної" Русі...

Зайшовши у Володимирський собор, над алтарем ми бачимо зображення найдревнішого собору із тих, що збереглися в Києві, — Софійського, а в його основі — постать Богоматері в абсиді храму. Таке розташування відповідає давньому православному канону. Але, придивившись, можна помітити суттєві відмінні — в композиційному розташуванні. Оранта Софійського собору цілком симетрична. Не порушена сплосчено-ввігнута поверхня абсиди, а жест, звернений до небес і одночасно до тих, хто молиться, є цілком завершений. Таким чином, створено враження величного спокою й благодати. Останнє підкреслено абстрактним золотим тлом, яке символізує еманацию Бога.

У виконаному Васнецовим зображенні можна виявити на перший погляд лише незначні відступи, хоча елементи симетрії взагалі збережені. Однак, діагональ зморщок плаща, намічена в Софійській Оранті, в Богоматері Володимирського собору посилена настільки, що змушує глядача підвести погляд до немовляти Христа, продовжується жестом його піднятих рук, римується зі змахами крил

стривожених серафимів і ніби опускається до хмар-сходів, по яких Богоматір сходить з небес. Виходить динамічна "вихорева" композиція, яка принципово відрізняється від величної статичності давнього прообразу. Враження зв'язку з традицією давньоруського мистецтва Васнецов досягав за допомогою численних архаїчних деталей. Так, в одягнях Богоматері, як і в Оранті Софійського собору — збережені деталювання взуття, облямування плаща, хрестоподібні зорі на сукні-мафорії. Подібне й графічно-орнаментальне оформлення арок обох храмів.

"Хрещення Володимира" і "Хрещення Русі", розташовані праворуч і ліворуч від входу, виявились для Прахова і Васнецова незрівнянно більш важливими, ніж сцени з життя Христа, заховані на хори і в напівтемний простір бокових нефів. Обидві композиції можна цілком вважати історичними картинами, що відповідали духові свого часу. В "Хрещенні Володимира" з історичною точністю відновлений інтер'єр храму в Херсонесі, де, за свідченням літописів, князь Володимир прийняв хрещення від візантійського єпископа. У відповідності з цим, на першому плані монументального розпису зображено в купелі князя — вчорашнього язичника — з німбом майбутнього святого над головою. Довкола нього візантійські священники і воїни. На задньому плані показані представники руської дружини, ніби отінені паникадиллом.

Так само трактовано і "Хрещення Русі". Центральне місце тут також відведено Володимиру. Причому саме він, а не єпископ, що стоїть біля нього, обертає в нову віру загнаний в холодну купіль Дніпра народ. На місці паникадила — промені, що сходять з хреста, який тримає Андрій Первозваний. Цікаво, що цей канонічний православний хрест, розташований у верхній частині композиції, явно відрізняється від хреста поряд з Володимиром. В іншому випадку наявні ремінісценції язичницького дерева життя. В масі народу, що очікує хрещення і стоїть за спиною Володимира, зображено групу дружинників у шоломах, подібних до зображених на попередній композиції. Деталь неабияка, якщо пригадати, що в ті ж роки Васнецов продовжує захоплено працювати над своїми "Богатирями", і ця робота, за словами Н. О. Прахова, "почата і закінчена в Абрамцеві", була для нього в Києві як необхідний перепочинок. В цей же час Васнецов працює над декораціями до опери Н. О. Римського-Корсакова "Снігуронька" і "Русалка" А. Н. Даргомижського /1885/. Зайнятий церковними розписами, живописець не полишав своїх глибоких захоплень язичницькою старовиною, наполегливо йшов до витоків національної культури. Ось чому в розписах собору прослідковуються аналогії з картинками на язичницьку тематику. Так, у святих Катерині, Варварі та ін. явно прослідковується розвиток образу казкової Оленки...

Скоро після завершення розпису Володимирського собору він писав В. В. Стасову: "... Ми тоді лише зробимо свій внесок у скарбницю світового мистецтва, коли всі сили спрямуємо на розвиток рідного російського мистецтва, тобто коли з можливими для нас довершеністю і повнотою зобразимо і висловимо красу, могутність і зміст наших рідних образів, — нашої російської природи і людини — нашого теперішнього життя, нашого минулого... наші марення, мрії, — нашу віру, і зуміємо в своєму істинно національному відобразити вічне, непроминуше".

Десятирічна праця В. М. Васнецова у Володимирському соборі виявилася хоча й грандіозною, та все ж епізодом його творчої біографії. До самої смерті /1926/ він залишився вірним тематиці казково-биліної Русі, духові язичництва.

* Теологічне поняття *язичник* — це змінене штучною церковно-слов'янською мовою етнонімічне поняття *язиг*, *ясак*, похідне від етнонімі *сак* /царський скіф, світлоносний; звідси походить і *козак* — нащадок сака/. Ясак, язиг — самоназва переважної більшості українців у IX—XIV ст., які лишилися вірні питомим традиціям своєї прадавньої культури, сповідували одвічні принципи релігії одкровення в індивідуальній духовній практиці, в особистій любові до Всесидного Духа-Творця напротив масовості привнесеного владцями зовні церковно-християнського месіанізму. /Примітка редактора/.

ВОЛОДИМИР СЕРГІЙЧУК

НІМЦІ В УКРАЇНІ

Володимир Іванович Сергійчук
народився в селі Прибережне на Житомирщині.
Закінчив Київський університет ім. Т. Шевченка.
1992 року захистив докторську дисертацію на тему:
"Українське козацьке військо. Друга половина
XVI — середина XVII ст.". Крім питань військової
історії України, досліджує проблеми розселення
українців у світі та національних меншин в Україні.
Автор книг: "Микола Духов" /К., 1975, 1988 — про
видатного конструктора танків і атомної техніки/
"Іменем Війська Запорозького" /К., 1991/, "Національна
символіка України" /К., 1992/, "Кого зрадив гетьман
Мазепа" /К., 1992/, "Українці в імперії" /К., 1992/ та ін.

І на Січі мудрий німець
Картопельку садить,
А ви її купуйте,
Істе на здоров'я
Та славите Запорожжя.
Тарас Шевченко

На ці іронічні слова нашого великого поета звертало увагу не одне покоління українців. Але не всі і не завжди цікавилися глибше тією проблемою. А й справді, як опинилися німці на запорозьких вольностях, скільки їх там було, коли вони взагалі появились на нашій землі? Сьогодні це питання викликає підвищений інтерес, оскільки йдеться про повернення депортованих німців на територію України.

Перші відомості про німців в Україні, як зазначає "Енциклопедія Українознавства", датуються кінцем X ст. Німці прибувають на нашу землю як купці й мандрівники, а також у складі посольств. А з початку XI ст. невеликі групи німців з Відня, Любека, Регенсбурга, Майнца вже обживаються в Києві, Володимирі-Волинському, Луцьку й успішно ведуть торгові справи. Важливу роль у стосунках між нашими країнами відіграють шлюбні зв'язки українських княжих родів з німецькими.

Після татарського нашествия 1240 — 1241 років посилюється приплив німців на західноукраїнські землі. Їх запрошують галицько-волинські князі для відбудови зруйнованих міст і

розвитку торгівлі та ремесел. Скажімо, в середині XIII століття галицько-волинський князь Данило Романович, проголошений 1253 року з благословіння папи римського королем Русі, запрошує німців для будівельних робіт і розвитку ремесла в Холмі. Аби зацікавити колоністів, їм надають різні привілеї. Зокрема звільняють на певний час від податків, дозволяють місцеве самоуправління й своє судочинство за магдебурзьким правом.

Усе це сприяло розселенню німців у Володимирі-Волинському, Луцьку, Львові, Перемишлі, Ярославі, Сяноку та інших українських містах. Історичні джерела свідчать, що в 1270-1290 роках війтами Володимира-Волинського і Луцька були німці.

Паралельно з цим іде процес колонізації Закарпаття, що почався з XII століття. Першим містом їх розселення був Спіш — на українсько-словацькому пограниччі. Пізніше вихідці з німецьких земель з'являються у Левочі, Бардіїві, Кошиці, Пряшеві, Ужгороді, Мукачевому, Береговому, Хусті, а з XIV століття — в Тячеві, Вишковому, Довгому Полі.

Менше німців потрапляло тоді на Буковину і Правобережну Україну.

Коли українські землі окупувають Польща й Литва, німецька колонізація посилюється. Цьому сприяють різні пільги й магдебурзьке право, що їх надавали німцям польські королі й литовські князі. Тому окремі українські міста по суті опиняються під орудою німців. Так, у Львові вони відтіснили місцеве самоуправління та судочинство. Німецька мова стає офіційною в міській управі, нею правлять службу в костьолах. До речі, першим католицьким єпископом Львова був німець. Вплив німецьких колоністів у XIV — XVI ст. був такий великий, що війтами і членами управи обираються німці.

На ту пору розширюються німецькі колонії в Перемишлі, Ярославі, Сяноку, Дрогобичі, Самборі, Галичі, Коломиї, Снятині, а також засновуються нові на Волині та Поділлі.

Слід зазначити, що німці в Україні осаджуються переважно в містах, менше — в сільській місцевості. Їхня хліборобська колонізація відбувається, як правило, в Західній Галичині. Внаслідок цього процесу в багатьох містах Західної України спостерігаються середньоевропейські риси в архітектурі, господарстві, самоуправлінні.

В середині XV ст. німецька колонізація в Україні слабшає, а вихідці з німецьких земель втрачають свої позиції під тиском польського елемента й значною мірою полонізуються. Лише невелика частина їх українізується.

Окреме питання — німці в Україні у війську польської держави. Як найманці вони служили в загонах польсько-литовської шляхти під час боротьби проти повстань козацтва і народних мас. Водночас багато їх було серед українського козацтва. Так, відомий у середині XVI ст. барський староста Бернард Претвич, який мав з татарами 70 битв і жодної не програв, — вихідець із Силезії. Уже в першому реєстрі запорожців 1581 року зустрічаємо вихідців з німецьких земель. Були вони і в Запорозькій Січі. У реєстрі 1649 року після Зборівського договору також називаються німці.

Козацька старшина залучає німців як ремісників і управителів своїх маєтків. Саме вони розвивають виробництво поташу, саме їм гетьманський уряд доручає займатися укріпленням фортець. Серед німців були також медики, зброярі, архітектори, вчителі. Під час гетьманування Івана Виговського й Петра Дорошенка в Україні служили навіть спеціально найняті німецькі військові підрозділи. Відомо, що генеральний осавул артилерії Івана Мазепи Фрідріх фон Кенігсек керував обороною Батурина проти Меншикова в 1708 році. За спогадами французького дипломата Жана Балюза, гетьман Мазепа мав двох лікарів німців.

Новий етап переселення німців в Україну починається в роки правління Катерини II. Згідно з її Маніфестом від 22 липня 1763 року частина їх прибула на наші землі з Поволжжя. У 1767 році утворилося 6 невеликих, так званих, Біловезьких колоній біля Бахмача на Чернігівщині, а через три роки — біля Кролевеця.

Масове переселення німців з історичної батьківщини починається після знищення Запорозької Січі 1775 року. На запорозьких землях у 1789 — 90 рр. поселяють релігійну громаду менонітів з Німеччини й Голандії. Найбільше їх оселяється 1803 року на річці Молочній. Ці поселенці ще і в 20-х роках ХХ ст. називали себе — "нащадки голандських вихідців". Меноніти переселилися в далеку й незалюднену місцевість, аби уникнути переслідування своєї релігії. Цікаво, що саме тут, у долині річки Молочної, селилися й російські сектанти — духобори та молокани, які також прагнули зберегти тут свою релігію.

Після Маніфесту Олександра I від 20 лютого 1804 року на південь України прибувають вихідці з Бадена, Вюртемберга, Ельзаса, Пфальца, Прирейня, а також із Західної Пруссії. Німцям-колоністам надавалися певні пільги. Вони на 30 років звільнялися від будь-яких податків, мали право відкривати промисли з припискою до них кріпосних селян. Тільки протягом перших двадцяти років ХІХ ст. 50-ти німецьким колоніям наділено 214 тисяч десятин землі в Бердянському й Мелітопольському повітах. Кожний колоніст одержував на двір 60-65 десятин, як правило, кращої землі.

Після завоювання Росією Бесарабії сюди також спрямовується потік німців переселенців. Перепис 1897 року свідчить, що на півдні України /в Бесарабській, Херсонській, Катеринославській і Таврійській губерніях/ проживало 345 тисяч німців, що складало 4,2 відсотки від усього населення. У 1911 році, згідно з німецькими джерелами, цей етнос тут нараховував 488 тисяч, за віросповіданням його кількість розподілялася так: євангелісти — 42,6 відсотки, католики — 36,7, меноніти — 20,7.

Особливим регіоном компактного проживання німців в Україні стала Волинь. Якщо в 60-х роках ХІХ ст. їх налічувалося тут тільки до 5 тисяч, то, починаючи з 1883 року, приплив цього етносу сюди значно посилюється; за переписом 1897 року

волинських німців було вже 170.000. А за 1914 року їх уже близько 240.000: у Житомирському повіті — 66.000, Новоград-Волинському — 53.000, Луцькому — 43.000, Володимир-Волинському — 22.000, Дубнівському — 10.000, Володарському — 5.700.

Особливо німецька колонізація була відчутна на Львівщині, де навіть вводиться німецька мова. З другої половини ХІХ ст. цей процес слабшає. Станом на 1914 рік у Галичині налічувалося 47.000 німців, а в Закарпатті — понад 10.000.

На Буковині на той час німців проживало 21.000, а в самих Чернівцях, званих "малим Віднем", — 14.000. Місцевий університет був до 1918 року німецьким.

Крім того, німці сусідували з українцями і в місцях компактного проживання останніх у різних регіонах Російської імперії. Так, на Холмщині їх налічувалося серед українців у 1914 році 25.800.

Внутрішня організація німецьких колоністів в Україні відзначалася широким демократизмом /обранням управителя-шульца, вчителя, а також священика в євангелістських громадах/*. Окремих привілеїв надавали німцям маніфести Катерини II та Олександра I /зокрема, навчання рідною мовою, використання її в державному діловодстві, звільнення од військової служби/. Ці привілеї в 1870 роках було ліквідовано. Крім того, царський уряд обмежив місцеве самоуправління в німецьких колоніях. У зв'язку з цим частина населення, головним чином меноніти, емігрували до США, ті, що лишилися, почали організовувати приватні німецькі школи, а також школи при кірхах.

На початку ХХ ст. німці в Україні, незважаючи на національні утиски з боку властей, зберегли свою мовну самобутність. Протягом 1863 — 1914 років регулярно виходила "Одеська німецька газета", а в 1906 — католицька "Німецька хроніка". В Одесі, де з 1818 року містилася німецька адміністративна влада /до цього вона перебувала в Катеринославі/, функціонувала реальна школа, видавництво.

Слід зазначити, що саме під впливом німецьких колоністів в Україні з другої половини ХІХ ст. поширюється євангелізм, зокрема штундизм.

Німецьке середовище дало Україні багато відомих учених. У вищих навчальних закладах працювали: фізик М. Шіллер, математик Г. Пфайер, астроном Р. Фогель, хімік Т. Буше, ботаніки В. Бессер, Р. Траутфеттер, І. Шмальгаузен, фізіолог О. Вальтер, медики М. Дітеріхс, Г. Рейн, правознавець О. Ейхельман, економіст М. Буше, археолог Е. Штерн та багато інших. Відомий український поет і літературознавець О. Бурхгард /Юрій Клен/ також німецького походження.

* Ці демократичні засади віддавна є визначальними й для українського суспільного устрою. /Примітка редактора /.

Продовження — в подальших числах

ЮРІЙ ШИЛОВ

ШЛЯХАМИ ДИВА, АПОЛЛОНА, ОДИНА...

VI тисячоліття до Р. Х.: у теплій тоді долині Середнього Дунаю, у самісінькому осерді племен індоєвропейської спільноти виникає найперша у світі держава — "Країна хліборобів" Аратта.

Були в Аратті, як у кожній державі, і хлібороби, і воїни, і жреці, й раби. Проте, останніх було дуже мало і вони посідали не господарче, а сакральне місце в суспільній ієрархії ("раб плуга Країни", — засвідчив один з араттських написів). Воїнів тримали, як то кажуть, на прч'язі ("Жінка Воїнів возвеличила воїнів Святилища Вогню, не давши їм вийти з святилища" — тобто спаливши якийсь загін вояків як жертву). А ось жреці Аратти були не тільки душею й мозком народу, але й правителями країни. Найдавнішою державою протягом принаймні чотирьох тисячоліть управляла "первісна інтелігенція". Її майнове становище не відрізнялося від громадського, а привілей був лише один: віддавати життя за своїх співвітчизників. "40-е правління. За наказом бога Шауе старійшину ритуально спалено. Це 10-а пожертва". Робилося таке за традицією, проте добровільно — по досягненню жрецем певного віку або принагідно до свята чи іншого торжества. Жертва при цьому уподібнювалася Богові, який мав поєднати земне з небесним (лани й пасовиська з дощами та Сонцем, людські душі з духовною основою Всесвіту) і забезпечити цим добробут народів. То були Спасителі людства ...

Жреці Аратти рятували люд від розбрату, нестатків, хвороб. "Країна хліборобів", як згодом цивілізації Центральної Америки, Тибету, Шумеру, Еллади, була не класовою, а общинною державою. То був оспіваний згодом у легендах Золотий Вік... Тогочасне спасительство засновувалося на глибинних, інтуїтивно-менталь-

них знаннях законів Всесвіту й людства, на вмінні користуватися силами природи й душі ("полями" та "біоенергетикою", як каже сучасна наука). При потребі жреці позбавляли життя людське тіло, але прилучали дух до безсмертя.

Це засвідчено у священних текстах та обрядах. Про таке ж свідчать руїни прадавніх святилищ.

У Середньому Подунав'ї — колисці східно-європейської цивілізації — наприкінці V тис. до Р. Х. виникли своєрідні святилища-обсерваторії. Згодом коли спіраль індоєвропейства почала розкручуватися навколо Чорного й Азовського морів, сягаючи узбережжів усіх океанів, вервечка цих таємничих споруд простяглася (у IV-III тис. до Р. Х.) від англійського Стоунгенджа до українських Козаровичів під Києвом, а потім (VII тис. до Р. Х.) розповсюдилася аж за Урал.

Святилища-обсерваторії, вибудовані під керівництвом араттських Спасителів, слугували для календарних спостережень і управління господарством, були осередками свят і обрядів та інших суспільних заходів. Система таких споруд стала кістяком індоєвропейської спільноти, конденсатором і трансформатором її життєвої снаги. Становий хребет системи проліг смугою лісостепів, уздовж північного кордону тогочасного хліборобства. На південь і північ від цього "хребта" простяглися численні "ребра", яким надавали вигляду то курганів, то лабіринтів (рис.1).

Найцікавішими з таких творінь виявилися могили степової України, Нижнього Подніпров'я.

Вони виникли в середині IV тис. до Р. Х., коли центр Аратти, тобто найдавнішого індоєвропейства, пересувався з Дунаю на Дніпро і вкорінився тут між Тясмином і Росією. На цій території виникли грандіозні міста так

Юрій Олексійович Шилов народився в селі Обіточне Приморського р-ну Запорізької обл. Закінчив історичний факультет (кафедра археології) Московського університету й аспірантуру при Інституті археології АН України.

1982 р. захистив дисертацію "Нижнє Подніпров'я в середині 3-2 тис. до н. е." (дослідження культурно-історичного процесу). Автор книжки "Космические тайны курганов" (М., 1990).

Завершує докторську дисертацію про формування духовної культури орійських колін степової людності Південно-Східної Європи.

Нині наша редакція готує до друку нову книгу Ю. Шилова

"Брама безсмертя".

званої Трипільської археологічної культури, площа яких у багато разів перевищувала пізніші Вавилон і Рим.

Середньоподніпровській Аратті IV—III тис. до Р. Х. випало завершити Циркумпонтійське (Довколачорноморське), культурне коло. Степові могили стали при цьому осередками жрецьких та громадських зв'язків, що сягали не тільки анатолійської прапрабатьківщини індоєвропейської спільноти, а й Шумеру. На Кам'яній Могилі під Мелітополем збереглося зображення потойбічних мандрів аратто-шумерського світотворця Енліля, а у Великоолександрівській могилі на Херсонщині — поховання двох жреців з цих країн (рис.2). Про міцність зв'язків Аратти й Шумеру свідчать також два горщики, виготовлені нижньоподніпровськими майстрами, але з ілюстрацією центрального епізоду (битва героїв з охоронцем священного лісу) з "Поєми про Гільгамеша", володаря шумерського міста Урука.

Проникаючи в середовище напівкочових скотарів-хліборобів Азово-Чорноморських степів, жреці Аратти, а почасти й Шумеру запровадили тут касту брахманів, яка стала каталізатором формування оріїв — відомого відгалуження індоєвропейської спільноти. Частково переселившись у середині II тис. до Р. Х. до Індії, орії поєднали в собі найдавніші культури Європи й Південно-Східної Азії. З тих часів Індія зберігає орійські книги, вчення, обряди, а могили України зберегли у собі витоки цих безцінних скарбів.

Святелища-обсерваторії араттів, могили оріїв тощо стали центрами міфотворчості. Головні її персонажі були пов'язані з Небом — Д'яусом індоєвропейців та

похідними від нього-Д'явою індусів, Девом іранців, Дивом слов'ян, Дісом кельтів, Дієм або Дзеусом (Зевсом) греків та ін. У батька-Неба була дружина — Рато прагреків чи Лато (Леда, Латона) греків, Лада слов'ян.

Найдавніше її ім'я споріднене з орійським Рітою — Зодіаком, що став пізніше Шляхом та Законом. Найвідоміші діти Неба та Зодіаку — Артеміда й Аполлон — втілювали Полярну Зірку (вісь світоладу) та головне сузір'я зодіаку. Таким чином, ця міфологічна родина відображає астрономічні реалії, канон святилиць-обсерваторій, почасти курганів тощо.

Спливли покоління. Згадки про індоєвропейську Аратту збереглися у самоназві Індії — Бгарата (Божественна Арата), у іранській Араті — "ідеальній країні", "вищому світоладі", у похідній від неї Артанії (так арабські мандрівники часів Київської Русі називали слов'янське князівство на території нинішньої Черкащини, що в центрі Середньоподніпровської Аратти прадавніх часів). Десь у цих же краях стародавні греки знали скіфів-орачів та скіфів-хліборобів, які традиційно постачали Елладу артосом — хлібом; звідси походили, напевно, і гіперборейські (надпівнічні) Артеміда й Аполлон (рис.3).

Значення останнього імені греками було вже забуто. З його сучасних тлумачень найвірогіднішим видається значення "Не-місто", тобто святилище-обсерваторія на зразок Стоунгенджу чи Козаровичів, бо в плануванні греки наслідували міста й поселення Аратти. А наймення Аполлонових родичів — орійського Гопалана й слов'янського Купали, які мають значення "Захисники корів", засвідчили, напевно, й відповідне використання цих, огорожених ровами, валами, а подекуди палями чи брилами, споруд, а також ті часи, коли головним сузір'ям зодіаку вважався Телець-бик (після 1710 р. до Р. Х. — Овен-баран, після 60 р. — Риби).

Давньогрецький історик Геродот хоч і з недовірою, але все ж таки засвідчив незрозумілі вже для його сучасників легенди про жрецькі мандрі з таємничої Гіперборей до храму Артеміди та Аполлона на острові Делос. "Батько історії" описав делегації на чолі з Опіс, Аргою, Лаодікою та Гіперохою, які стали служницями, а може й саможертвами цих гіперборейських богів... Усі ці імена сучасні дослідники знаходять у середовищі напівміфічних пеласгів, тельхінів, лапівів, аргосців та інших прадавніх племен, витоки яких сягають часів індоєвропейської спільноти.

І нині вже можна вважати, що вони існували не тільки на Балканському півострові, а й у Середньоподніпровській Аратті, ставши і там і тут загальними предками деяких не тільки грецьких, але й слов'янських племен. Таке припущення підтверджується згадками Геродота про скіфо-еллінів або гелонів, які споконвіку мешкали десь на сучасній Полтавщині, розмовляли на "спотвореній грецькій мові" й споруджували храми, подібні до елліньських, вклоняючися Діонісу та іншим грецьким богам "гіперборейського походження".

Крім того, Геродот згадує загальновідомих на той час поета Арістея, таємничого лже-Арістея та зовсім загадкового аскета Абаріса — "навіжених" жреців Аполлона, які мандрували від Італії до Алтаю. Наступні греко-рим-

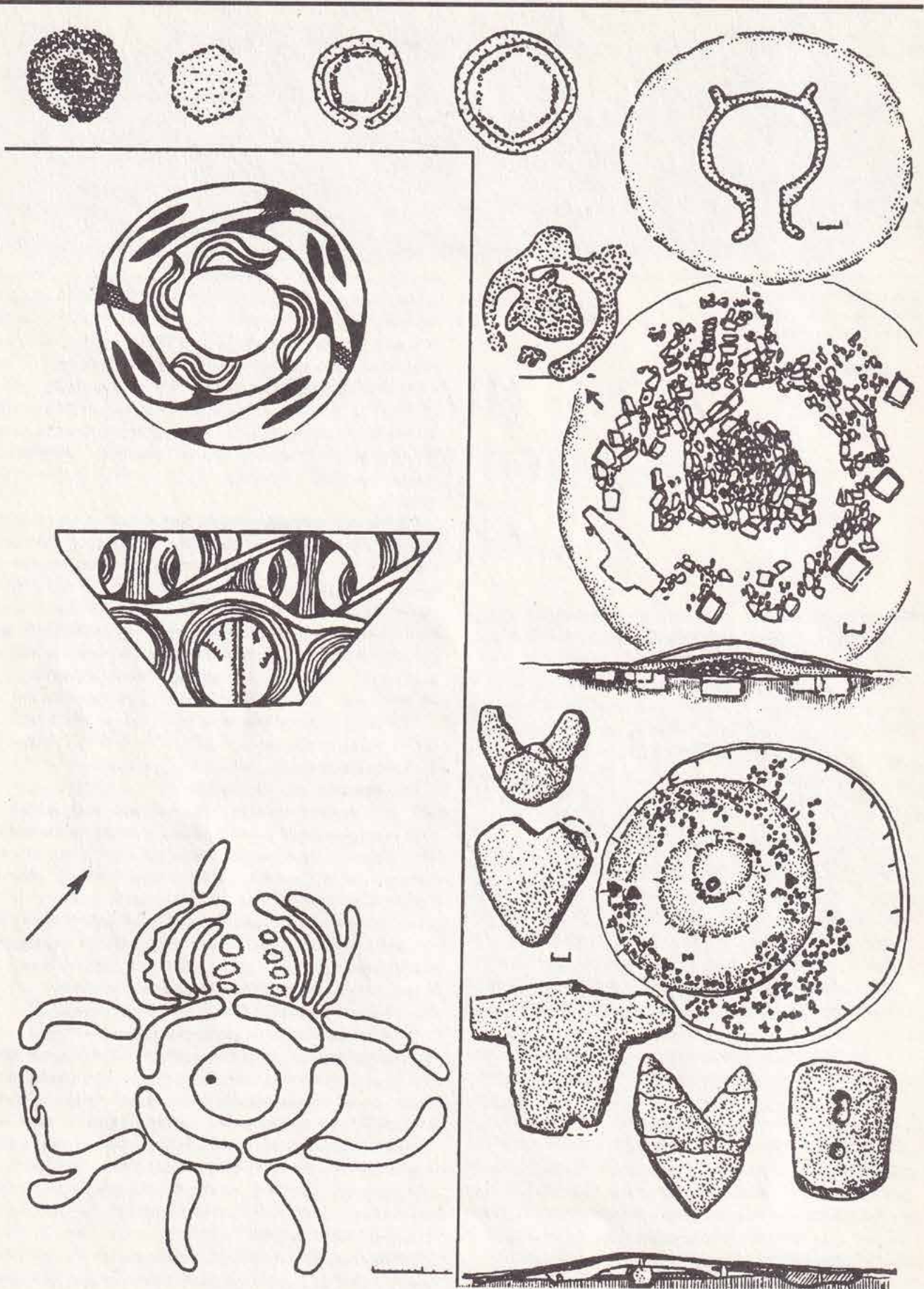

Рис. 1. Святинища-обсерваторії та посуд з календарною символікою. Араттські пам'ятки Одещини й Черкащини

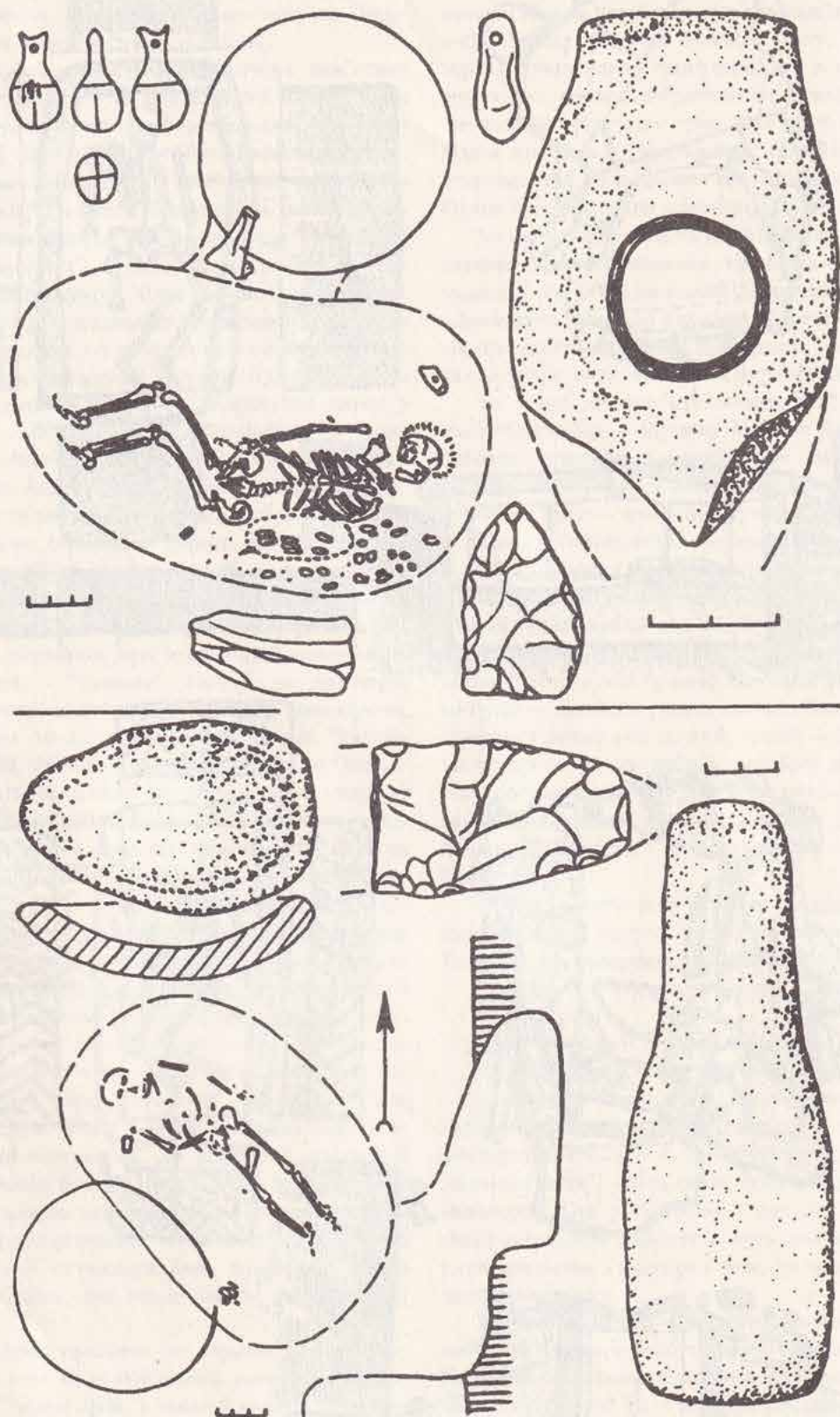

Рис.2. Жертвоприношення, які втілювали Аполлона Таргелія (вгорі) та Зевса-Дія Талейського (внизу). Поховання з кургану 1-II біля села Каїри на Херсонщині

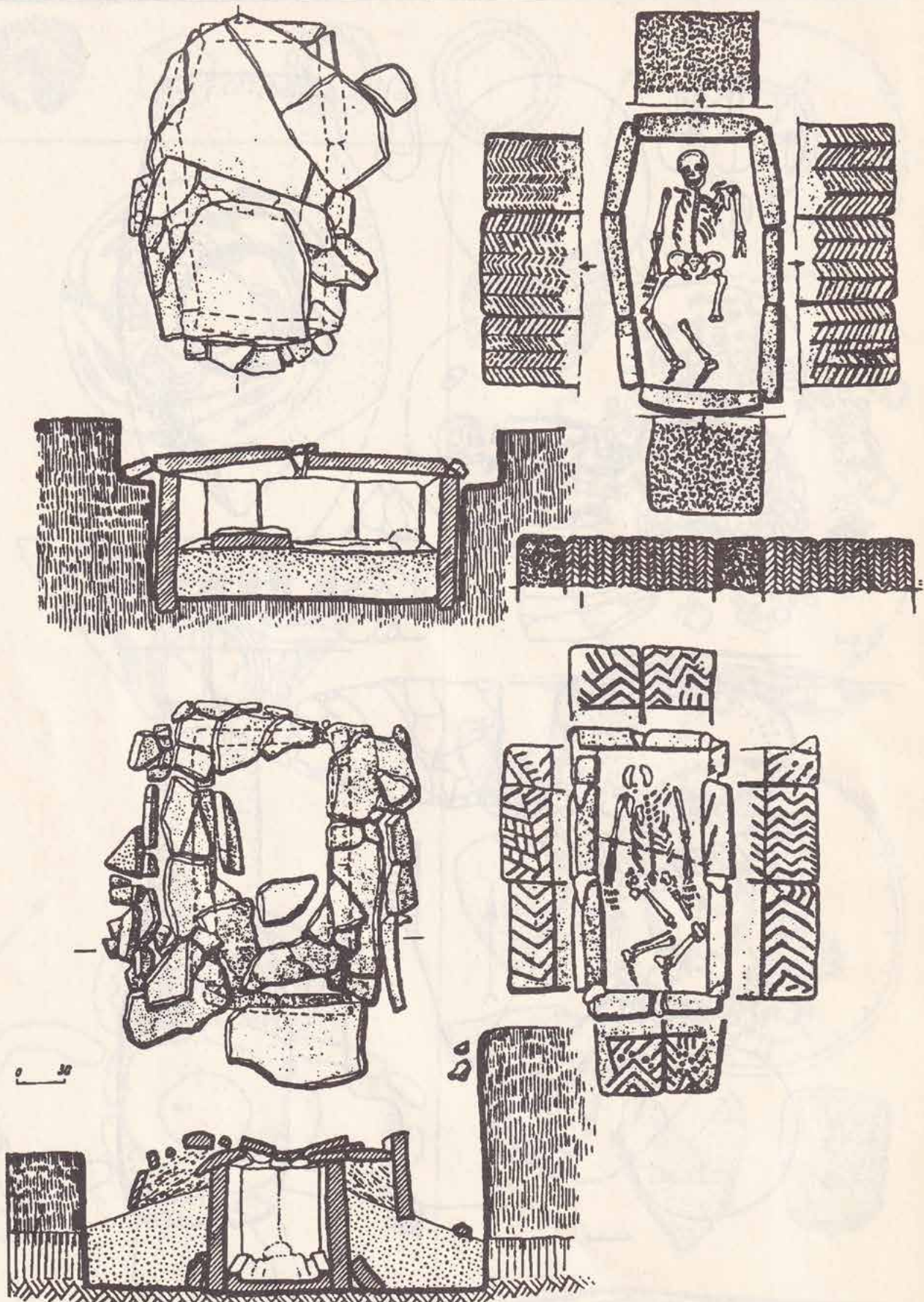

Рис.3 Поховання орійських брахманів з Високої Могили біля Старосілля на Херсонщині. Стінки гробниць прикрашено магічними календарями

ські
яко
слу
ний
бор

чті
пов
но
так
міс
час
тра
ми
ви
хре
і ж
ньо
ціл
дух
кол

маг
най
при
мен
ши
всю
фен
зокр
ські

при
тим
йог
піш
зроб
глу
не б
виг
а то
пер
від
опи
"Ду
наз
до у
на
жре
сам
пізн

згад
твен
вих
ї с
"ке
нів,
магі
Куб

ські історики називають ще одного жреця — Абаріда, якого Дж. Хокінс, Дж. Вуд та інші сучасні дослідники слухно пов'язують з Британськими островами. "Сферичний храм" (напевно Стоунгендж) цього "острова Гіпербореї" полобляв відвідувати сам Аполлон.

У писемних свідченнях і археологічних пам'яток чітко простежується, що ці втаємничені мандри були пов'язані з астрономічними спостереженнями, календарною справою й картографією. Провадилася, напевно, також робота по вивченню іноземних звичаїв та місцевого господарювання... Безсумнівно, за античних часів то були ще досить вагомні залишки прадавньої традиції "міжнародних" зв'язків, налагоджених жрецькими індоєвропейської Аратти. Ядро цієї священної держави проіснувало у Середньому Подніпров'ї аж до хрещення Русі, танучи тут протягом тисячоліть наче сніг і живлячи собою становлення України. Культура Середнього й Нижнього Подніпров'я, український народ у цілому зросли з первинного індоєвропейського ядра, духовні хвилі якого прокотилися Циркумпонтійським колом, сягнувши Англії й Індії, Ірану та Швеції.

Слід однієї з таких хвиль виявився в образі Одина — мага-жреця, якого германські народи вшановували як найвищого Бога. Такі трансформації людини в Бога притаманні тогочасній культурі. Пояснення цього феномену можна знайти, наприклад, у буддизмі та найновіших медичних свідченнях про існування безсмертної й всюдисущої душі — "біополя". Свідчу, що прадавній феномен діє донині: я сам з ним стикався, розкопуючи, зокрема, втілення Аполлона та Дія (рис.3; див. "Український Світ", 1992, № 3-6)... Але повернімося до Одина.

"Розповідають як правду, що коли Один і з ним дії прийшли у Північні Країни, то вони стали навчати людей тим мистецтвам, якими люди відтоді володіють... Він та його жреці називаються майстрами пісень, бо від них пішло це мистецтво в Північних Країнах. Один міг зробити так, що в бою його вороги ставали сліпими або глухими, або сповнювалися жахом, а їхня зброя вражала не більше, ніж хворостинки... Один міг змінювати свій вигляд. То тіло його лежало, неначе він спить або вмер, а то він ставав птахом чи звіром, рибою або змією і вмить переносився в далекі краї,... він знав закляття, які відкривали землю, скелі, каміння й могили..." Так описують "володаря людей і богів" скандинавські саги. "Дуже потужний екстрасенс!" — сказали б ми нині й назвали б при цьому безліч аналогів від індійських йогів до українських козаків-характерників. Проте образ Одина найближчий до орійських "піснетворців" ріші та до жреців Аратти. З останніми його споріднює мотив самопожертви Одина, яка стала платою за найглибші пізнання.

Ясно, що Один прийшов до германців з півдня; згадані разом з ним дії відповідають, напевно, "божественно-сяючим" девам оріїв, а може й араттів. У степових могилах України образи девів-богів (праматері Адіті, її сина — зміборця Індри та інших) найпритаманніші "кеміобинській археологічній культурі" жреців-брахманів, яких ховали в кам'яних скринях, прикрашених магичними зображеннями. Такі гробниці трапляються від Кубані до Дунаю; найдавніші й найчисельніші знахідки

скупчені у пониззі Дніпра. Більш-менш схожі споруди є і в інших індоєвропейських країнах, але найподібнішу до українських знайдено в Німеччині біля Голітцша. Ось основні деталі, які зближують цю пам'ятку з гробницею з-під Рахманівки біля Кривого Рогу. Шість брил по верхах прикрашено трикутниками, а нижче ромбами, деревцями, а також зображенням дуже рідкісного на той час подвійно вигнутого лука. Кам'яного ідола з подібним луком знайдено у Надпорожжі, біля Наталіївки. Чи не втілював той ідол Одина або подібного Бога? Чи не Одина було поховано в гробниці біля Голітцша?..

Хто ж тепер відповідь на такі запитання! Але цілком слухно можна припустити, що назва криворізької Рахманівки, як і Рахманський Великдень, що його досі відзначають на півдні України, зберегли відгуки переказів про аратто-орійських брахманів, "які пішли собі аж за синє море — та так вже на Україну й не повернулися".

То, може, хоч пам'ять повернеться? Про Аратту-Араттанію-Ораттанію — колиску України й усього індоєвропейства, праорійські могили, що упокоювали згодом козаків і оспівувалися кобзарями, про одвічну традицію етнічного духу — про наше духовне спасительство...

Традиція орійського Гандхарви-Спасителя збереглася в центрі орійської прабатьківщини — у степах Подніпров'я. Згадаймо кобзарів, згадаймо козака-характерника Мамаю. Поміркуймо над такою, наприклад, легендою: "Діти плачуть, води просять. Жінки тужать, а чоловіки спересердя по сухих будяках батогами цьвохкають. Коли це гульк — якийсь вершник скаче!.. Вдарив кінь золотим копитом у землю раз, другий, третій — і забили джерела чистої-пречистої та доброї-предоброї води. Уже й до переселенського табору добігає, а разом із нею по березі запорожець скаче. Підлетів, скинув перед громадою шапку, поклонився і подався на Січ — тільки його й бачили..."

Щастя — мати таку духовну спадщину. Проте орійська спадщина містить у собі й тривожну пересторогу. Гімн про жертвоприношення Людини кінчається так:

Його принесли у жертву деви,

Садг'я і ріші...

Ці ж могутності відлетіли до Неба,

Де знаходяться колишні деви — садг'я.

Деви тут — сяючі боги, ріші — близькі до кобзарів піснетворці-мудреці, а от садг'я — ті, що повинні реалізуватися. Садг'я — з майбутнього? Але чому ж вони "колишні деви", тобто сяючі боги? Виходить, ніби час навиворіт? Ось у ту вирву і кинули людську жертву задля звершення майбуття: суть самопожертви жреців і спасительства Гандхарви теж, очевидно, пов'язана з подоланням Часу.

Виникають певні асоціації з горезвісною історією побудови "світлого майбутнього", загаданого Марксом—Енгельсом—Леніним—Сталіним. А скільки людських доль кинуто в ті безодні! То ж чи не час розгледіти, що безодня — космічна, що не в розумуваннях про грішних і праведних слід шукати спасіння.

Треба набратися духу і прояснити розум — і розвивитися безодню. І веде нас на цей подвиг Гандхарва — орійський жрець-воїн, СПАСИТЕЛЬ. Мудрішого і відважнішого у земній цивілізації, здається, нема!

У людині від самісінької появи на Світ живе духовна необхідність осягнення Світу й самореалізації в ньому, тобто здійснення буття власного духу. Людина досягає цього силою духовного прозріння й волі до життя. А здобуваючи реальне, дієве знання й долаючи все ілюзорне, умовне, проминуше, вона розпросторує межі життєвої реальності. Вихід за межу звичного бентежить, а то й лякає, коли людина внутрішньо не готова до цього. Постійну готовність до вищих виявів людського ества у світовій Всеєдності забезпечує послідовне справляння протягом цілого життя обрядових священнодійств. Ці традиційні обрядодії є набутком духовного досвіду народу, і в них виявляється буття етнічного духу. Цей спільний набуток минулого життя етносу кожному новому поколінню, кожній окремій людині належить осягати заново шляхом власного асоціативного досвіду, аби знання Безвічної Істини стало дієвим чинником самореалізації індивідуального й етнічного духу.

Визначальне для прадавньої української культури дієве знання цілісно закодоване у священних текстах пісень-молитов і священнодійствах святково-трудова обрядів річного календарного циклу — реліктах нашої цілісної міфо-релігійної свідомості. До сьогодні усна пам'ять українців зберігає стародавні обрядові пісні-гімни-молитви, прями паралелі яким знаходимо в орійських священних книгах — Авесті й Рігведі.

Великий український історик Михайло Грушевський у першому томі фундаментальної праці "Історія української літератури" (Київ — Львів, 1923) на матеріалі міфо-поетичної архаїки та обрядових дійств здійснив першу спробу цілісної реконструкції української дохристиянської релігії. Вчений визначив обрядове коло річного календарного циклу як прадавню релігійну систему знань українців і виявив глибинні зв'язки української традиційної культури з іншими архаїчними культурами Світу.

ОЛЕКСАНДР ШОКАЛО

Олександр Андрійович Шокало народився в Південній Чернігівщині — Сівері (історичний регіон України). В Київському та Самаркандському університетах студіював українську та іранську філологію. Сходознавець-іраніст, есеїст, перекладач, культуролог. Член СП України. Автор книжок перекладів з іранських мов, есеїв про персо-таджицьких митців і мислителів, про М.Гоголя, П.Куліша, Т.Шевченка, про орійську (ведичну) основу української й іранської культур та статей з проблем екології природи й збереження духовності.

Спробуймо й ми сягнути одвічної основи української аграрної культури, пізнати сенс річного обрядового кола у зв'язку з ведичною традицією світлославлення.

Що ж таке обряд? Сенс цього слова духовний — рядити, ладувати, тобто давати раду, лад усьому в житті людини. Обряд — засіб гармонізації людського ества з земною Природою і Всеєдиним Світом. Усе суще в Світі підпорядковане Всеєдиній Життєтворчій Первині — Ладові, усе самоорганізовується у вселадуючому ритмі Безвічного Буття. Ритм — ознака життя. А саме життя — це протидія руйнівному хаосові усього ритмічно організованого на Землі й у Космосі.

Вживають лише ритмічні організми. Людському еству, як і всьому живому, ритм задає Всеєдиний Лад. Його життєдайна сила виявляється у струмуванні невидимих високоенергетичних космічних хвиль і в плині сонячного світла, що взаємодіють із відтворюючою природою Землі. Людське духовно-біологічне ество своєю духовною сферою живиться від Космосу, а біологічною від Сонця й Землі. Життя людини в земних умовах цілковито підпорядковане сонячним ритмам, які виявляються в добовому чергуванні світла й темряви, у зміні пір року протягом повного обертання Землі довкола Сонця, в одинадцятирічних і більших циклах сонячної активності. Людина в процесі саморозвитку набула здатності свідомо налагоджуватися на життєтворчі ритми Космосу й Сонця, узгоджуватися з Природою Землі. Духовно-господарська практика народу виробила цілий комплекс обрядів традиційної культури, які сприяють прилученню людського світу до Світової Всеєдності.

Обрядом відзначають біологічну й духовну зрілість людини в цьому світі, перехід у підлітковий і юнацький вік, одруження і нарешті проводи людини в інший світ (до речі,

наша дохристиянська тризна має не трагічний, а життєствердний характер). Обрядом супроводжують приготування й споживання їжі, з обрядового священнодійства розпочинають усі життєво важливі справи. Зрештою все людське життя на Землі за своєю духовною суттю — це постійне справляння обрядів. Для людини обряд — спасенна річ, бо нагадує про духовний сенс життя — про Ідеальне, Святе, Безвічне. Обрядове священнодійство підносить людську душу над проминушим, тлінним, виводить свідомість за межі звичного, буденного, гнітючого — відкриває світлу перспективу Безвічного Буття.

Святково-трудова обрядовість — засіб саморегуляції людського життя. Це основа традиційної культури як вияву цілісної самореалізації етнічного ества. За характером обрядів можна судити про вік і рівень культури, про її світоглядну сутність.

Святково-трудова обряди розвивають у людей глибокі почуття родинної, родової, етнічної єдності й захищають людське ество від несприятливих зовнішніх впливів. Обряд — узгодження людського духовно-біологічного життя з річним циклом пульсації космічної енергії. Найвищий сенс обрядового священнодійства — радість подолання зневіри, відчаю і внутрішнього безладу, свято прилучення до Всеєдиного Ладу.

Свято — це привнесення духовного світла в тлінне земне існування людини. Світла, чистоти потребують душа, розум і тіло. Тіло хоче відпочити од виснажливої фізичної праці. А душа й розум прагнуть звільнитися од буденної метушні й досягти жаданого спокою, ладу. Будні — для потреб тіла, свята — для потреб душі, свідомості, для духовного визрівання. Свято — радіння людського духу.

Давні обрядові свята українців з їх священнодійствами одвіку оберігали людину від виснаження, онов-

ТРАДИЦІЙНІ ОБРЯДИ УКРАЇНЦІВ

РІЧНЕ ОБРЯДОВЕ КОЛО

лювали її духовну й фізичну снагу. Ще донедавна в нашій традиційній культурі було узаконено понад 100 світлих днів на рік, разом із святами й неділями (цього духовного закону в Україні не поламала навіть кріпащина. А скільки світлих днів маємо нині?). У світлі дні люди не працюють фізично, а займаються духовною працею — спочивають на природі, провідують одне одного, справляють святкові обряди, моляться на самоті.

Коли праця на своїй землі забезпечує біологічну основу людського буття, то святкова обрядовість річного трудового циклу є головною, духовною, спрямовуючою силою. Так людина прилучає своє земне життя до цілісного річного циклу Природи й до безвічного космічного колообігу Всеєдиного Часу-Буття.

Усі ознаки такого життєтворчого прилучення знаходимо в міфо-релігійних знаннях, які збережено в піснях-молитвах — смислового осерді наших обрядових священнодійств. Священнодійства прадавньої української релігії відбувалися не в рукотворних храмах, а в природних умовах — просто Неба, де присутні всі першоелементи Світу: вогонь, вода, земля й повітря. Адже Природа — це храм Усеєдиного Духу. Наші предки вбачали Його вияв у кожній істоті, в кожній речі й спілкувалися з ними як із сусідами по життєвому простору. Осяйне Сонце оживляє все довкола, і хлібороб молиться до нього як до вияву Всеєдиного Духа Світла. Ясні Зорі й Місяць несуть людям світлородну вість. Грім вивільняє Дощ із Хмар, а Дощ напоює все живе на Землі. Цілий світ наших предків був осяйний і чистий, наснажений Духом. Ще в минулому столітті українці зберігали ясність своєї природної міфо-релігійної свідомості. "На Україні все одухотворене, усе має дар слова", — так висловив своє проникнення в глибини україн-

ської культури великий наш народознавець, поет, композитор, історик Микола Маркевич. Слово — духовне Сонце української традиційної культури. Слово і Сонце — дві первини (духовна й біоенергетична), якими животвориться наше буття, довкола яких одвіку обертаються усі наші будні й свята. Усі великі рокові свята приурочено Сонцеві.

Саме чотирьом визначальним положенням Сонця в річному колообігу Землі відповідають чотири великі рокові свята українського річного обрядового кола.

Перше з наших прадавніх рокових свят — Свято весняного Сонця, Зародження Життя або Велик-День Світотворення — приурочене весняному рівноденню й присвячене подружній любові й злагоді в родині. Цим святом наші предки-хлібороби одвіку відзначали початок Нового хліборобського року й зародження Світу. Адже саме навесні, згідно з українською міфо-релігійною традицією, зародився Світ і Перша Людина. За нашим стародавнім сонячним літочисленням "від Створення Світу" ми маємо близько 7500 років свого культурного життя, а за християнським літочисленням "від Різдва Христового" — лише 1993 роки.

Друге рокове свято — Свято літнього Сонця або Купала, Радість Буяння Природи — приурочене літньому сонцестоянню, продовженню життя й присвячене дітям, які приносять батькам перші земні плоди.

Третє рокове свято — Свято осіннього Сонця, Врожаю, Достатку або Пречиста — приурочене осінньому рівноденню й присвячене батькам, які завершили весняно-літній цикл дбання на землі.

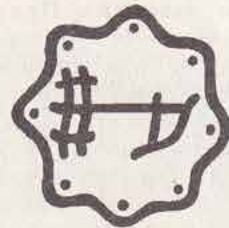
І нарешті четверте, найтаємничіше з рокових свят — Свято зимового Сонця або Різдво Нового Світла — приурочене зимовому сонцестоянню й присвячене славленню новонароджених дітей, а також поминанням

душ предків. Сповнене інтимного, особистісного сенсу, це свято має водночас космічне значення: родинна радість появи на світ дітей — продовжувачів роду — поєднується з усеземною радістю народження Матір'ю Колядою Нового Сонця.

Річне обрядове коло — наша одвічна природно-астральна, політеїстично-монотеїстична релігія, що увібрала в себе весь духовний досвід предків, підпорядкувавши первісні матриархальні місячні культури зрілим, патріархальним сонячним віруванням. Це усна система осягнення й збереження космогонічно-агрокультурних знань, універсальна модель самореалізації Українського світу за Всеєдиним Законом Творення.

Великі рокові свята українського обрядового кола виводять душу кожної окремої людини з замкненого кола буденности, нагадують про Безвічне, що до нього прагне кожна безсмертна душа. Відтак у рокові свята одночасно весь люд українських земель збирається на всенародний збір по своїх хатах — храмах родового духу — духовно єднається в народ.

Українська святково-трудова обрядовість протягом тисячоліть оберігає людську душу від роздвоєння, забезпечує народові єдину етнічну самосвідомість, духовне здоров'я й моральну стійкість супроти наносного чужого дуалізму й власних дрібних незгод, супроти усього незрілого, минушого. Цьому прадавньому духовному принципіві підпорядковані всі пізніші вірування, привнесені в нашу традиційну релігійну практику. І хоч під тиском ідеологізованих календарних реформ багато понаплутувано в обрядах (весняні новорічні тексти прив'язано до зимових ритуалів, додано церковні реалії тощо), однак міфо-релігійне осердя цілісної української культурної традиції животворить у прадавніх обрядових молитвоспівах і музиці, ритуальних танках і діях, які таять у собі найархаїчніші ознаки традиційної нашої культури, що є виявом безвічного буття етнічного духу.

ОЛЬГА БЕНЧ

ХОРОВА ШКОЛА ПАВЛА МУРАВСЬКОГО

Ольга Григорівна Бенч народилася на Тернопільщині. Закінчила Львівську консерваторію та аспірантуру при Київській консерваторії. Диригент, кандидат мистецтвознавства. Займається питаннями генези й традиції хорового співу українців та його регіонального розмаїття. Автор праць, опублікованих у наукових виданнях та періодиці.

Павло Іванович Муравський належить до митців, які ще за життя стають легендою. Що передусім приваблює в цій щедро обдарованій особистості? Моральна чистота і безмежна, аж до самозречення, відданість своєму покликанню. Оця органічна цілісність людини-митця визначила й неповторність його диригентського стилю, породивши у хоровому виконавстві України глибоконаціональний культурний феномен, ім'я якому — "хорова школа Муравського".

Могутньою енергією свого ясного таланту Павло Муравський протягом півстоліття прилучив до висот нашої співочої культури тисячі хористів. І де б не творив він, скрізь у людях залишається духовна сутність його праці.

Павло Іванович диригент незвичайний. Він як духовний наставник володіє таємничими глибинами хорової традиції українців і силою свого таланту прилучає до тих глибин і співаків, і слухачів. Сама геніальність нашого народу виявляється у звучанні керованих ним хорів. Муравський торкається серця не зовнішніми звуковими ефектами хорового співу, а глибокими почуваннями. Сила його почувань — це вияв душі хорового співу українців. Наш прадавній хороспів за суттю своєю обрядовий, він тисячі літ функціонував за законами Природи й Космосу і ніколи не обслуговував ідеологію на соціальне замовлення. Український духовний спів виник із внутрішньої потреби людини підтримувати у своїй душі красу й гармонію Всеєдності. Наші прадавні обрядові хори — не просто "собрание поющих" (сучасне наукове визначення), а гро-

мади одухотворених, просвітлених людей, які співами-молитвами згармонізували свою душу з усім сущим у Всесвіті. Оцей природний характер давнього українського духовного співу згодом органічно засвоїла церковна культова обрядовість. Їх синтез породив унікальну хорову спадщину українських композиторів-класиків — А. Веделя, М. Березовського, Д. Бортянського, М. Леонтовича, К. Стеценка, М. Лисенка.

В інтерпретації Павлом Муравським духовних творів наших класиків через канонізований церковний текст чути первинну природність світосприймання. Звучать ці хори так проникливо, бо звернені до душі кожної людини.

Муравський у своїй творчій діяльності незмінно лишається вірний давній українській хоровій традиції. Саме вона є тим живлячим духовним осердям культури, через який віками струмує наш генетичний код. Найвразливішим у художньому стилі Муравського є досконалість інтонації, точність передаваного настрою і краса звуку, його своєрідний звуковий ідеал. Маючи оцей звуковий образ нашої хорової традиції у своєму внутрішньому слуховому передчутті й знаючи особливу "мову почуттів" (Б. Асаф'єв) цієї традиції, Павло Іванович забезпечує хоровому інтонуванню глибоконаціональну сутність. Бо саме якісна сторона звучання хору, звуковий ідеал співу визначають чуттєво-інтонаційний образ нашої багатовікової співочої традиції.

Можна виконувати хорову музику на пристойному технічному рівні, ма-

ти ефектний сценічний імідж. Але таке виконавство ніколи не явить світові національної неповторності мистецького явища.

Традицію українського хорового співу утверджував Олександр Кошиць, об'їздивши у 20-х роках із своєю капелою цілий світ. Творча заслуга Павла Муравського не менша: він утверджував цю традицію на своїй батьківщині в гнітючих умовах тоталітарного режиму, коли нищилися надбання національного духу. Митець послідовно відстоював свої творчі принципи, очолюючи капели "Трембіта", "Думка". І навіть коли його позбавили можливості диригувати провідними капелами України, Муравський вивів навчальний студентський хор Київської консерваторії на світовий рівень. Після першого в житті виїзду Муравського за кордон з його студентським колективом швейцарська преса писала: "Хор Київської консерваторії є один із найкращих хорів світу. Інтерпретація творів така майстерна, що в них можна відчувати смуток і дух народу".

Талант і подвижницька праця Павла Муравського дають усі підстави визнати його одним з найобдарованіших диригентів ХХ століття.

Коріння таланту й людського морального подвигу Павла Муравського — в його питомій землі, в культурі свого народу, його підтримка — в близьких людях. Та про все це краще оповість сам митець у книзі спогадів "Моє життя — моє мистецтво", яку готує до видання редакція журналу "Український Світ" і фразменти з якої пропонує нині своїм читачам.

Павло МУРАВСЬКИЙ

МОЄ ЖИТТЯ — МОЄ МИСТЕЦТВО

(ФРАГМЕНТИ)

Моє життя було досить складне. І шлях важкий був до цього рівня, що маю нині. Народився я в селі Дмитрашківка Піщанського району Вінницької області в бідній селянській родині. У сім'ї нас було трое: мама, брат, старший від мене на 4 роки, і я. Батька не пам'ятаю, бо він загинув на війні в 1915 році під Бродами в штиковій атаці з австрійцями. Мені тоді було сім місяців. Вирос-тав я сиротою, і мати сама виховувала мене.

Мати була добра і працювита, мала повагу і шану в людей. Вона дуже добре ткала на кроснах (такий маленький верстат). Сама пряла, цілими днями до пізньої ночі ткала, а я їй цівки мотав. З тої матерії мама шила нам сорочки і верхню одягу.

З дитячих літ більше всього лишилися в пам'яті Великодні свята. Цілу ніч ми майже не спали з братом, мама готувала до свячення великодні страви і вже пізньої ночі будила нас, і ми йшли святити паску. Мені дуже подобався той чарівний вид, коли довкола церкви всі односельці стояли із своїми святковими корзинами, а в них горіли свічки. Уранці поверталися додому і от тоді їли скоромне. То був надзвичайно щасливий день.

У 1921 році в Україні був голод, особливо на Миколаївщині, Херсонщині. І тоді багато людей ходили по селах просити, щось міняли й продавали. Якось, коли мама сиділа за кроснами, а я сукав цівки, до нас зайшла циганка і хотіла поворожити, а мама не дозволила. Однак вона так наполягала, що мати погодилася. Циганка дала братові потримати якусь сорочку, а потім ворожила і сказала таке: "Оцей твій старший син дуже працювитий по господарству, любить він домашню роботу, але ти з ним не будеш щаслива". Після того як я потримав ту сорочку, вона довго тримала мою руку, а тоді каже: "Цей твій менший не дуже прихильний до роботи в сільській справі, він житиме в місті, матиме повагу від людей. І ти свій вік доживатимеш у місті при ньому". Усе так і сталося. У 1930 році нас силою загнали до колгоспу. Мати дуже не хотіла, але дядько сказав тоді, що ця пошесть входить до нас на все життя. Пам'ятаю, як брат відводив наших коней до колгоспу, то дуже плакав. Потім поїхав до Одеси й там працював на каменоломні, підірвав собі здоров'я і в 1937 році помер. Мама сама жила в селі. А в 60-х

роках, коли вже не могла сама жити, приїхала до мене в Київ. Я допомагав їй чим міг. Але дуже був відданий своїй роботі й, очевидно, не так часто заходив до неї в кімнату, як їй цього хотілося б. Часом вона мені казала: "Заходь до мене частіше, синку, мені залишилося уже небагато жити, а як я помру, ти шкодуватимеш". Так воно і вийшло. Зараз я часто, як лягаю спати або встаю рано, пригадую її слова і дуже шкодую, часом аж плачу...

У моїй сім'ї й близькій родині не було музикантів, але як збиралися всі разом, то дуже добре співали і знали багато пісень. Я був тоді ще малий, але дуже любив сидіти разом з дорослими і разом з ними співати. З ранньої весни і до пізньої осені я пас людям корови (їх було 12), і кожен вечір ми, пастухи, повертаючись додому, співали. Такий наш "концерт" починався десь за три кілометри до села. А ввечері парубки збиралися гуртом і також співали. Я підісдав до гурту, бо дуже любив, як у вечірній тиші, той парубочий спів линув по всьому селу і зачаровував наші душі.

У 1928 році мій двоюрідний брат Степан Білявський після закінчення Тульчинського педтехнікуму, працюючи вчителем у початковій школі, організував у селі хор, у якому співали колишні церковні співаки (церкви у ті роки уже було позакривано). Я співав у тому хорі в альтовій партії, співали хорові обробки К. Стеценка, М. Лисенка, М. Леонтовича.

У 1930 році за допомогою свого дядька Сергія Юхимовича Могилевського і брата я вступив до музпрофшколи, яку невдовзі було перейменовано в музтехнікум. Музтехнікум тоді знаходився в Музичному провулку. Приходжу я на екзамен із скрипки, в рушнику замотаною, соромлюся, в куток ховаюся. І бачу студентів, які поступають. Я соромлюся в куток ховаюся. Тоді по музиці вступали діти тих батьків, які мали можливість їх утримувати. Діти професорів, військових, вчителів, а приїжджих із села не було. Одягнений я був у просту одягу,

яку мама виткала і пошила для мене. Заходжу здавати іспит. У комісії сиділи Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, Г. Верьовка, Г. Таранов, професор Вільконський, професор Муравйова та інші. Розмотав з рушника свою скрипку. Мені поставили ноги, це була "Школа гри на скрипці" Беріо. Потім мене запитали, що я можу заграти. Я заграв їм "Гопака". Видно, хотіли побачити, як пальці бігають. Перевірили слух і все. Десь уже через тиждень їду дивитися, чи мене прийняли. Перевіряю списки, дивлюся: "О, є Муравський, є моє прізвище!" — зрадів. І почав я вчитися. Вже йшов 1932 рік і починався новий голод. Усі приїжджі кинули тоді навчання. Немоżliво було втриматися. Чому я не поїхав? Я підробляв. Працював сторожем у кінотеатрі, це на вулиці Ярославів Вал, де тепер Театральне товариство. Моє завдання було після закінчення останнього кіносеансу треба було позамітати, поміти підлогу, порозставляти на місця крісла, а о шостій рано виставити рекламу. Там я й спав, нічим навіть було вкритися. Але, знаєте, був молодий. Пам'ятаю мені тоді платили 100 карбованців.

А ще працював я рознощиком хліба в хлібному магазинчику по вулиці Прорізній. Тоді була карточна система, і хліб треба було розносити по домівках. Набираю я повний мішок хліба і несучи за списком. Як хліб рознесу, крихот багато лишилося, бо хліб у мішку третійся, то вже й є що з'їсти. А бувало й завідувача магазину давала шматок у сім'ю до дядька.

У 1934 році я закінчив музтехнікум і отримав призначення викладачем співи в середню школу міста Чорнобиля. Організував там два хори — молодших і старших класів. А також працював музвихователем у дитячому будинку. В Чорнобилі я був першим музичним вихователем. Як тільки минув перший рік моєї роботи, дядько Сергій Юхимович став наполягати в листах, аби я далі навчався. У 1936 році я повернувся до Києва й склав іспити до консерваторії...

П. Муравський з хором Київської консерваторії у Швейцарії

КОРІННЯ РОДУ —
КОРІННЯ НАРОДУ

Тамара Володимирівна Космина
закінчила архітектурний факультет Київського
інженерно-будівельного інституту /1960/. Кандидат
історичних наук, старший науковий співробітник Інституту
мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т.
Рильського. Фахівець у галузі традиційної побутової культури
українців. Автор монографій: "Сільське житло Поділля",
"Весільне українське вбрання" та ін.

Коріння нашого народу сягає глибинних шарів прадавньої історії. І неабияких зусиль докладають учені різних галузей знання /лінгвісти, археологи, історики, етнологи, філософи, мистецтвознавці, антропологи/, аби добути з правічності свідчення того, хто ми є, звідки ми і яке підґрунтя стало животворчою основою для коріння етнічно виразного древа української культури.

Наші пращури освоювали світ відповідно до своїх уявлень про доквілля з його стихіями /Небом і Землею, Сонцем і Місяцем, ніччю й днем, блискавкою й громом, дощем і вітром, теплом і холодом/. У стосунках людини з природою, у забезпеченні життєвих потреб у їжі, одязі та житлі, у виборі місця для поселення, захисті себе від ворожих та шкідливих чинників, у співпраці людей, у співвідночінку й співвідправах обрядів творилася культура.

У безмежному обширі культури, особливо на прадавніх ступенях її розвитку, побутової сфері надавалося особливого значення. Адже побутова повсякденність одвіку становила вагомую частину тогочасного суспільного життя. Керуючись спільними звичками й нормами, приналежністю до певного побуту й відповідними ціннісними орієнтирами, люди захищали й покращували свій етнічний світ і своє особисте життя.

Тобто повсякденне побутове середовище створювало те підґрунтя підсвідомості, на якому визрівала індивідуальна й суспільна свідомість наших пращурів. За влучним виразом Е. Ауербаха: "Саме в духовних та економічних відносинах повсякденного життя відкриваються сили, які лежать в основі історичних рухів; ці останні, чи то війна, чи дипломатія, чи внутрішній розвиток державного устрою, — лише підсумок, кінцевий результат змін, що відбуваються в глибинах повсякденности".

У процесі реалізації повсякденности основне місце належить житлу. Житло — це той організований людиною мікросвіт, який формувалася нею відповідно до власних світоглядних уявлень, гармонійного поєднання та використання екологічних можливостей середовища, особливо його природних ресурсів, і разом з тим стверджувався традиційною організацією внутрішнього простору, спадкоємними обрядово-ритуальними діями та конструктивними прийомами його спорудження, опорядження та освячення.

Житло як довговічний елемент побутової культури — історично значиме фактологічне свідчення, яке прояснює

багато чого з джерельної основи нашої культурної спадщини. Тому надзвичайно привабливою видається нам спроба виявити особливості історичної семантики традиційного житла українців у плані можливостей її використання для історико-етнічних реконструкцій нашої національної культури.

За своєю прямою функцією житло належить до сфери практичних передумов реалізації повсякденної людської життєдіяльності, задоволення вищих життєвих потреб. Його функціональна обсягово-просторова організація, форми обживання і проживання в ньому виявляють належність до духовної сфери культури, що визначається головним чином світоглядними, традиційно-нормативними вимогами та індивідуальними духовними потребами й відповідними смаками. Саме ці олюднені, духовні, персоніфіковані властивості житла виявляють нам індивідуальні світи людей — власників жител. Ці властивості дають матеріал для реконструкції житла не лише як архітектурно-конструктивної пам'ятки певної історичної доби, а й як етно-історичного фрагменту життя народу.

Традиційне житло українців формувалося, жило і відтворювалося за світоглядним законом взаємодії бажаного і можливого в досягненні добробуту, здоров'я, щастя. Це вимагало від кожного зокрема й від родини, роду, громади дотримання освячених віковими традиціями технічних прийомів будівництва, обрядів, звичаїв, вірувань, які супроводжували всі етапи організації мікросередовища: від визначення місця під забудову, добору матеріалів, організації процесів зведення та опорядження будівлі й проживання в ній.

Небезпека непізної, невідладної людини, а отже ворожої природної стихії долалася реальними та магичними діями, системою обрядів. Тому з реально можливого вибиралося лише те, що вважалося придатним для використання з ритуально-міфологічного погляду. Згідно із світоглядними уявленнями лише ця відповідність реальних і символічних властивостей гарантує бажаний спокій, добробут, знешкоджує лихі сили. З огляду на це кожен життєво значущий елемент у формуванні житла виступав одночасно як у реально-практичній /будівельній/, так і в світоглядно-символічній /соціокультурній/ іпостасях. Підтвердження цього — розвинена система обрядовості, пов'язаної з вибором матеріалу, місця й часу спорудження житла, його опорядження та обживання.

ПРИКМЕТИ — ПОВІР'Я

Головна функція відводиться тут двоєдиній ролі дерева: з одного боку як загальноживаного традиційного матеріалу в будівельно-виробничій практиці, а з другого — як світоглядного архетипа українців. Саме цим стверджується високий семантично-образний статус дерева в культурній традиції українців.

Існує, як відомо, значна кількість історичних свідчень /писемних, фольклорних, археологічних, етнографічних/ про священні гаї, про особливу пошану до могутніх дерев, про ритуальні відправи та священнодійства під ними.

Дерево як земний образ світового, райського дерева, пов'язаного з небесним світилом, увійшло в традиційні світоглядні уявлення українців у безлічі варіацій його відтворення в ритуально-магічній практиці. Це й весільне деревце — "гільце", "вільце"; купальське деревце; хльоскання вербою у Вербну суботу; знешкодження упірив осиковим кілком і т. п.

З первісним народним культом дерев пов'язане, очевидно, обсадження ними церков /як правило, у формі магічного кола або у формі прямокутника/.

Нещасливим для будівництва вважається місце, де треба вирубувати дерева. Це віщує нещастя: або діти хворітимуть, або худоба не вестиметься в новому господарстві, або град виб'є збіжжя.

Цікава семантика "красил" — мальованих вазонів "родових дерев" на дверях лемківських хиж. "Родове дерево" лемки малювали посередині широкої дверної дошки з числом відгалужень — скільки від прадида жило рідні в хаті. З появою на світ нової дитини, поправляючи малюнок перед Великоднем або перед іншими роковими святами, не перемальовували наново родове дерево, а домальовували знизу, "від долини", нову пару галузок. Долучаючи до родового дерева новонароджену дитину, мати старалася передати їй багатий життєвий досвід попередніх поколінь роду, щоб той досвід у ній оживлявся. Бо, як вважають лемки, стара людина не мусть забирати з собою на той світ усього досвіду, а повинна цей скарб передати своїм нащадкам. Коли народжується дівчинка, біля галузок малюють квіти, листки барвінку, аби дівчина виросла гарна й скоро вийшла заміж та була весела й щаслива. Коли народжується хлопчик, малюють зорі або сонця, аби парубок був дужий, міцний і жодна хвороба до нього не вчепилася.

Прадавня українська будівнича практика витворила сталі прийоми й техніку. На всіх ступенях будівництва, починаючи з заготівлі матеріалу /вдбір дерев у лісі, рубка й вивезення/ й аж до виготовлення та встановлення архітектурно-будівельних конструкцій /підвалини, стіни, стеля, дах, вікна, двері/, дерево виконувало функцію єднання земної й небесної сфер.

За прадавньою традицією стовбури могутніх дерев забивали в землю, й на них розміщували платформи для безпечного перебування людей. На дерев'яних "стоянах", "стояках", "ковбках", "штандах" зводили житла й культові споруди. Так природним "укоріненням" у землю основи будівлі й піднесенням над землею її верхньої частини стверджується поєднання природної стихії з рукотворним середовищем. У підвалини стародавніх дохристиянських святинь закладали роги різних тварин — своєрідний ритуально-жертвний фундамент, що передував застосуванню дерев'яних стоянів. Це свідчення того, що для благополучного співжиття людини з природними силами їх необхідно привернути до себе й знешкодити їхню негативну дію через принесення будівельної жертви при закладанні нового житла. Усе те вимагає дотримання тисячолітньої традиції, бо традиція своїм глибинним корінням живить дерево народної культури.

ВИБІР МІСЦЯ ДЛЯ ЖИТЛА

Не можна ставити хату на розпутьті, на перехреснім шляху, де все свистуни збігаються, хоч злодії згукуються один з одним /то в їх найкраще місце/, хоч чорти самі скликаються на раду.

Обминають і ті місця, де вішалник був, або вбито кого, замучено... Страхіття і в день не то в ночі набереться сім'я на такому місці.

На токовищі не годиться хату будувати і без Бога в душі не можна господарювати.

На млиновищі ставити хату гірше, як на розпутьті, усяка нечисть товчеться, гуртує.

Перед тим, як опустити у викопану яму покутній слуп, видай хліб, сіль; а то каміння і гроші "заставляють укидати малих дітей, бо дітям вік довший і довше буде пам'ятати і діти такі легші на руку і щасливіші".

ВХОДИНИ

Ніхто ніколи не буде уходити в нове житище своє на якій іншій квадирі, а тіко на підповні, коли місяць виповнюється, бо то вже так замічають усі, що яка квадира, таке і життя буде: на молодій — походитиметься і старий і молодий, на другій квадирі, саме на підповні — це все добром наповнюється, на ущербі — звісно, ущербиться і на всячину.

Хазяїка, або старша дочка, або хто з сусід покладе хліб і сіль на стіл, і з столом хто двох, або й скіко схоче, унесуть той стіл у нову хату і поставлять на місці на покуті.

Хто є з старших у хаті, то скіко б не було сім'ї, усяке щось уноситиме у нову оселю з старої.

Матері материнцину, батьки батьківцину просять глядіти і передавати своїм нащадкам.

Печиво і варево рідко коли вносяться з старої печі, а все готується у новій, після того, як уже ікона й стіл поставлено буде в новій хаті.

Як весело, без оказії сей день пройде, то і все життя таке буде.

ПЕРША МОНОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ЛІКУВАННЯ

З. Є. Болтарович:
Народна медицина українців.

Київ, 1991. 232 стор.

Мало який жанр українського народознавства у своєму розвитку зазнав таких перипетій, як народна медицина. Вже у середньовіччі народних лікувальників церковна та світська влада підозрювала у стосунках з "нечистою силою" і суворо карала. Пізніше їх вважали конкурентами професійних лікарів і знов переслідували. За радянського часу народних лікувальників вважали чаклунами, носіями забобонів і темряви, ворогами прогресу. Боротьба з народною медициною ставала одним з першочергових завдань комуністичного виховання. Пересекціям підлягали не лише знахарі-лікувальники, але й дослідники народної медицини.

Та все ж таки народна медицина живе по сей день як набуток багатовікового досвіду наших предків. Чимало зусиль доклали на підтримку народної медицини ті, хто досліджував її в лікарському, мовознавчому, соціальному та етнографічному аспектах. Для львівського етнографа Зоряни Євгенівни Болтарович дослідження народної медицини стало життєвим покликанням. На цю тему вона написала чимало наукових статей, а дванадцять років тому видала навіть окрему 120-сторінкову книжку, присвячену народній медицині карпатського регіону під назвою "Народне лікування українців Карпат кінця XIX — початку XX ст." /Київ, 1980/, яка знайшла прихильну оцінку не лише в Україні, а й за її межами. За цю працю авторів було надано звання кандидата наук.

Після виходу у світ цієї книжки З. Болтарович поширила сферу свого зацікавлення на всю Україну. Вивчила доступну їй наукову літературу, архівні джерела, їздила в експедиції. Результатом всебічного дослідження цієї теми стала монографія "Народна медицина українців". Цю книжку позитивно сприйняла громадськість та наукова критика в Україні й поза її межами. Видання відразу стало раритетом.

Хоч і з певним запізненням спробуємо наблизили її читачеві.

Книжка має три частини. В першій автор з'ясовує місце народної медицини в системі традиційно-побутової культури українців, зосередившись, в основному, на огляді літератури й архівних джерел про народне лікування. Цей огляд яскраво переконує читача, що українці в питаннях медицини зовсім не відставали від інших народів, а часто в своїх набутках перевершують і росіян, і західних слов'ян. Медицина в них із давніх-давен була на високому рівні. Найстаріші відомості на цю тему автор знаходить у давньоруських літописах. З XI ст. дійшли до нас імена видатних народних лікарів, а в XII ст. у Переяславі було відкрито окрему "лічебницю". Рукописні "травники" та лікарські поради дійшли до нас лише з XVI—XVIII ст. В основному це були переклади із західноєвропейських джерел, поповнені місцевими лікувальними рецептами.

Автор дослідив уявлення українців про хворобу та її діагностику, народні назви різних хвороб тощо. Окремий підрозділ присвячено народним лікарям, зокрема знахарям та їх прак-

тикам. Ці уявлення автор доводить до наших днів, підкреслюючи, що й нині в багатьох місцевостях люди лікуються у знахарів. Зокрема, З. Болтарович констатує: "Серед народних лікарів є багато прекрасних знавців своєї справи, методи і способи лікування яких базуються на раціональній основі і успадкованому досвіді" /с.54/. Закінчується перший розділ найменш дослідженою ділянкою — профілактикою захворювань у народному побуті. З раціональних засобів профілактики З. Болтарович на перше місце ставить вживання часнику, який ще в Київській Русі використовувався як охоронний засіб від "морового повітря", а також вживання цибулі, сушених фруктів тощо. Розглядає автор і магичні практики профілактики, застосовувані, головним чином, при епідеміях чуми, холери, тифу і т. п. /оборювання села, розкладання вогню, палення кішки, закопування ладану на перехресті доріг, влаштування обідів для убогих, ношення оберегів і т. п./.

Основною монографії є другий розділ, присвячений раціональним засобам народного лікування. Це, в основному, лікувальні рослини, збирання яких було приурочене до певних дат, зокрема до стародавнього свята Купала /7 липня/, Симона Зилота /10 травня/, Маковея /1 серпня/, Матері Божої /15 серпня/ тощо. Майже в кожній місцевості, згідно з народною традицією, існували місця, в яких лікувальним квітам і травам приписували особливо цілющу силу.

Окремий підрозділ своєї монографії З. Болтарович присвятила лікувальним засобам тваринного походження /с.124-135/. Це застосування у народній медицині молока та молочних продуктів, тваринних жирів, сечі, крові та певних органів тварин /органотерапія/. І в цих засобах автор вбачає поєднання раціональних явищ з ірраціональними — залишком колишніх жертвоприношень, культу тварин і т. п.

У третьому розділі /с.142-181/ досліджено лікувальну магію, яка в народній медицині українців займає почесне місце. З фольклорної точки зору це найцікавіший розділ книжки. Найбільше уваги З. Болтарович присвятила вербальній магії, що найвиразніше виявляється в різних примовках та замовляннях, якими знахарі /ще частіше знахарки/ намагалисявилікувати людину. Виявляється, що й цей, на перший погляд вповні ірраціональний спосіб лікування, може дати позитивні результати. Народна медицина з давніх-давен застосовує в лікуванні силу мовленого слова — засіб, до якого повертається і сучасна психотерапія. В замовляннях народні лікарі звертаються за допомогою до небесних світил, води, землі, щоб вони допомогли вигнати недугу з тіла хворої людини. В цих замовляннях спостерігаємо вияви анімізму навіть там, де наявна виразна християнська основа.

Окремі підрозділи заключної частини присвячено застосуванню лікувальної магії води, вогню, землі та мінералів. І тут часто бачимо поєднання магії з раціональною практикою. Важливе місце в лікувальній магії українців, як доводить автор, займають числа /три, сім, дев'ять/ та час здійснення тої чи іншої дії.

Монографія З. Болтарович "Народна медицина українців" — перша і досі єдина наукова праця про народне лікування, яка охоплює всю територію України. Написана вона із застосуванням історично-порівняльного методу. Явища, засвідчені в Україні, автор порівнює з аналогічними явищами росіян та білорусів, у меншій мірі інших слов'янських народів. Отже, З. Болтарович залучила українську етномедицину до ширшого міжнародного, головним чином, східнослов'янського контексту.

Вже після написання цієї рецензії я довідався, що спеціалізована наукова рада із захисту докторських дисертацій за спеціальністю "етнографія" при Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології Академії наук України в Києві за працю "Народна медицина українців" надала Зоряні Болтарович науковий ступінь доктора історичних наук. ... А невдовзі надійшла сумна звістка про смерть Зоряни Євгенівни... Тож складаємо глибоку шану подвижництву видатного вченого.

Микола Мушинка, доктор філологічних наук, завідувач науково-дослідним відділом україністики Університету ім. П. Й. Шафарика в Прагеві.

Хоч ми довгі роки й займалися альпінізмом під прапором СРСР, та вже тоді змагалися й робили свої рекордні сходження як представники України, і більшість із нас почували себе її синами, незалежно від того, якої національності ми були.

Перші кроки українського альпінізму тісно пов'язані з іменем Михайла Погребецького, який ще у 1929 — 31 роках здійснив розвідку та першосходження на пік Хан-Тенгри — одну з найскладніших /тоді вона вважалася й найвищою — 7010 м/ вершин Тянь-Шаню. Її ще називали поетично — "Володар Небесних Гір". Хоч ця красуня височіє на межі Казхстану та Китаю, для нас вона — "українська гора". І навіть нині альпіністи високого класу вважають за честь піднятися на Хан-Тенгри шляхом першопроходців. Після другої світової війни М. Погребецький заснував школу інструкторів альпінізму на Кавказі, де виросло ціле покоління українських альпіністів. А щоб дізнатися більше про цього видатного майстра, можете завітати в Києві до Віри Олексіївни — його дружини, чудової людини, яка розповість багато цікавого...

Після війни взяли старт чемпіонати колишнього СРСР з альпінізму у різних класах сходжень — скельному, технічному, висотному та траверсів, а потім ще й у висотно-технічному. Спортсмени України завжди займали в цих змаганнях високі позиції. Тодішні успіхи українського альпінізму пов'язані з іменами Анатолія Кустовського /Київ/, Бориса Сивцова /Донецьк/, Леопольда Кенсичького /Ужгород/, Володимира Моногарова /Київ/, Вадима Свириденка /Одеса/, Юрія Григоренка-Пригоди /Харків/ та багатьох інших. За цими іменами стояли цілі команди і, може, ще кращі альпіністи, але хай вибачують, усіх, на жаль, не назвеш у короткій статті.

Тоді альпінізм мав державну підтримку, входив до системи Держкомспорту й був тільки командним спортом. На сторінки видань потрапляли більше лідери та організатори команд, а талановиті спортсмени іноді опинялися поза увагою преси. Це зараз ми вважаємо соло-сходження більш спортивним, а тоді таку "білу ворону" наші "батьки альпінізму" виганяли — "не висуйся". Спортивний дух у нас тоді був на високому рівні. Допомогало й те, що профспілкові спортивні товариства /"Спартак", "Буревісник", "Авангард", "Зеніт", "Локомотив"/ мали свої бази й табори у горах Кавказу, Паміру, Тянь-Шаню, і півтітки до тих таборів були дешеві й спорт наш був справді масовий. Проводилося багато змагань з альпінізму та скелелазінню на всіх рівнях. Десь у середині 80-х років усе це ми почали втрачати, бо комусь стріляло в голову об'єднати всі Товариства, а нові структури нічого доброго не принесли.

Наприкінці 70-х — на початку 80-х років стартувало покоління альпіністів, серед яких уже були майбутні "гімалайці": Сергій Бершов з Харкова та Михайло Туркевич з Донецька. Але вони тоді були відомі як скелелазі. То була пора освоєння дуже складних маршрутів, і українські альпіністи запропонували швидкий стиль сходжень. Маю на увазі нашу "Авангардівську" команду. Багатьом кращим альпіністам, аби витримати конкурс до першої експедиції на Еверест, треба було займатися тренуваннями і взагалі альпінізмом на професійній основі. До складу першої експедиції на Еверест увійшли Сергій Бершов, Михайло Туркевич та Олексій Москольцов з Харкова. На той час вони вже були професіоналами. І таки Сергій Бершов і Михайло Туркевич стали першими українцями, що побували на Евересті — висотному полюсі планети. Це сталося 1982 року. І тільки через вісім років до них приєднався Мстислав Горбенко, який досяг цього успіху в складі американсько-радянсько-китайської міжнародної експедиції. На той час діяла вже українська експедиція Еверест-92 під керівництвом М. Туркевича. До складу другої радянської експедиції у Гімалаї, що стартувала 1989 року, крім tandemа Туркевич — Бершов, увійшов Віктор Пастух із Харкова. Наша трійка знову була на перших ролях. Перші двоє зробили траверс усіх вершин масиву Канченджанга /третья за висотою у світі — 8586 м/, а Віктор тричі подолав окремі вершини цього масиву, відкривши лік своїм восьмитисячником. То була остання радянська експедиція; вона мала велику державну підтримку, була дуже чисельна, і альпіністи використовували кисень. Але світова альпіністська братія втрачає інтерес до таких сходжень. Бо зірки альпінізму ходять соло, або вдвох, швидко і без кисню.

Восени 1990 року стартувала профспілкова, напіврадянська-напівукраїнська експедиція "Лхоце — Південна стіна". Ця експедиція привернула увагу альпіністів за кордоном, бо всі спроби подолати цю стіну кращими альпіністами світу були безрезультатні. Того року це вдалося українцям Сергію Бершову та росіянину Володимиру Коротаєву, але останній заплатив за це дорогу ціну /йому було ампутовано всі кінцівки на руках і ногах/. У цій експедиції, крім досвідчених

Бершова, Туркевича й Пастуха, взяла участь харків'яни Геннадій Копійка, Олексій Макаров, Ігор Свергун, Олександр Пітра з Донецька, Петро Козачок та Володимир Хитриков з Дніпропетровська.

Як бачимо, в українців багато досвіду в Гімалаях, але щоб зробити першу Українську експедицію, потрібна валюта. Знали ми й те, що держава не дала б жодного "зеленого", але ідея національної експедиції вже визрівала. Об'єктом сходження ми вибрали Манаслу — восьму вершину світу /8156 м/, дуже складну й підступну. Ми сподівалися зробити першопроходження східної стіни, яка вважалася і досі вважається однією з найскладніших у Гімалаях. Розвідку цієї стіни ми зробили у травні 1990 року. Спонсорами в цій справі стала індійська фірма "Комекон Оверсиз" і українська зовнішньо-торговельна фірма "Укрімпекс" на чолі з генеральним директором Станіславом Соколенком — альпіністом і взагалі спортсменом. Принагідно хочу подякувати йому та його співробітникам — Сергію Феодорову, Георгію Голубеву за все те, що вони зробили для цієї експедиції. На цей час і мені довелося стати майже співробітником фірми "Укрімпекс". Багато для нас зробив пан Винничок з Вашингтону та його друзі пан Хан з Південної Кореї та директор фірми "Лоув Альпайн Системс", що виробляє альпіністський одяг та рюкзаки. Так що наша команда була вдягнена в сучасний одяг з тризубом на емблемі /виготовляти її в Америці/. Тоді про незалежну Україну тільки мріяли, і то не всі, але ми сподівалися на українську державність. Я навіть пам'ятаю один намет, на якому був прикріплений прапор УРСР, але над табором уже майорів жовто-блакитний стяг ще неіснуючої держави. Більшість українських альпіністів прийняла його відразу, він означував мирну співпрацю, а не конфронтацію. Отож і вся наша реклама пройшла під жовто-блакитними кольорами, незважаючи на всі побоювання деяких керівників. А підстави для них були. Після того як жовто-блакитний прапор побував на вершині Манаслу, демократичне крило парламенту поздоровило альпіністів, а нинішній міністр спорту Валерій Борзов зробив серйозне зауваження завідувачу відділом зовнішніх видів спорту Василеві Карленку за таке неподобство. Тоді ще керівники не знали, куди вони поверне.

Та повернемося знову на початок експедиції. Головні речі для будь-якої експедиції у Гімалаї — це насамперед гроші, потім спорядження, бо альпіністи високого рівня в нас були, є і, сподіваюся, будуть. Карбонанці, десь біля третины, нам дав Держспорткомітет, третину — альклуби, послатки яких потрапили до збірної команди, ще третину — спонсори. Валюту дали фірми: французька "Соллак", швейцарська "Каргілл", наш "КамАЗ" та італійські "Індутек" і "Ситко". На двох останніх я хочу зупинитися детальніше. Президент італійської фірми "Індутек" П'єр Сікурі та його чарівна дружина Паола — обое дуже відомі у минулому яхтсмени світового рівня. Вони — справжні італійці, і їхній темперамент дуже допоміг нам. Коли П'єр дізнався від мене десь за два тижні до вильоту в Катманду про те, що грошей ще зовсім немає, вони вирішили цю проблему за 2 дні. Коли ми прибули до Катманду, то тільки завдяки цим грошам розпочали експедицію /інші гроші надійшли значно пізніше/. Та хіба тільки гроші П'єр запитав у мене: "Що вам терміново потрібно?" Я відповів, і він привіз літаконм конче потрібні нам "кішки", окуляри та всевітньо відомий "Піцбуін", який захищає шкіру від того сонця, що тільки альпіністи знають. Та ще й радіостанції вищого класу!

А познайомився я з П'єром завдяки хлопцям з "Укрімпексу", кажуть: приходить, тут є один італієць, як і ти зайдений на горах, парашуті й лижах. Я мав з цим дуже зайнятим чоловіком лише чотири зустрічі.

Ще пару слів про представника української діаспори з Мюнхену — Юрія Тимкевича. Його турботами ми були забезпечені гірським взуттям фірми "Трезетта" та канатами "Едельвейс".

Найбільш детективна історія трапилася з грошими від "КамАЗу". Хтось у верхах домовився про спонсорську допомогу з генеральним директором, українцем з Полісся, паном Бехом. Домовленість — добра штука, але вона не дуже діє у нас. Два рази їздив Григорій Чуб на береги Ками і нарешті нам виділили індійські рупії, але не самі, а тільки папери на них. Ішли ті папери через Москву до Києва, десь їх знову штовхав Гриць Чуб. Нарешті прийшли вони до Київського банку, і вже два дні не виходжу з цього банку я. Добре знайшов там співчуття та знайомого хлопця ще по інституту. Вже перед самим вильотом я одержав десь біля 5 кг індійських рупій, але в дорожних чеках незначної вартості, та ще й клерки в банку запевнили мене, що ніякої гарантії поміняти у Непалі ці чеки на гроші ми не маємо. Так воно й сталося.

Віктор ГРИЩЕНКО

Віктор Іванович Грищенко народився в Києві.

27 років присвятив альпінізму та гірським лижам, майстер спорту міжнародного класу, 10-разовий чемпіон та призер чемпіонатів колишнього СРСР, 15-разовий чемпіон України з альпінізму у різних класах сходжень. Має багато першокласних сходжень у горах Кавказу, Паміру та Тянь-Шаню. Здійснив перші стрибки з парашутом з Ельбрусу та піку Комунізму. Інструктор гірських лиж, неодноразово спускався з Ельбрусу та інших гір на лижах, а в цьому році й з найвищої точки Європи — Монблану. Один з ініціаторів та організаторів I Української гімалайської експедиції на пік Манаслу /8156 м/, яка успішно завершилася сходженням трьох українських альпіністів у травні 1981 року.

Ще була біганина по банках у Непалі, листування з Центральним банком у Бомбей, і десь через тиждень з'явилося надія — я підписую три години ці кляті чеки /рука вже відмовлялась працювати/, та залишаю їх чекати у Непальському банку на Божу та "бомбейську" милість. Ті гроші ми одержали аж після експедиції, втративши 10% на комісійних для банків. Нас виручали самі альпіністи — вони вірили нам і позичали...

Та вже, мабуть, час розповісти про команду. Не можна сказати, що до складу команди увійшли всі найсильніші. Відмовився брати участь М. Туркевич, у нього були інші плани. Але загалом команда підбралася досить працездатна, хоч, як потім з'ясувалося, не всі були психологічно готові до такого складного маршруту.

Ми марно билися на східній стіні понад місяць, сніг руйнував не тільки намети, а й засипав спорядження і наші плани також. На стіну вже не вистачало ні часу, ні сили. Вирішили спробувати варіант траверсу Манаслу з півдня на північ у альпійському стилі, без кисню. На цей час бажаючих та здорових залишилося тільки п'ятеро. Найсвіжіші, найдосвідченіші Віктор Пастух, Олексій Макаров та Ігор Свергун вийшли першими, і удача їх не обминула — 6 травня всі вони стояли на вершині, завершивши першу українську експедицію успішно. Двоє киян — Ігор Чаплинський та Володимир Горбач вийшли на сходження на два дні пізніше, бо були стомлені спробами зробити сходження у попередньому виході, але вимушені були відступити — часу вже не вистачало. Треба сказати, що той складний сезон тільки 6 експедицій із 44 у Гімалаях закінчились успіхом, а на Манаслу — одна наша з 4-х діючих.

Нині пора великих національних експедицій минає, ефективніші соло — швидкісні сходження без кисню. Зараз діє під Єверестом експедиція Михайла Туркевича.

Ще одна приємна звістка — з Пакистану повернувся Геннадій Колійка. Разом з росіянином Володимиром Балибердіним вони здійснили у прекрасному стилі, без кисню, сходження на К-2 /або Гогорі — 8616 м/ — другу за висотою, але одну з найскладніших вершин у світі. Геннадій Колійка — перший українець, який побував на цій вершині, зробивши вагомий внесок в історію українського альпінізму.

Табір українських альпіністів

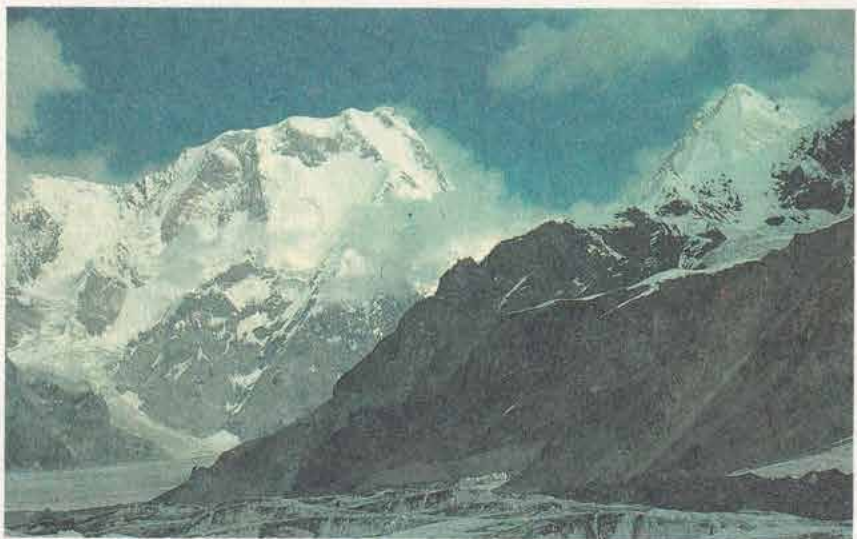

Крок за кроком ми йдемо до західного стилю в альпінізмі /хто має гроші або спонсорів, той може дозволити собі цей спорт, який дорожчає для нас дуже швидко/. Всі великі гори — вже за кордоном для нас. Але для справжніх альпіністів та мандрівників-романтиків кордонів не буває. Та й наші Карпати, і Кримські гори, хоч і невисокі, але дарують багато незабутніх вражень тому, хто цінить природу понад усе.

Україна має добрі скелелазні традиції й великі можливості у технічних сходженнях у Криму. Зараз цей спорт дуже популярний у світі. І є надія, що українські скелелазні будуть змагатися на світовому рівні. Карпати чекають на лижних туристів та лижування взимку й чудові походи влітку.

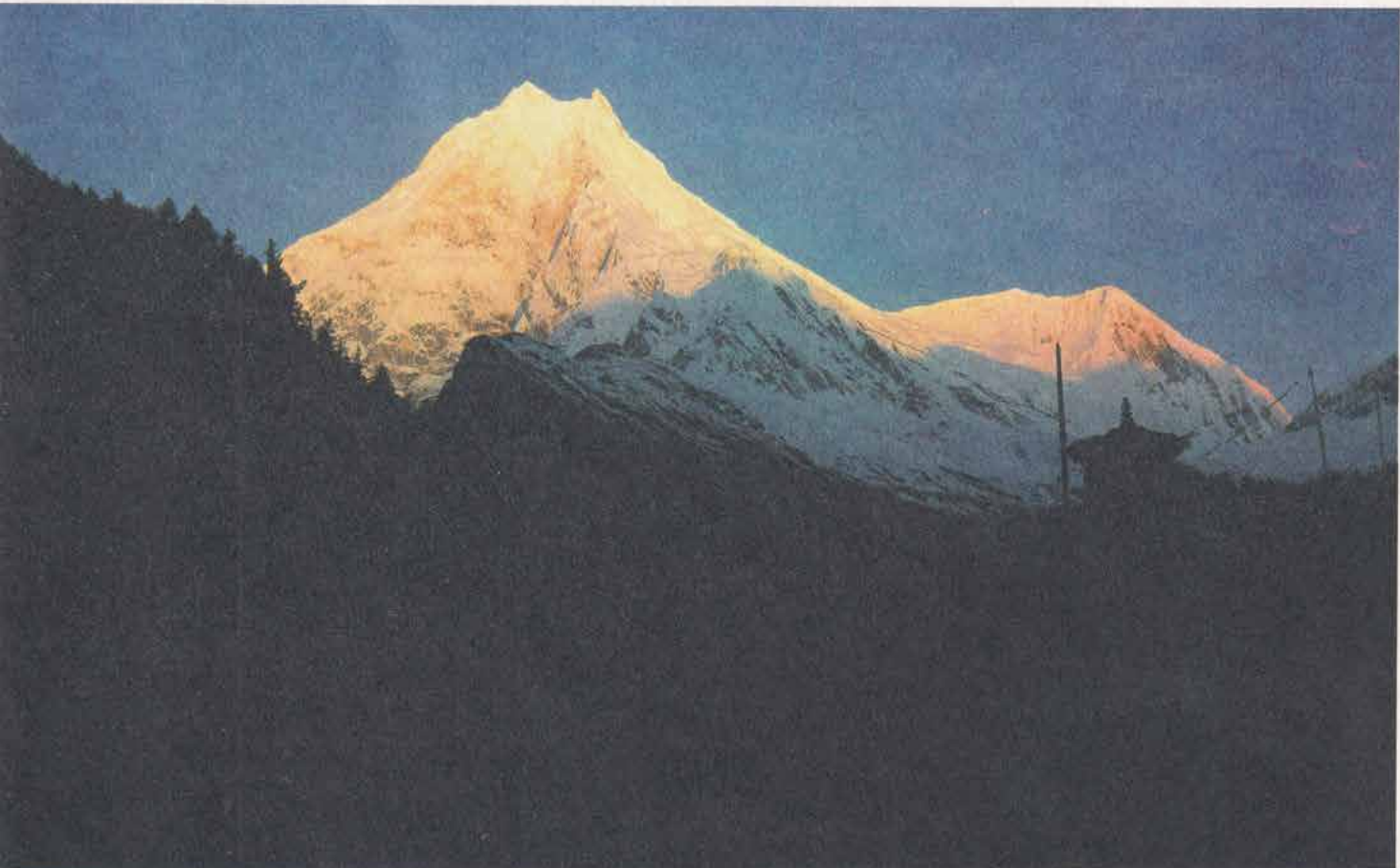
Я вірю — альпінізм в Україні виживе разом з молодіжною державою. І ми будемо одержувати добрі вісті з усіх верховин Світу про успішні сходження українських альпіністів.

Буддійська ступа

Вершина за хмарами

Рожевий двоглав

**КИЇВСЬКИЙ
КОМЕРЦІЙНИЙ
КІНОЛОГІЧНИЙ
КЛУБ
"ГРИВНА"**

З радістю повідомляє про своє відкриття й запрошує до співпраці та взаємовигідних контактів усіх зацікавлених осіб і організацій. Працівники нашого клубу, в особі досвідчених експертів-кінологів, мають великий практичний досвід племінної роботи й зацікавлені в збереженні та розведенні цінних вітчизняних порід собак.

**КИЇВСЬКИЙ
КОМЕРЦІЙНИЙ
КІНОЛОГІЧНИЙ
КЛУБ
"ГРИВНА"**

здійснює різні види послуг по догляду та утриманню чотириногих вихованців:

- консультативна служба
- перукарські послуги
- продаж супутніх товарів
 - курси інструкторів-кінологів
- курси загального дресирування
- аджеліті
- страхування

Клуб "Гривна" провадить виставки, шоу за участю досвідчених вітчизняних та зарубіжних експертів-кінологів.

Контактний телефон /044/ 272-75-41

Президент клубу "Гривна" — Валентин Микитович Ципляков

Фірмовий стиль для Київського комерційного клубу "Гривна", виконала Майстерня графічного дизайну редакції журналу "Український Світ"

**МАЙСТЕРНЯ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ
РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ
"УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ"**

- Виконуємо усі види графічних робіт для поліграфічного відтворення.
- Розробляємо фірмові стилі /товарні знаки, логотипи, фірмову документацію/, здійснюємо мистецьке оформлення та ілюстрування книг, календарів, листівок, рекламних буклетів тощо.

Майстерня працює в перспективних напрямках створення сучасних українських шрифтів на основі традиційного письма й символіки.

Замовивши свій фірмовий стиль у нашій майстерні, Ви забезпечите собі рекламу в нашому журналі за пільговими тарифами.

Художній керівник Майстерні — Віталій Міщенко

Запрошуємо до співпраці.

Наші телефони: (044) 277-23-28; 413-18-30

Редакція журналу "Український Світ"

У ПОДАЛЬШИХ ЧИСЛАХ ЖУРНАЛУ:

за матеріалами унікальних археологічних відкриттів
простежуємо корені Трипільської культури,
означуємо її місце в історії України
та в світовій цивілізації;

висвітлюємо історію українського
аграрництва та питомих світоглядно-природничих учень
(С.Подолінський, В.Вернадський, М.Холодний),
осмислюємо трагедію нашого хліборобства
у 20-30-х роках ХХ сторіччя;

на порозі ХХІ сторіччя
себе утверджує молода
сила України.

